

Kvinnehandel og prostitusjon

- *Nye aktører, nye strukturer og nytt ansvar*

Linda Sannesmoen

Masteroppgave i samfunnsgeografi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

Februar 2007

Forsidefoto: Faces of Change AP/WWP

Kvinnehandel og prostitusjon

- Nye aktører, nye strukturer og nytt ansvar

Linda Sannesmoen

Masteroppgave i samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Februar 2007

Forord

Denne studien har vært en øvelse i å tre inn i lukkede og lite tilgjengelige virkeligheter. Jeg har gjennom arbeidet fått anledning til å møte mennesker som representerer livssituasjoner jeg ikke kunne forestille meg på forhånd. Forut for studien fremstod kvinnehandelen for meg som ansiktsløs og stemmeløs underverden. Gjennom undersøkelsene ble imidlertid de sensasjonspregede mediebildene av kvinnehandelens aktører transformert til menneskeskjebner med virkelige historier, ansikter og stemmer. Jeg fikk høre historier som gjorde meg *trist*. Om ensomhet, håpløshet, savn og ufrihet. Jeg hørte historier som gjorde meg *provosert*. Om vold, utnyttelse, trusler og represalier. Ikke minst fikk jeg høre historier som gjorde meg fysisk *kevalm*. Om innesperring og gruppevoldtekt, om fornedrende, tvungede sexformer og drapsforsøk.

Viktigst er imidlertid ikke hva historiene gjorde med meg, men hvordan intervjudeltakerne kjempet seg gjennom møtet med meg, seg selv og sin egen tilknytning til kvinnehandel. Intervjudeltakerne lot seg konfrontere med sin egen skyld, skam og sosialt stigmatiserte posisjon. De lot meg røre ved etablerte overlevelsesmekanismer og legitimeringsstrategier, de lot meg stille spørsmål om opprettholdelse av verdighet og selvrespekt. Tunge innrømmelser, dype hemmeligheter, snørr og tårer ble ofret - for min jakt etter forståelse. Disse sjenerøse tillitserklæringene er jeg mer enn takknemlig for.

Kvinnehandel og prostitusjon opprører og forferder oss. Trigget av forståelsesbegjær har ambisjonen om å gripe "det uønskede" fordret utprøving av utallige kontaktpunkter, fremgangsmåter, rekrutteringskanaler, analytiske verktøy og formidlingsstrategier. Takk til veileder *Jan Hesselberg* for å møte mine mange ideer med åpenhet og tiltro. Dine korte og konstruktive avveininger av "*hva som gir mening*" har til enhver tid vært nødvendig for å sikre fremdrift i prosjektet. Dessuten har det vært verdifullt å ha et sted og dele den svært sensitive og konfidensielle informasjonen. Videre er jeg takknemlig for lånet av kontor og bidraget med et uunnværlig kontaktpunkt, som muliggjorde et aktørperspektiv som ellers ikke ville vært representert.

Å gi aktørene en stemme hadde ikke vært mulig uten døråpnere til feltet. Æres dem som æres bør; *Unni Kål* ved ROSA, *Solveig Ottesen* ved Nadheim Kvinnesenter og *Björg Nordli* ved Pro Senteret. Takk for deres engasjement og hjelpevilje. Når det gjelder tilgang til bakpersonperspektivet, skulle jeg ønske noen fortjente en takk. Generelt vil jeg oppfordre fagfeltet til å slå et slag for engasjerte studenter, i en tid preget av kunnskapsbehov om kvinnehandel og prostitusjon.

Harriet Holters Hus har vært et fint sted å skrive. Det sosiale miljøet har tidvis overgått det faglige, og gitt nære vennskap. Dere vet hvem dere er. Tusen takk til *Ann Cecilie Bergene* og *Hallvard Berge* for korrekturlesning av førsteutkastet.

Takk til *samboer, familie og venner* for at dere er dere. Menneskeskjebnene jeg har befattet meg med i studien har til tider vært en emosjonell byrde, som har gitt meg ekstra behov for de hverdagslige og trygge fristedene dere representerer.

En studie av kvinnehandel og prostitusjon kan aldri si alt, bare noe og i beste fall mye.

Dette er mitt bidrag.

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING	1
<i>Studiens formål og fokus</i>	1
<i>Studiens forskningsdesign</i>	2
KAPITTEL 1. VITENSKAPSTEORI	5
VITENSKAPSTEORETISK STILLINGSTAGEN.....	5
<i>Vitenskapens avgrensning</i>	5
<i>Grunnleggende menneskesyn</i>	6
<i>Forståelse av den sosiale virkelighet</i>	7
FORSTÅELESUTVIKLING.....	7
Forståelsesutviklingsmodellen.....	10
IMPLIKASJONER AV VITENSKAPSTEORETISK STÅSTED.....	12
Kvalitetssikring av kunnskapsproduksjonen.....	12
KAPITTEL 2. METODE	15
METODISKE FREMGANGSMÅTER.....	16
<i>Offerundersøkelsen</i>	16
Rekrutteringskanaler.....	17
Oppslutning.....	17
Datainnsamlingsmetode.....	17
Ethiske vurderinger.....	18
Intervjukontekst.....	20
Intervjuresjasjoner.....	21
<i>Kundeundersøkelsen</i>	22
Rekruttering.....	23
Rekrutteringskanaler.....	24
Datainnsamlingsmetode.....	25
Oppslutningen.....	25
Ethiske vurderinger.....	26
Intervjukontekst.....	28
Intervjuresjasjoner.....	29
<i>Bakpersonundersøkelsen</i>	33
Rekruttering.....	34
Oppslutningen.....	34
Datainnsamlingsmetode.....	35
Ethiske vurderinger.....	36
Intervjukontekst.....	37
Intervjuresjasjonen.....	38
ANALYTISK FREMGANGSMÅTE.....	40
Analyseprosessen.....	41
IMPLIKASJONER AV VALGTE FREMGANGSMÅTER.....	43
KAPITTEL 3. INTERVJUDELTAERNE	45
OFRENE.....	45
KUNDENE.....	49
BAKPERSONEN.....	54
KAPITTEL 4. KVINNEHANDELENS STRUKTURER	55
<i>Analytisk utgangspunkt</i>	55
GLOBALE STRUKTURER.....	56
Globalisering og migrasjon.....	56
Internasjonal økonomisk politikk.....	57
NASJONALE SAMFUNNSFORHOLD.....	57
<i>Samfunnsforhold i avsenderland</i>	58
Sosiale forhold.....	58
Politiske forhold.....	59
Økonomiske forhold.....	60
Kulturelle forhold.....	61
<i>Samfunnsforhold i mottakerlandet Norge</i>	61
Etterspørsel.....	62
Lovverk.....	63
Markedsliberalistisk syn.....	66

LOKALE ORGANISERINGSFAKTORER	67
<i>Lokale rekrutteringsfaktorer</i>	67
<i>Migrasjonsprosessen</i>	70
<i>Lokal tilretteleggelse i mottakerlandet Norge</i>	71
Faktorer som opprettholder offersituasjoner.....	71
STRUKTURFORSTÅELSE	76
KAPITTEL 5. KVINNEHANDELENS AKTØRER	79
<i>Analytisk utgangspunkt</i>	79
AKTØRENE OG KVINNEHANDELEN	80
LEGITIMERING AV AKTØRPOSISJONER	87
AKTØRENE BRUK AV DISKURSIVE RESSURSER.....	93
<i>Diskursen om kvinnehandel og prostitusjon</i>	97
<i>Diskursproducentenes rolle</i>	98
AKTØRFORSTÅELSE	99
KAPITTEL 6. KVINNEHANDEL SOM FENOMEN.....	101
PROSTITUSJON FØR OG NÅ	101
<i>Marked og arena</i>	101
<i>Aktører og strukturer</i>	102
FENOMENFORSTÅELSE.....	104
KAPITTEL 7. AVSLUTNING.....	105
NYE AKTØRER, NYE STRUKTURER OG NYTT ANSVAR.....	105
LITTERATUR	109
VEDLEGG.....	113
<i>VEDLEGG 1: Prostitusjon i Norge 2001-2006</i>	113
<i>VEDLEGG 2. Informasjonsbrev offerundersøkelsen</i>	114
<i>VEDLEGG 3. Informasjonsbrev bakpersonundersøkelsen</i>	115
<i>VEDLEGG 4. Intervjuguide offerundersøkelsen</i>	116
<i>VEDLEGG 5. Intervjuguide kundeundersøkelsen</i>	118
<i>VEDLEGG 6. Intervjuguide bakpersonundersøkelsen</i>	120

FIGURER

Figur 1. Prostitusjon i Norge 2001-2006

Figur 2. Forståelsesutviklingsmodellen

Figur 3. Diskursoversikt

Innledning

Tiden etter årtusenskiftet representerte en markant økning i tilstrømmingen av utenlandske kvinner til prostitusjon i Norge (vedlegg 1). Fra å ha vært en arena for norske rusavhengige kvinner, ses i dag et prostitusjonsmarked dominert av utenlandske kvinner fra over 50 nasjoner (Pro Senteret 2007). Mange av disse kvinnene antas å være ofre for menneskehandel. Menneskehandel innebærer per definisjon at mennesker tvinges, lures eller trues inn i situasjoner der de utnyttes seksuelt, økonomisk eller på andre måter (FN 2000). Menneskehandel omfatter både barn, kvinner og menn til ulike arbeidsformål. I denne studien er det omfattende menneskehandelbegrepet avgrenset og konkretisert til å gjelde *handel med kvinner til prostitusjonsformål*. For å lette lesingen vil jeg videre benytte begrepet *kvinnehandel*, uten at det påvirker formålet.

Tradisjonelt har samfunnsgeografiens oppgave i arbeidsdelingen med de andre samfunnsvitenskapelige fagene vært å undersøke *hvordan* og *hvorfor* prosesser i samfunnet får ulike utfall på ulike steder og til ulike tider. I denne studien anses globalisering av prostitusjon som en prosess, der utfallet i møtet med sted, karakteriseres som kvinnehandel. Studien tar altså utgangspunkt i at kvinnehandel er et uttrykk for globalisert prostitusjon.

Den globale kvinnehandelen deler verden inn i et nytt kart av avsender-, transitt- og mottakerland. Disse begrepene illustrerer hvilke roller et land har i transaksjonen av kvinner. Norge regnes utelukkende som et mottakerland for kvinnehandel. Norges rolle som mottakerland har medført internasjonale konvensjonsforpliktelser, som igjen har ført til norske handlingsplaner mot menneskehandel (Justis- og politidepartementet 2003, 2005, 2006). I inneværende studie ser jeg på utfallet av globalisert prostitusjon på det nasjonale geografiske nivå.

Den foreliggende studien har blitt til på bakgrunn av den aktualitet temaet kvinnehandel har fått, og dermed det økte behovet for relevant kunnskap. Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser har resultert i en økning i antall forskningsbidrag øremerket kvinnehandel. Til tross for nye bidrag er det i Norge ikke utført empiriske undersøkelser som tar utgangspunkt i kvinnehandelens tre aktører; *offeret*, *kunden* og *bakpersonen*. Etter mitt syn er aktørene sentrale forståelsesnøkler i en tid preget av kunnskapsbehov om kvinnehandel. Denne studien befatter seg med en ambisjon om å skape forståelse for kvinnehandel gjennom aktørene som utgjør fenomenet.

Studiens formål og fokus

Formålet med denne studien er å bidra med forståelse for kvinnehandel som fenomen. Etter mitt syn bør forståelsen av kvinnehandel innlemme både strukturelle og individuelle forklaringer. I denne studien har jeg dermed kombinert en aktør- og en strukturanalytisk tilnærming. For å skape forståelse for kvinnehandel tar jeg utgangspunkt i en analyse av vekselvirkningen mellom kvinnehandelens aktører og strukturene de er en del av.

Kvinnehandel skaper endringer på prostitusjonsmarkedet. Slik jeg ser det kan disse endringene fortelle oss noe om forskjellene mellom lokal tradisjonell prostitusjon og kvinnehandel som lokalt utfall av globalisert prostitusjon. Med utgangspunkt i den aktør- og strukturforståelse

som utvikles, foretas en komparativ analyse av kvinnehandel og prostitusjon. Det ovenfornevnte kan oppsummeres i tre mer spisformulerte problemstillinger:

- *Hvordan forstås kvinnehandel av offeret, kunden og bakpersonen?*
- *Hvordan har kvinnehandel påvirket prostitusjonsmarkedet?*
- *Finnes det grunnlag for en distinksjon mellom kvinnehandel og prostitusjon?*

Jeg vil understreke at denne studien er gjennomført i en tid der diskusjoner om egnede definisjoner, begreper og fremgangsmåter er pågående. Innholdet i menneskehandelsbegrepet diskuteres på ulike nivå. Forskere forsøker å operasjonalisere det, politikere forsøker å retorisere det og aktørene kjenner seg sjeldent igjen i de begreper og merkelapper forskere og journalister setter på dem. Gjennom denne studien har jeg en ambisjon om å bidra i utviklingen av egnede operasjonaliseringer og fremgangsmåter.

Studiens forskningsdesign

Jeg har valgt et kvalitativt forskningsdesign til min studie av kvinnehandel og prostitusjon. Valget er først og fremst fundert i studiens formål om å bidra med *forståelse* for kvinnehandel. Ved å ta utgangspunkt i kvinnehandelens aktører, vil kvalitativ metode være best egnet for å få tilgang til deres forståelse av kvinnehandel. Dernest er valget av et kvalitativt design betinget av forskningsfeltets kunnskapsmessige status. Ettersom kunnskapen om kvinnehandel er sparsom, ville det vært både problematisk og lite fruktbart å identifisere variabler som kunne dannet utgangspunkt for et kvantitativt forskningsdesign. Systematisk viten om omfanget av kvinnehandel er vanskelig tilgjengelig for både forskningsmiljø og myndigheter, da arenaer er skjulte og aktører er stigmatiserte. Etter mitt syn er forskningsfeltet mer tjent med kunnskap som er i stand til å beskrive de variasjoner og den kompleksitet kvinnehandel representerer. Økt forståelse for fenomenet styrker grunnlaget for politikuttforming og stiller samfunnet sterkere i kampen mot global kvinnehandel.

Denne studiens *eksplorerende karakter, induktive forankring* og *forståelsesfokus* har i stor grad påvirket forskningsdesignet. Studiens eksplorerende karakter har gitt utslag i et tykt metodekapittel. Studien er basert på tre intervjuundersøkelser, som innebærer tre ulike metodiske fremgangsmåter. Etisk forvarlig forskningspraksis har utgjort en ramme for forskningen og formidlingen. Offerets truede situasjon, kundens stigmatiserte posisjon og bakpersonens kriminelle omstendigheter, har gjort det nødvendig å presisere de etiske forutsetninger og vurderinger studien baseres på.

Studiens *induktive forankring* gav grunnlag for å utelate et eget teorikapittel. Med utgangspunkt i datamaterialet, har jeg funnet teoretiske forklaringsperspektiver som benyttes for å skape forståelse for de mønstre jeg finner i materialet. I denne studien vil *teori* bety ansatser formulert og publisert i vitenskapelig sammenheng, som tar sikte på å utvikle kunnskap om og faglig forståelse av studert menneskelig handling. Jeg anser min egen teoretiske forståelsesutvikling som prosessuell, ettersom den er preget av den kunnskap som til enhver tid har vært tilgjengelig på forskningsfeltet. Stadig nye kunnskapsbidrag har medført stadige potensielle fokus og sammenligninger. Det

analytiske verktøyet som er benyttet har vokst frem gjennom forskningsprosessen, og redegjøres for underveis.

Studiens *forståelsesfokus* har medvirket til en flerfaglig tilnærming. Til tross for at studien har et samfunnsgeografisk utgangspunkt har jeg også søkt teoretiske forståelsesperspektiver gjennom andre samfunns vitenskapelige fagretninger.

I denne studien har *metode* og *analyse* fremstått for meg som et kunstig skille, og dermed lite fruktbart å behandle som to statiske deler. Jeg har latt meg inspirere av Widerbergs (2001) syn på metode som *analytisk verktøy*, og ikke som teknikker. Formålet med et slikt syn er å gi analysen den plass den kan, og bør ha, i kvalitativ forskning. Denne forståelsen innebærer at de valgte metodiske og analytiske fremgangsmåter inngår som kontinuerlige prosesser gjennom studien. Med utgangspunkt i hermeneutisk tradisjon legger jeg til grunn et syn om at data produseres ved tolkninger, og dermed at tolkning skjer både umiddelbart i et intervju, underveis i analysen og i fremstillingen av tolkningen. Slik sett har datainnsamling og analyse i denne studien vært gjentatte og dynamiske prosesser. En eventuell mangel på bevissthet rundt disse trekkene kan etter mitt syn innebære at tolkningsvitenskap fremstår som langt mer relativ og uvitenskapelig enn den bør, og fortjener å være. Metode og analyse behandles dermed der de etter mitt syn hører hjemme; som en rød tråd av eksplisitte, kontinuerlige og reflekterte valg.

Å gjøre valg, refleksjoner og tolkningsvarianter eksplisitte og tilgjengelige, er en krevende og møysommelig oppgave. Å tilkjenne sin erkjennelsesreise er et spørsmål om å blottlegge tidlige valg og refleksjoner som i ettertid virker banale og lite reflekterte. Mange velger bort å rette lys mot de problematiske sidene ved forskningsprosessen, hvilket strider mot det redelighetssyn jeg setter høyt som vitenskapelig kunnskapsprodusent. Etter mitt syn er det av fundamental karakter å belyse forskningsprosessens problematiske sider, eksempelvis valg som ikke er opplagte eller åpenbare, valg som er gjort av tradisjon snarere enn refleksjon, situasjoner som er vanskelige å takle og tolkningsmessige restriksjoner. Ved å praktisere en eksplisitt forskningsprosess og erkjennelsesreise søker jeg å tilkjenne studiens nøkkelbegrensninger, samtidig som etiske og kvalitetsmessige vurderinger gjøres tilgjengelige.

Studiens formål – å bidra til økt forståelse av kvinnehandel – har gjort det nødvendig med en fremstilling som spenner over et bredt felt av temaer og spørsmål. Som det er kommet frem tidligere, har sentrale temaer vært problematisk å plassere ”ett sted” i fremstillingen fordi de er så allestedsnærværende. Sentrale temaer som metode, analyse og etikk behandles som spesifikke momenter, men er også kontinuerlig integrert i fremstillingen.

Jeg har valgt en betydelig subjektiv tilstedeværelse i teksten, gjennom bruk av det personlige pronomen ”jeg” i stedet for upersonlige termer som ”man” og ”en”. Slik jeg ser det vil disse upersonlige termene komme i veien for den nære forbindelsen jeg tillegger forholdet mellom meg og intervjudeltakerne, forskeren og materialet. Ved bruk av jeg-form gjøres mine posisjoneringer tydeligere. Videre vil jeg også hevde at jeg gjennom den bevisste tilstedeværelsen i teksten, tilrettelegger for at studien i større grad kan gås etter sømmene av andre.

Studiens forskningsdesign har medvirket til innhenting av et omfattende empirisk materiale. På et forskningsfelt preget av kunnskapsbehov og vanskelig tilgjengelige intervjudeltakere, har jeg fått innvilget min søknad om utvidelse av studiens antall ord, ved Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.

Kapittel 1 er en avklaring av de vitenskapelige forutsetningene studiens tolkninger baseres på. Tolkningsgrunnlaget består av mitt vitenskapsteoretiske ståsted og min prosessuelle forståelsesutvikling, som igjen har påvirket valg av metodisk og analytisk fremgangsmåte.

Kapittel 2 er en orientering om vurderte og valgte metodiske og analytiske fremgangsmåter for studiens kunnskapsproduksjon.

Kapittel 3 er en introduksjon av de tre undersøkelsenes intervjudeltakere. Utvalgene beskrives før enkelte intervjudeltakere trekkes frem og presenteres gjennom casebeskrivelser.

Kapittel 4 er en analytisk fremstilling av *kvinnehandelens strukturer*. Intervjudeltakernes strukturforståelser møtes med en informasjonsanalytisk tilnærming, der de anses som *informanter*. Hensikten er å identifisere samfunnsmessige strukturer, forhold og faktorer som virker utløsende, muliggjørende og opprettholdende på kvinnehandel som fenomen. Intervjudeltakernes strukturforståelser identifiseres og krysskobles på ulike geografiske nivå.

Kapittel 5 er en analytisk fremstilling av *kvinnehandelens aktører*. Intervjudeltakernes aktørforståelser møtes med en perspektivanalytisk tilnærming, der de anses som *representanter* for aktørgruppen de tilhører. Hensikten er å identifisere legitimeringer som muliggjør og opprettholder aktørposisjoner i kvinnehandel. Intervjudeltakernes aktørforståelser identifiseres og krysskobles på ulike tolkningsnivå.

Kapittel 6 er en analytisk fremstilling av *kvinnehandel som fenomen*. Med utgangspunkt i aktør- og strukturforståelsen som er utviklet i de to forutgående analysekapitlene, sammenlignes kvinnehandel som fenomen med tradisjonell lokal prostitusjon. Hensikten er å vurdere grunnlaget for en distinksjon mellom kvinnehandel og prostitusjon.

Kapittel 7 er et avsluttende kapittel der forståelsesbidraget oppsummeres, implikasjoner vurderes og ansvar fordeles.

Kapittel 1. Vitenskapsteori

Vitenskapsteori er kunnskap om hva vitenskapelig aktivitet og kunnskap er (Gilje & Grimen 1998). I dette kapitlet presenteres det vitenskapsteoretiske fundamentet for valgte fremgangsmåter og følgelig den tolkning som er produsert. Først vil jeg gjøre mitt vitenskapsteoretiske ståsted eksplisitt. Deretter redegjør jeg for min prosessuelle forståelsesutvikling, som har tatt form i sirkulære bevegelser. Til slutt viser jeg hvordan studiens kunnskapsproduksjon kvalitetssikres.

Vitenskapsteoretisk stillingstagen

Utgangspunktet for denne studien er at kvinnehandel karakteriseres som et meningsfullt fenomen som må tolkes for å forstås. *Hermeneutikk* er den tolkningsvitenskap jeg har valgt for å produsere forståelse for fenomenet. Ifølge Guneriussen (1999:13-16) kan en avklaring av vitenskapsteoretisk ståsted baseres på å ta stilling til følgende spørsmål:

1. *Hvordan avgrense vitenskap?*
2. *Hvilket grunnleggende menneskesyn baserer vitenskapen seg på?*
3. *Hvordan oppfatte den sosiale virkelighet?*

Ved å gjøre min stillingstagen eksplisitt på disse tre områdene, ønsker jeg å avklare mitt vitenskapsteoretiske ståsted. Målsettingen er å plassere inneværende arbeid epistemologisk og metodologisk, samt å plassere studien på en orienteringsskala over vitenskapens muligheter.

Vitenskapens avgrensning

Avklaringen av hvordan vitenskapen avgrenses har ifølge Guneriussen (1999) sammenheng med om vitenskapen ses som empiristisk eller teoretisk basert. Ved å besvare dette spørsmålet ønsker jeg å plassere bidraget epistemologisk. Epistemologi refererer til teorier om hvordan vi kan skaffe oss kunnskap om verden.

Denne studien skrives innenfor faget samfunnsgeografi, som kan anses som *vitenskapen om det kontekstuelle* (Hansen og Simonsen 2004). Kontekstuell vitenskap handler om hvordan det sosiale inngår i tid og rom. Tid og rom kan ikke kun ses som rammer sosiale fenomener utspilles innenfor, men snarere som sosiale parametere under kontinuerlig dannelse og forandring. Samfunnsgeografi som vitenskaplig disiplin kan etter mitt syn ikke avgrenses som enten empirisk eller teoretisk basert, den gir åpenhet for vitenskapelig kunnskapsproduksjon basert på begge tradisjoner.

Min hermeneutisk vitenskapelige orientering fremholder imidlertid *empirisk erkjennelse* som den beste måten å produsere kunnskap på (Gilje & Grimen 1998). Innen hermeneutiske orienteringer antas det at man ikke uten videre kan skille mellom empiri og teori, fordi man som forsker er påvirket av tidligere kunnskapsbidrag, blir også materialet en produsere farget av dette.

Det innebærer at vitenskapsteoretisk orientering settes i sammenheng med forskerens *førforståelse*, som betegner den bakgrunn forskeren undersøker noe ut fra. Videre påvirker den vitenskapsteoretiske orienteringen valg av metodisk fremgangsmåte. Ulike metoder produserer ulike former for kunnskap som igjen har sammenheng med de mål som settes for kunnskapsproduksjonen. Det erverves i studien forståelse ved at jeg henvender meg til kvinnehandelens aktørgrupper. Jeg antar at ofre for kvinnehandel kan gi verdifull innsikt i hvordan kvinnehandel foregår, og hvordan offersituasjonen oppleves. Videre antar jeg at menn som kjøper sex av utenlandske kvinner har oppfatninger av endringene kvinnehandel utgjør på prostitusjonsmarkedet. Til slutt antar jeg at bakpersoner kan tilkjennegi kriminelle gruppers organisering av kvinnehandel. Et viktig epistemologisk poeng er at intervjudeltakernes bidrag tolkes under hele studiens gang, tolkningen påvirkes av nye intervjudeltakeres ytringer, og mønstre som trer frem under intervjuene. Med andre ord blir forståelse til i en tolkningsprosess.

Grunnleggende menneskesyn

Ifølge Guneriussen (1999) kan det grunnleggende menneskesynet avklares ved å stille spørsmål om hvilke egenskaper som er menneskets mest vesentlige; rasjonalitet eller fellesskap? Innen klassisk beslutningsteori ses mennesket som en *rasjonell økonomisk aktør*. En alternativ forståelse er å se mennesket som søkende etter en mest mulig *tilfredsstillende løsning*.

Uten å foregripe analysen vil jeg hevde at intervjudeltakerne i denne studien *ikke* kan ses som utelukkende rasjonelle økonomiske aktører. Å legge vekt på rasjonelle aktører og frie valg er et lite fruktbart utgangspunkt i møtet med ofre for kvinnehandel. Offersituasjonen i kvinnehandel kan ikke knyttes til reelle valg, men må knyttes til en strukturelt begrenset posisjon som gjør dem sårbare for utnyttelse. *Foranledningen* til offersituasjonen kan i mange tilfeller knyttes til et migrasjonsønske, og følgelig ses som kvinnes relativt tilfredsstillende løsning på en uholdbar livssituasjon. Slik jeg tolker kundene og bakpersonen i intervjuene er det også her mer hensiktsmessig å legge til grunn at de søker å løse problemer, og at deres inntreden som aktører i kvinnehandelen, kan ses som former for relativt tilfredsstillende løsninger for den enkelte. Eksempelvis fremstiller kundene sexkjøp som en løsning på ensomhet, relasjonsvegring eller seksuelle preferanser for tjenester som kun tilbys i kommersielle seksuelle relasjoner. Min tolkning av bakpersonen er at hans virksomhet ikke er utelukkende profittmotivert, men også bør forstås som et produkt av *kriminalitetens forførelse* (Katz 1988), og lav risiko for straffeforfølgelse. Sammenlignet med narkotika og menneskesmugling, der profitten anses som høyere og risikoen for straff som mangedoblet, velger bakpersonen kvinnehandel som en mer tilfredsstillende løsning.

På denne bakgrunn og gitt disse perspektivene blir intervjudeltakerne som er studert ikke bare aktører som søker en økonomisk løsning, men en tilfredsstillende løsning. Til tross for dette kan ikke aktørene forstås som utelukkende rasjonelle enkeltindivider, men vil etter mitt syn påvirkes av å være en del av et fellesskap.

Forståelse av den sosiale virkelighet

Gjennom å avklare hvordan jeg forstår den sosiale virkelighet, ønsker jeg å plassere bidraget metodologisk. Metodologi refererer til teorier om vitenskapelige fremgangsmåter.

Jeg forstår den sosiale virkelighet som et produkt av vekselvirkninger mellom individ og samfunn. Individets aktivitet er verken helt voluntaristisk (basert på fri vilje) eller helt determinert av objektive betingelser (strukturer). Mitt hermeneutisk inspirerte vitenskapssyn tar utgangspunkt i at individet er et tolkende vesen, som har tilgang til den sosiale virkelighet via sin tolkning av den. Kunnskap etableres og utvikles via kunnskapsproduksjon der deler blir forstått i lys av helhet og vice versa. At del forstås i sammenheng med helhet omtales ofte som *den hermeneutiske sirkel* (Gilje & Grimen 1998). Den hermeneutiske sirkel betegner det forhold at all tolkning består i stadig bevegelse mellom helhet og del, mellom det som tolkes og tolkningskonteksten og mellom det som tolkes og forskerens førforståelse. I inneværende studie betyr det at min tolkning av fenomenet kvinnehandel fordrer at jeg viser til tolkning av fenomenets deler. Kvinnehandelens aktører og strukturer ses som deler, og økt kunnskap om delene vil bidra til økt kunnskapen om helheten (fenomenet kvinnehandel). Kjernen i hermeneutisk kunnskapsproduksjon er at forståelse utvikles ved stadig nye studier av deler og helhet, hvilket betyr at endelig kunnskap ikke kan fastslås.

Med ansats i kritisk forskningstradisjon tar jeg utgangspunkt i hva Alvesson og Sköldberg (2004) beskriver som *kritisk hermeneutikk*. Den kritiske hermeneutikken kan deles i tre nivå. *Enkelthermeneutikk* ses som aktørens tolkning av seg selv og sin intersubjektive virkelighet. Mennesker gir selv beskrivelser og tolkninger av egne handlinger, fenomener de har kjennskap til og samfunnet de lever i. På den måten er den sosiale virkelighet forutstrukturert (Fangen 1997). En metodologisk følge av dette er at jeg som forsker må fortolke aktørenes allerede fortolkede virkelighet, konseptualisert som *dobbelhermeneutikk*. Innen kritisk forskningstradisjon argumenteres det for at forskeren ikke *kun* skal fortolke allerede fortolket virkelighet, men skal i tillegg ta et kritisk standpunkt til den, begrepsliggjort som *trippelhermeneutikk* (Alvesson & Sköldberg 2004). Gitt dette perspektivet søker jeg tilgang til aktørenes sosiale virkelighet gjennom deres tolkninger av dem, for så å ta et kritisk standpunkt til strukturer og aktørposisjoner som bidrar til at bestemte interesser fremmes på bekostning av andre.

Forståelsesutvikling

Som allerede antydnet er en grunntanke i hermeneutikken at vi alltid forstår noe på grunnlag av visse forutsetninger (Gilje & Grimen 1998). Når en forsker har til hensikt å forstå et fenomen, bør hun først gi en beskrivelse av sine forutsetninger, og sin erfaring med fenomenet (Johannessen m.fl. 2006). Til tross for at hermeneutikken ikke gir grunnlag for å skape vesentlige skiller mellom empiri og teori, kan det fremstillingsmessig gjøres en utskillelse av den empiriske og den teoretiske komponenten i min *førforståelse* av fenomenet.

Den **empiriske komponenten** i min førforståelse av prostitusjon generelt, og utenlandske kvinner i prostitusjon spesielt, har strukket seg over observasjoner i tid og rom. Kjøp og salg av

kropp har alltid fremstått for meg som provoserende og uforståelig. Dette har gitt utslag i et personlig engasjement som kan spores langt tilbake i tid. Engasjementet har bidratt til oppsøkende observasjon av gateprostitusjon i Oslo gjennom en årrekke. Formålet har vært å selv være vitne til de endringene media beskriver. I forbindelse med datainnsamlingen til denne studien har jeg også foretatt feltbesøk. Feltbesøkene bestod i frivillig arbeid ved Nadheim Kvinnesenters sosialtilbud for kvinner i prostitusjon. Gjennom disse organiserte feltbesøkene har jeg kommet nærmere på aktørene, og fått kjennskap til deres sosiale samhandling og dialog med hverandre, kunder, bakpersoner, kontrollmyndigheter og hjelpeapparat. Observasjonene av gateprostitusjon i Oslo over en årrekke har gitt meg dypere innblikk i prostitusjonens dynamikk og omskiftelige karakter. Mest interessant for studiens tolkningsgrunnlag er observasjonene av hvordan kvinnehandel bidrar til at prostitusjon endrer form, arena, lokalitet og nasjonalitetssammensetning.

I løpet av universitetsstudiene har jeg reist i 30 land. Majoriteten av disse er utviklingsland, der jeg har observert prostitusjon i ulike former og kontekster. Prostitusjon har dessuten alltid vært et tema jeg har uformelle samtaler om med lokalbefolkningen der jeg reiser. Jeg spør om utbredelse, prostitusjonsformer, om kulturell aksept av prostitusjon, statens rolle og inntrykk av om prostitusjonen er organisert. Samlet har dette påvirket min forståelse av prostitusjon som et mangartede og komplekst fenomen, med vanskelige grensedragninger mellom frivillighet og tvang.

Slik jeg ser det har den gjentatte oppsøkingen av prostitusjonsarenaer i tid og rom, bidratt til å kutte den distansen det innebærer å arbeide teoretisk med et forskningsfelt.

Den **teoretiske komponenten** i min førforståelse kan på et generelt grunnlag knyttes til min samfunnsteoretiske bakgrunn. Universitetsfagene mine består av emnekombinasjoner innen sosialantropologi, samfunnsøkonomi og samfunnsgeografi. Mer spesifikt for studiens sammenheng består den teoretiske komponenten i førforståelsen av mitt vitenskapsteoretiske ståsted, samt den til enhver tid eksisterende kunnskapen om kvinnehandel og prostitusjon, som har påvirket min prosessuelle forståelsesutvikling. I det følgende presenteres et *omriss* av den kunnskapskontekst studien har sprunget ut av.

Førforståelsen av *kvinnehandelens strukturer* var preget av årsaksanalyser fra nasjonal og internasjonal litteratur. (Bales 1999 og 2000, Aronowitz 2001, Kelly 2002, Brunovskis & Tyldum 2004, Tyldum m.fl. 2005). Litteraturen viser komplekse og kontekstvariable årsaksbilder. I all hovedsak knyttes kvinnehandelens årsaker til økende økonomiske og sosiale ulikheter mellom utviklede land og utviklingsland. Utviklede lands stigende etterspørsel etter billig arbeidskraft ses i kombinasjon med tiltagende organisert kriminalitet, og økt mulighet for migrasjon mellom illegale kanaler. Ingen av disse bidragene har tatt utgangspunkt i *aktørenes* strukturforståelser. Jeg har heller ikke funnet studier som plasserer strukturelle årsaker i et geografisk rammeverk. Slik sett fungerte dette mangelfulle perspektivet som en utfordring til å analysere aktører i samspill med strukturer på ulike geografiske nivå.

Førforståelsen av *kvinnehandelens aktører* kan redegjøres for aktørgruppevis. Førforståelsen av *offeret for kvinnehandel* var preget av en rekke kunnskapsbidrag om kvinner i prostitusjon. Kunnskapsbidragene kan deles inn i dem som bidrar med generell kunnskap om utenlandske

prostituerte i Norge, og dem som bidrar med spesiell kunnskap om nasjonale grupper på prostitusjonsmarkedet. Min generelle førforståelse av utenlandske prostituerte i Norge var influert av Skillbrei (1998), Müller-Nilssen (1998), Sætre (2000), Brunovskis og Tyldum (2004) og Nordli (2006). I tillegg har Pro Senteret årsrapporter (2002, 2003, 2004, 2005, 2006 og 2007) og ROSAs årsrapport (2006) utgjort viktige deler av min generelle førforståelse av utenlandske kvinner i prostitusjon. Videre var førforståelsen influert av spesifikke kunnskapsbidrag om nasjonale grupper på prostitusjonsmarkedet: norske kvinner (Høigård & Finstad 1986), russiske kvinner (Stenvoll 2002, Kramvig & Stien 2002), thailandske kvinner (Ek & Eljarbø 2002, Kristvik 2005), nigerianske kvinner (Carling 2005, Skogseth 2006, Skillbrei m.fl. 2006) og øst-europeiske kvinner (Skillbrei & Polyakova 2006). Samlet sett utgjorde disse bidragene en førforståelse av kvinner i prostitusjon var preget av stor variasjon – i alder, bakgrunn, nasjonalitet og grad av selvstendighet i sexsalget. Jeg ble kjent med at sexsalg er et vanskelig samtaletema, spesielt ved spørsmål om bakpersoners involveringsgrad og kontroll. Kunnskapen om kvinner i prostitusjon generelt, og utenlandske kvinner spesielt, har vært et viktig bakteppe for utformingen av offerundersøkelsen og analysen av datamaterialet. Ingen av disse bidragene er basert på empiriske undersøkelser av kvinner som selv identifiserer seg som ofre for kvinnehandel.

Førforståelsen av *kunden* var preget av fem kunnskapsbidrag om menn som kjøper sex. Bidragenes teoretiske innfallsvinkler har variert fra kriminologi (Prieur & Taksdal 1989, Kippe 2004), psykologi (Lyngbye 2000), sosialantropologi (Smette 2003) og sosiologi (Lautrup 2005). Sammen utgjorde disse bidragene en førforståelse av kunden som en ”alminnelig mann”. Videre ble jeg kjent med at det finnes store variasjoner i menns årsaker til- og formålet med sexkjøp. Litteraturen om kunden gir uttrykk for at sexkjøp er et vanskelig samtaletema, spesielt ved spørsmål om kvinners frivillighet eller tvang som foranledning til sexsalget. Ingen av disse bidragene har stilt spørsmål ved kundens opplevelse av kvinnehandel som en etablert del av prostitusjonsmarkedet. Likevel har kunnskapen om menn som kjøper sex vært et viktig bakteppe for utformingen av kundeundersøkelsen og som sammenligningsgrunnlag i analysen av materialet.

Førforståelsen av *bakpersonen* kan ikke knyttes til tidligere kunnskapsbidrag. Jeg har ikke lyktes i å finne vitenskapelige undersøkelser av personer som tilrettelegger for og profiterer på utenlandske kvinners prostitusjon i Norge. Ei heller har jeg funnet internasjonal litteratur om bakpersoner. Mesteparten av den kunnskap som finnes om bakpersonene kommer fra ofrenes historier (Kelly 2002). Slik sett kan min førforståelse av bakpersonen knyttes til en mer generell forståelse av kriminalitet og forbrytere. For å utforme bakpersonundersøkelsen, leste jeg meg opp til en elementær kriminologisk forståelse (Finstad & Høigård 1997).

Til slutt er det viktig å understreke at deler av den bagasjen jeg entrer forskningsfeltet med, alltid vil være ubevisst og utilgjengelig.

Forståelsesutviklingsmodellen

Ved valg av utgangspunkt i hermeneutisk kunnskapsproduksjon legger jeg til grunn et syn om at forståelsesutviklingen tar form i sirkulære prosessuelle bevegelser. Jeg har laget en figur som har til hensikt å vise hvordan tolkningen og forståelsen av kvinnehandel har utviklet seg gjennom studien. Samtidig kan modellen anses som studiens analytiske disposisjon¹. Forståelsesutviklingsmodellen (figur 2) er basert på tre hermeneutiske sirkler som står i forhold til hverandre.

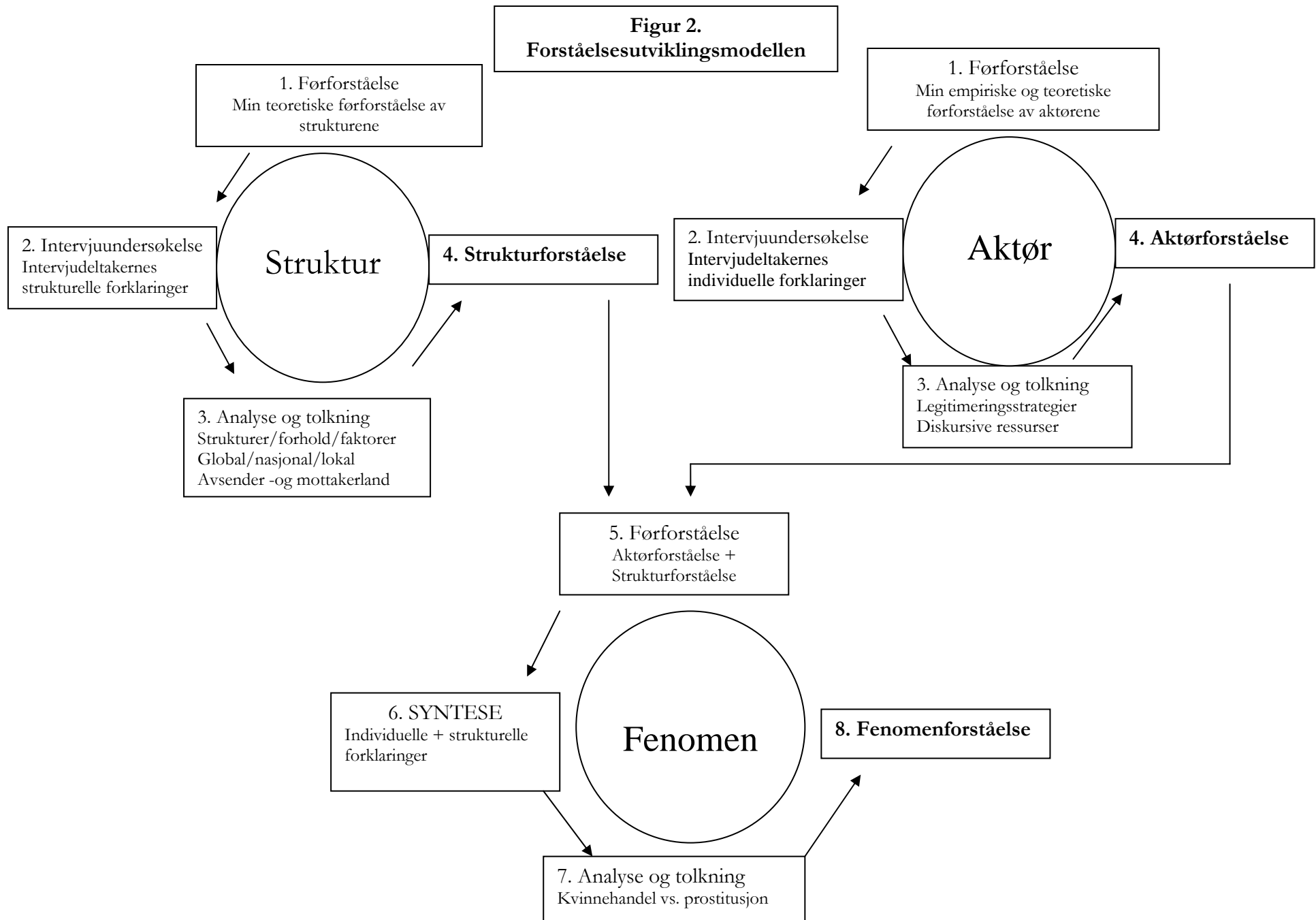
Struktursirkelen tar utgangspunkt i min teoretiske førforståelse av strukturer i kvinnehandel. I møtet med intervjudeltakernes strukturforståelse, tilknyttet deres erfaringer med fenomenet, utvikles min førforståelse. Gjennom analyse av materialet og tolkning av intervjudeltakernes strukturforståelse vil min førforståelse utvikles, og utgjøre ny forståelse. Samlet vil analysen av alle intervjudeltakernes strukturelle forklaringer utgjøre studiens bidrag til strukturforståelse.

Aktørsirkelen tar utgangspunkt i min empiriske og teoretiske førforståelse av aktørene i kvinnehandel. Videre peker pilen mot aktørens selvforståelse, som jeg får tilgang til gjennom interaksjon med intervjudeltakerne i studiens intervjuundersøkelser. Samlet vil analysen av alle intervjudeltakernes individuelle forklaringer av egen aktørposisjon utgjøre studiens bidrag til aktørforståelse.

Fenomensirkelen tar utgangspunkt i min samlede førforståelse av fenomenet kvinnehandel, utgjort av aktørforståelsen og strukturforståelsen fra de to andre sirklene. Videre peker pilen mot en syntese av disse forståelsene. I dette møtet utvikles ny forståelse, som til sammen utgjør studiens bidrag til fenomenforståelse av kvinnehandel. Denne fenomenforståelsen vil legge grunnlag for drøftingen av studiens spissformulerte problemstillinger.

¹ Analyseprosessen som førte frem til disposisjonen, redegjøres for i kapittel 2.

Figur 2.
Forståelsesutviklingsmodellen

Implikasjoner av vitenskapsteoretisk ståsted

Kan man utvikle fullverdig samfunnsvitenskap på et rent hermeneutisk grunnlag? Det strides om hvorvidt hermeneutikk er tilstrekkelig for å formulere vitenskapelig teori. Radikale postmoderne hermeneutikere vil hevde at tolkningsprosessen er uendelig, uavsluttbar, og ethvert resultat er bare midlertidig og alltid reviderbart (Guneriusen 1999). Det finnes imidlertid hermeneutiske posisjoner som ikke ender i total relativisme. Etter mitt syn er meningsforståelse et grunntrekk ved den sosiale realiteten selv, og meningsforståelse som metode og forskningsideal er et nødvendig aspekt ved all samfunnsvitenskap. Ut ifra kunnskapsstatusen på forskningsfeltet om kvinnehandel, vurderer jeg meningstolkende vitenskapelig kunnskapsproduksjon som best egnet til mitt formål om å bidra til forståelse. Videre reiser mitt hermeneutiske utgangspunkt spørsmål om hvordan kunnskapen kvalitetssikres.

Kvalitetssikring av kunnskapsproduksjonen

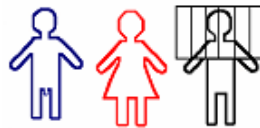
Verifisering av kunnskap har tradisjonelt blitt bedømt på grunnlag av kriterier til validitet, reliabilitet og generaliserbarhet (Kvale 2001). *Validitet* er et mål for om forskeren faktisk gir et bilde av fenomenet eller situasjonen som studeres, det vil si om det er samsvar mellom det forskeren ønsker å undersøke, og det som faktisk undersøkes. *Reliabilitet* handler om at forskeren ikke har påvirket empiriens meningsinnhold, verken under intervjuer, transkripsjon eller analyse. Resultaters *generaliserbarhet* indikerer om de kan overføres og brukes til å forklare andre fenomener og situasjoner. Innen hermeneutisk tradisjon blir begrepene validitet, reliabilitet og generaliserbarhet avvist som rester etter en modernistisk korrespondanseteori for sannhet. Slik Heidegger har formulert hermeneutikken, er sannhet snarere *betydning*, forstått som oppdagelsen av en dypere mening enn det umiddelbart innlysende (Fangen 1997). Hermeneutikken er en senmoderne vitenskapsforståelse som ikke krever korrespondanse mellom subjektiv ytring og objektiv virkelighet. Dette reiser spørsmål ved hvilke krav som skal settes til studiens tolkninger.

Jeg har søkt en alternativ forståelse av validitet, konseptualisert av Kvale (2001) som *håndtverksmessig kvalitet*. Håndtverksmessig kvalitet fordrer kontinuerlig kontrollering, utspørring og teoretisering av kunnskapen som produseres. Gitt dette perspektivet ses validering som sosial kunnskapsproduksjon, en forståelse som er lagt til grunn i denne studien. Kvalitetssikringen av forståelsen som utvikles søkes utført ved å gjøre tolkningene eksplisitte gjennom argumenter og støtte, slik at tolkningene kan kontrolleres av andre.

Erkjennelsen av at all kunnskapsproduksjon er utfallet av toveis påvirkning på alle områder og til enhver tid, gjør det hensiktsmessig med en alternativ forståelse av reliabilitet. Kunnskapsproduksjonen er både bevisst og ubevisst påvirket av meg og mitt, hvilket har formet meningsinnholdet gjennom hele prosessen med kunnskapsproduksjon. Dermed har kvalitetssikringen tatt form gjennom en eksplisitt *refleksivitetsprosess* (Lincoln & Guba 2000). Refleksivitetsprosessen består i å reflektere over sin egen rolle som forsker, og hvordan man på ulike måter påvirker kunnskapsproduksjonen. Den forutgående redegjørelsen for min førforståelse kan ses som et ledd i denne refleksivitetsprosessen. Jo grundigere forskeren klargjør sin førforståelse, jo

tydeligere blir momentene i tolkningsprosessen, noe som gjør kunnskapen rikere og lettere å vurdere (Widerberg 2001).

Jeg har et konstruktivistisk syn på hva intervjudata sier noe om. Intervjudata skapes i intervjusituasjonen og er kontekstbundede i den forstand at de utformes i forhold til relasjonen mellom forsker og intervjudeltaker. Videre er grunnlaget for tolkningene forsøkt gjort eksplisitt, slik at leseren i hvert enkelt tilfelle kan *vurdere* hvorvidt tolkningene kan overføres til å gjelde for andre enn intervjudeltakerne i mine undersøkelser.

Jeg har i dette kapittelet avklart det vitenskapsteoretiske utgangspunktet som ligger til grunn for de tolkninger som utvikles i studien. Samfunnsgeografi som kontekstuell vitenskap utgjør studiens faglige ramme, som åpner for å gjøre endringer i *tid* og *rom* til sentrale analytiske parametere. Videre er studien fundert i mitt hermeneutisk inspirerte vitenskapssyn, og basert på en epistemologi som fremholder *empirisk erkjennelse*. Mitt menneskesyn legger til grunn at aktørene som studeres søker relativt tilfredsstillende løsninger på problemer, og må forstås som en del av et fellesskap. Videre forstår jeg den sosiale virkelighet som et produkt av vekselvirkninger mellom individ og samfunn. Gjennom *kritisk hermeneutikk* er ambisjonen å tolke aktørenes allerede fortolkede sosiale virkelighet, for så å ta et kritisk standpunkt til identifiserte undertrykkende interesser.

Mitt hermeneutiske vitenskapssyn forutsetter en redegjørelse for den erkjente bagasje jeg entrer forskningsfeltet med. Gjennom systematisk oppsøking av prostitusjonsarenaer har jeg kuttet ned på den teoretiske distansen til forskningsfeltet og tilegnet meg en empirisk førforståelse av fenomenet. Den empiriske komponenten av min førforståelse kan knyttes til mine observasjoner av prostitusjonsvirksomhet i tid og rom. Videre kan kunnskapskonteksten studien har sprunget ut av, regnes som førforståelsens teoretiske komponent. I forståelsesutviklingsmodellen (figur 2) har jeg vist hvordan forståelse utvikles *sirkulært*, i et samspill mellom tre hermeneutiske sirkler.

En sentral implikasjon av vitenskapsteoretisk stillingstagen er at tradisjonell verifisering står i motsetning til hermeneutikkens fundament. Studiens tolkningskrav søkes møtt gjennom senmoderne forståelser av kvalitet. Kvalitetssikring av studien prosederes gjennom *håndverksmessig kvalitet*, en aktiv og en eksplisitt *refleksivitetsprosess*.

Kapittel 2. Metode

Valget av kvalitativ metode gir ingen entydig fremgangsmåte, men kjennetegnes nettopp ved fraværet av en fremgangsmessig hovedretning. Siden kvalitativ metode kan gjennomføres på så mange forskjellige måter, blir *transparens* et viktig krav til rapportering av kvalitative forskningsmetoder (Johannessen m.fl. 2006). Kun på denne måten kan leseren gis innblikk i de metodiske og analytiske fremgangsmåtene som utgjør tolkningsmessige forutsetninger for kunnskapen som produseres i studien. Kapittelet er fundert på følgende premisser; metodemessige forhold ses både som sider ved datainnsamlingen og som mulige kilder til data. Derav er målsetningen for kapittelet todelt. For det første skal kapittelet tilkjenne sentrale sider ved metodiske og analytiske fremgangsmåter; fra rekruttering til tolkning. For det andre er et utvalg situasjoner og relasjoner trukket frem og behandlet som data, i form av å bli gjort til gjenstand for analyse og tolkning. Jeg vil igjen understreke forbindelseslinjene mellom metode og analyse, som stedvis i fremstillingen gir grunnlag for å behandles ”samtidig”.

Etiske vurderinger står i en særstilling i denne studien. Etisk forsvarlig forskningspraksis er knyttet til formaliserte etiske prinsipper og retningslinjer. I denne studien har jeg forholdt meg til tre overordnede forskningsetiske prinsipper.

Det første er prinsippet om *informert samtykke*. Informert samtykke innebærer at intervjudeltakeren får kjennskap til undersøkelsens formål og hovedtrekkene i prosjektet (Thaagard 2003). Formålet er å sikre deltakerne en viss kontroll over egen deltakelse. Det andre prinsippet for etisk forsvarlig forskningspraksis er *konfidensialitet*. Prinsippet om konfidensialitet innebærer at informasjonen som innhentes behandles konfidensielt. Dette prinsippet stiller krav til hvordan jeg som forsker håndterer den informasjonen intervjudeltakeren har gitt. Gjennom forskningsprosessen har jeg blitt kontaktet av Norges største mediekanaler med interesse for å publisere funn fra denne undersøkelsen. Tanken om at resultatene vil bli tilgjengelige i medier har gjort prinsippet om konfidensialitet fundamentalt. Studien inneholder ikke persondata som utløser meldeplikt eller konsesjonsplikt i henhold til personopplysningsloven, da intervjudeltakerne er anonyme også for meg (Johannessen m.fl. 2006). Intervjudeltakernes navn er naturligvis fiktive, og opplysninger som kan føre til identifikasjon er forandret eller utelatt. Det tredje forskningsetiske prinsippet jeg vektlegger i denne studien er *konsekvenser av deltakelse* i forskningsprosjektet. Forskerens ansvar er i så måte å beskytte integriteten til intervjudeltakeren ved å søke å unngå at forskningen medfører negative konsekvenser for dem som deltar (Thaagard 2003).

Metodiske fremgangsmåter

I fremstillingen som følger rettes det lys mot vurderte og valgte fremgangsmåter i hver aktørundersøkelse. Fremstillingen inneholder beskrivelser av rekrutteringsmetoder, datainnsamlingsmetoder, samt oppslutningen i undersøkelsene. Deretter følger en redegjørelse for hvordan jeg har forsøkt å etterkomme de etiske prinsippene jeg redegjorde for innledningsvis i kapittelet. Til slutt legges det vekt på undersøkelsenes intervjukontekst og relasjonen mellom meg og intervjudeltakerne.

Offerundersøkelsen

I forsøk på å konstruere en formålstjenlig avgrensning av målgruppe for offerundersøkelsen har jeg latt meg utfordre av hva som etter mitt syn kan ses som en kjerneproblemstilling på forskningsfeltet. utfordringen er hvordan skillet mellom kvinnehandel og migrasjonsrelatert prostitusjon skal håndteres. Det bør understrekes at ikke alle utenlandske kvinner som selger sex i Norge er ofre for kvinnehandel. Migrasjonsrelatert prostitusjon kan benyttes som en kategori for utenlandske kvinner som arbeider selvstendig med salg av seksuelle tjenester. I denne studien forstås ofre for kvinnehandel i tråd med Palermoprotokollen; kvinnens forhånsgitte samtykke er irrelevant, dersom *”forledelse, misbruk av sårbar situasjon eller tvang er benyttet”* og at kvinnen ikke kan *”slutte når hun vil, ikke selv kan bestemme hvor, hvordan og hvor ofte hun skal selge seksuelle tjenester”* (FN 2000: 12).

Mange kvinner har imidlertid ulike grunner til å ikke oppfatte seg selv som ofre for kvinnehandel slik FN definerer det, og ønsker heller ikke bli behandlet som ofre (Krisesentersekretariatet 2005). De vurderer sin egen erfaring som en konsekvens av en dårlig avgjørelse, som de føler/følte seg forpliktet til å fullføre i henhold til den kontrakten de har inngått. Noen kvinner vil anse sin situasjon som midlertidig, hvor de bare skal tjene nok penger til å bli kvitt sin gjeld og skaffe nok til livsopphold for seg selv eller sin familie i hjemlandet. I tillegg risikerer ofte kvinner som har vært utsatt for kvinnehandel å sette eget og/eller familiens liv og helse i fare ved å utlevere informasjon om kvinnehandelen. Mange kvinner som per definisjon er ofre for kvinnehandel, velger av ovenfornevnte grunner, med flere, å ikke innrømme det.

Med grunnlag i det ovenfornevnte har jeg valgt å avgrense målgruppen for offerundersøkelsen til å gjelde: **Kvinner som har brutt med prostitusjon og selv identifiserer seg som ofre for kvinnehandel.** Etter mitt syn er kvinner som har trukket seg ut av en utnyttelsessituasjon, og selv identifiserer seg som ofre for kvinnehandel, være i besittelse av andre muligheter til å snakke fritt, enn kvinner som fortsatt er ”praktiserende”. Som nevnt er det nylig lansert flere empiriske studier av utenlandske kvinner i prostitusjon i Norge (Skillbrei m.fl. 2006, Skillbrei & Polyakova 2006, Skillbrei & Tveit 2007). Disse studiene har imidlertid gått vidt ut i sin rekruttering av intervjudeltakere, og det har ikke vært stilt krav til at deltakere i undersøkelsen skal identifisere seg som ofre for kvinnehandel. Min operasjonalisering av ofre for kvinnehandel representerer dermed et brudd med tidligere forskningsbidrag.

Der tidligere undersøkelser fokuserer på én bestemt nasjonal gruppe, har jeg ikke satt krav til intervjudeltakernes nasjonalitet. Med et prostitusjonsmarked hvor kvinner fra over 50 land

representeres (Pro Senteret 2007), så jeg ingen hensikt i å begrense utvalget til én spesifikk nasjonal gruppe. Å fokusere på én nasjonal gruppe ville dessuten vært mer tidskrevende, hvilket allerede var begrensende faktorer i denne studien. Det var dermed et poeng å operere med tilgjengelighetsutvalg basert på selvseleksjon. Et annet poeng var at det i undersøkelsesperioden ble publisert kunnskap om de største nasjonale gruppene i norsk prostitusjon. Skillbrei, Tveit og Brunovskis (2006 og 2007) har skrevet om nigerianske kvinner i Norge. Skillbrei og Polyakova (2006) har tatt for seg øst-europeiske kvinners vei inn i norsk prostitusjon. Kristvik (2005) har skrevet om den thailandske gruppen. Etter mitt syn var det dermed større behov for å rette fokus mot kvinner som har brutt ut av prostitusjon, uavhengig av nasjonalitet. Siden det kun er de største nasjonale gruppene som har blitt gjort til gjenstand for forskning, synes jeg det var fint å kunne tilby alle nasjonaliteter vitenskapelig interesse.

Rekrutteringskanaler

ROSA er det nasjonale beskyttelsestilbudet til kvinner utsatt for menneskehandel. Navnet *ROSA* viser til innholdet i bistanden; Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet og Assistanse. Beskyttelsestilbudet ble opprettet 1. januar 2005, og er lokalisert ved Krisessentersekretariatet. Prosjektets formål refererer til beskyttelsestiltakene i Regjeringens handlingsplan, og er finansiert Justis- og politidepartementet. Jeg valgte å benytte *ROSA* som rekrutteringskanal på grunnlag av en antagelse om at kvinner som har brutt med prostitusjon, og aktivt oppsøker og mottar et slikt beskyttelsestilbud, i større grad identifiserer seg som ofre for kvinnehandel.

Nadheim Kvinnesenter er den andre benyttede rekrutteringskanalen. *Nadheim* er et senter for kvinner med prostitusjonserfaring, under Kirkens Bymisjon. Gjennom frivillig arbeid for senteret, informerte jeg personellet om prosjektet. Personellet videreformidlet min forespørsel om deltakelse, til tidligere brukere som har brutt med prostitusjon, og identifiserer seg som ofre for kvinnehandel.

Pro Senteret er Oslo Kommunes hjelpetiltak forprostituerte og norsk kompetansesenter på prostitusjon. *Pro Senteret* ble utprøvd som rekrutteringskanal, hvor oppslag ble hengt opp i ”varmestua”, og ansatte forespurte brukere.

Oppslutning

Oppslutningen i offerundersøkelsen var fem intervjudeltakere. Fire av kvinnene er rekruttert gjennom *ROSA*, én gjennom *Nadheim Kvinnesenter*. Ingen intervjudeltakere ble rekruttert gjennom *Pro Senteret*. Refleksjoner rundt oppslutningen, samt en beskrivelse av utvalget finner sted i kapittel 3.

Datainnsamlingsmetode

Personlig intervju ble valgt som datainnsamlingsmetode. Denne metoden gir et særlig godt grunnlag for innsikt i intervjudeltakernes erfaringer, tanker og følelser (Thagaard 2003). I denne undersøkelsen anser jeg gjengivelse av hendelser og historier som spesielt verdifullt, da disse preges av intervjudeltakerens forståelse av hva de har opplevd. Å fortelle ”sin historie” anses som en stor

belastning for kvinnene (ROSA 2006). Kvinnehandel er en stigmatisert og kriminell virksomhet, som forklarer tilbakeholdenhet i samtaler om temaet. Personlig intervju var i så måte velegnet i form av at jeg da kunne tolke ikke-verbal kommunikasjon, adferdsendringer og andre ”tegn” intervjudeltakerne gir i møtet med spørsmålene mine. På denne måten kunne jeg lettere finne intervjudeltakerens grenser for hva som kan snakkes om, og forholde meg til disse.

Intervjuene ble tatt opp på lydbånd. Intervjulengden varierte fra én til fem timer, og den totale intervjutiden i undersøkelsen var 15 timer. Jeg benyttet intervjuguiden (vedlegg 4) som en veileder, men fulgte opp de temaer og fokus kvinnene selv trakk frem. Intervjuene ble gjennomført på engelsk, med ett unntak der det ble benyttet tolk. Tolken var selvvalgt av intervjudeltakeren.

Etiske vurderinger

ROSA formidlet mitt informasjonsbrev (vedlegg 2) til kritesentere med aktuelle intervjudeltakere. Dette informasjonsbrevet beskrev målsetningen med undersøkelsen, samt deltakerens rettigheter. Personellet ved kritesenterne tok utgangspunkt i informasjonsbrevet da de forespurte aktuelle intervjudeltakere. Nadheim Kvinnesenter kjente til min studie og formidlet min forespørsel til potensielle intervjudeltakere. Da jeg innledet intervjuene delte jeg ut informasjonsbrevet og forsikret jeg meg om at intervjudeltakerne kjente sine rettigheter. Jeg mottok da et *mundlig informert samtykke*.

Prinsippet om konfidensialitet står i en særstilling i offerundersøkelsen. Opplysninger som muliggjør identifikasjon av kvinnene kan i ytterste konsekvens få fatale følger; for kvinnen selv og hennes familie, så vel som for meg som formidler av gjenkjennbar informasjon. Kvinnene jeg har intervjuet var svært engstelige for å bli gjenkjent, og for at nettverk de har brutt med kan finne ut hvor de er. Bruddet med nettverkene var i flere tilfeller tilspisset av drapstrusler mot kvinnene og represalier rettet mot deres familier. Disse nettverkene vil ha interesse av informasjon som gir spor av hvor kvinnene er. I denne sammenheng vil mitt navn kunne tjene som et slikt spor. Det faktum at opplysninger som fremkommer i studien kan gi grunnlag for identifikasjon, har gitt meg et alvorlig forskningsetisk ansvar.

Å forhindre gjenkjennelse har vært et kontinuerlig prosess i arbeidet med offerundersøkelsen. I utarbeidelsen av intervjuguiden var jeg restriktiv på hvilke bakgrunnsopplysninger jeg ønsket av intervjudeltakeren. Jeg forsøkte på denne måten å begrense informasjon som gjør det lettere å identifisere kvinnene. Til tross for at jeg ba om få bakgrunnsopplysninger, var sensitiv informasjon uløselig knyttet til kvinnenens historier. Intervjuene ble derfor i hvert tilfelle avsluttet med en diskusjon av hvordan jeg kunne bruke materialet. Jeg var svært opptatt av at intervjudeltakerne godkjente hvilke opplysninger jeg kunne benytte. Noen hadde egne forslag til hvordan jeg kunne anonymisere sensitive opplysninger. Til tross for at vi avslutningsvis i intervjuene var ved enighet om bruken av sensitive opplysninger, har det ikke vært opplagt hvilke opplysninger som kan føre til identifikasjon. Materialet har vært utfordrende å formidle, med kontinuerlige overveielser av hvilke opplysninger som kan gjengis, hvilke som må anonymiseres og hvilke som må utelates. Utfordringen lå i å utelate eller anonymisere sensitive opplysninger, og samtidig formidle et meningsfylt bilde av intervjudeltakerne og deres historier. I flere tilfeller var

kvinnene i rettsprosesser med betydelig mediedekning. I disse tilfellene har det vært utfordrende å formidle kvinnenes historier, uten å gi opplysninger som leseren kan knytte til sak.

En rekke anonymiseringer var opplagte og uproblematisk. Kvinnenes navn, alder, nasjonalitet, antall barn og oppholdstid i Norge er anonymisert. Intervjuene i offerundersøkelsen foregikk på engelsk, men ble ved transkribering oversatt til norsk. I det intervjuet jeg benyttet tolk, var oversettelsen på norsk. Ordstilling ble tilpasset for å gjøre sitatene lesbare og meningsfulle. Slike inngrep ble gjort slik at det i minst mulig grad berører meningen i intervjudeltakernes uttalelser.

Å snakke med ofre for kvinnehandel er underrettet egne etiske retningslinjer utarbeidet av WHO. Denne veilederen er oversatt til norsk av Krisesentersekretariatet (2005). Veilederen inneholder 10 grunnleggende råd om hvordan etiske og trygge intervjuer med kvinner utsatt for kvinnehandel bør gjennomføres. Aktuelt i denne sammenheng er veilederens fokus på det ansvar forskeren har i samtaler med kvinner som har *brutt* med kvinnehandel, slik som intervjudeltakerne i min undersøkelse. Ifølge WHO-veilederen preges disse kvinnene av en sårbar situasjon, kjennetegnet av følgende; de føler seg overvåket, observert og sårbare for hevnaksjoner mot seg selv og/eller familie. Ofte har de fortsatt utestående gjeld til bakpersoner. Mange av kvinnene har ofte bare midlertidig opphold i landet, og frykter utsendelse. Videre trekkes det i veilederen frem at kvinnene ofte føler seg sosialt stigmatisert som følge av de har vært utsatt for, og risikerer å bli avvist av sin familie og sitt lokalmiljø dersom noen får vite om deres erfaringer. Kvinner som har brutt med kvinnehandel vil ofte være sårbare for ekstreme stress reaksjoner, da de har innarbeidet seg psykologiske overlevelsesmekanismer. De kan ha kan ekstreme erfaringer med vold og overgrep, og flere lider av *post traumatic stress disorder* (PTSD). I tillegg vil kvinnene ofte gjenoppleve vonde erfaringer når de snakke om dem. De ovenfornevnte trekk er gjenkjent hos kvinnene som har mottatt bistands og beskyttelsestilbud gjennom trygge oppholdssteder på krisesentere gjennom ROSA-prosjektet (ROSA 2006). Det kommer også frem at kvinnene melder om søvnproblemer, nattlige mareritt, angst, depresjoner, selvmordstanker og stor bekymring for fremtiden. Ifølge WHO's veileder må forskeren på grunnlag av det ovenfornevnte gjøre sitt ytterste for å bringe på det rene kvinnenes psykologiske tilstand og de effektene deltakelsen i undersøkelsen kan ha. Ofte kan kvinnene, spesielt de som nettopp har rømt, være i en følelsesmessig krise. Det kommer også frem av veilederen at det er helt nødvendig at kvinnen er mentalt tilstedeværende når de blir forespurt om deltagelse i intervjuundersøkelser. I denne studiens sammenheng har jeg latt det være opp til personellet på de ulike krisesentrene å vurdere den psykologiske tilstanden til kvinner som forespørres om deltagelse i offerundersøkelsen. I ett tilfelle takket en kvinner ja til deltagelse, for så å trekke seg. I dette tilfellet ankom jeg det aktuelle krisesenteret til avtalt tidspunkt, for så å få vite at intervjudeltakeren hadde rømt fra senteret samme morgen.

Når nye kvinner har mottatt beskyttelsestilbud og fått opphold på krisesenter, har personellet ventet én måned før de har forespurt kvinnene om de ønsket deltagelse i offerundersøkelsen. I alle tilfeller som har ført til intervju har kvinnene vært plassert på krisesenter i minimum én måned. I det intervjuet hvor intervjudeltakeren ble rekruttert gjennom Nadheim

Kvinner, stolte jeg på personellens vurdering av intervjudeltakerens psykologiske tilstand før deltakelse i intervjuundersøkelsen.

Slik jeg ser det, er det underliggende formålet med å vurdere kvinnenes tilstand et forsøk på å minimere risikoen for negative konsekvenser av deltakelse i undersøkelsen. Det holder imidlertid ikke å gjøre en slik vurdering på forhånd, da risikoen må vurderes fortløpende gjennom hele intervjuet. Ifølge WHO veilederen står forskeren i fare for å *retraumatisere* kvinner utsatt for kvinnehandel gjennom å intervju dem. Det å spørre en kvinne om å fortelle om skremmende, nedverdiggende og smertefulle erfaringer, kan i ytterste konsekvens forårsake ekstrem angst. Jeg opplevde at kvinnene jeg intervjuet hadde mange av de bekymringer og lidelser som trekkes frem i WHO-veilederen. Jeg forsøkte derfor å imøtekomme kvinnenes sårbare situasjon ved å la dem være med på å definere hva som var samtaletemaer og ikke. Likevel bidro intervjuene utvilsomt til at kvinnene gjenopplevde vonde hendelser. Mange av intervjuene var preget av synlige reaksjoner som skjelvende hender, sprukket stemme, dirrende overleppe, sammenknytninger, stille gråt og ukontrollert gråt. Noen av kvinnene beklaget sine reaksjoner, og fortalte at det var vanskeligere å snakke om offersituasjonen, enn hva de hadde forutsett. Andre gråt seg gjennom hele intervjuet, som en naturlig side ved å snakke om det. Hva det vil si at en kvinne blir retraumatisert, fremstår imidlertid for meg som uklart. I de situasjoner jeg anså det som forsvarlig, minnet jeg kvinnene på at de kunne trekke seg når de ville, og at de måtte si fra hvis det var noe de ikke ville snakke om. Alle kvinnene gjennomførte intervjuene.

Ifølge WHO's veileder kan en sorgreaksjon på en samtale oppstå under samtalen, men også komme i etterkant av intervjuet. Etter hvert gjennomførte intervju hadde jeg store etiske betenkeligheter ved min rett til å grave i opplevelser som kvinnene ellers forsøker å fortrenge. Samtaler med personellet rundt kvinnene jeg har snakket med har imidlertid virket beroligende på disse betenkelighetene. Personellet på krisesenterne har bred kompetanse og lang erfaring med kvinner i krisesituasjoner. Slik de så det ville mine intervjuer ha en terapeutisk (positiv) effekt på kvinnene. Jeg var opptatt av å fortelle intervjudeltakerne hvor modige de var som snakket om dette, og at de gjennom deltakelse bidro til å styrke det forståelsesmessige grunnlaget som er nødvendig for å bekjempe kvinnehandel. Mot slutten av intervjuene var kvinnene tilfredse med å ha bidratt med sin historie. Om kvinnene jeg har intervjuet har opplevd negative konsekvenser av sin deltakelse i etterkant, er vanskelig å si. Jeg er imidlertid beroliget av at de befinner seg på trygge oppholdssteder med mulighet for å søke profesjonell hjelp.

Intervjukontekst

I offerundersøkelsen fant intervjuene sted i hjelpeapparatets lokaler. Fire av intervjuene fant sted på de krisesenterne kvinnene var plassert, og ett fant sted på Nadheim Kvinnesenter. Krisesentrene spredte beliggenhet gjorde at jeg måtte reise gjennom Norge på kryss og tvers, med bil, tog og fly. Av anonymitetshensyn kan jeg ikke gi tilkjenne hvilke krisesentre jeg har besøkt. Ved avtale om intervju ble sted og tid ikke nedskrevet eller muntlig overført til andre enn veileder. Telefonnumrene og adressene til krisesenterne er hemmelige, og har blitt slettet etter bruk. Sikkerheten rundt krisesenterne varierte fra senter til senter, noen var fullt overvåket med kameraer

ved alle dører, andre var (tilsynelatende) ubevoktet. I ett tilfelle måtte jeg få godkjenning av politiet for å besøke den aktuelle intervjudeltakeren. Ved flere tilfeller har intervjudeltakerens kontaktperson hentet meg på avtalt adresse, for så å ta meg med til krisesenteret. Dette for å forhindre at eventuelle etterfølgere fant ut hvor jeg skulle.

På krisesenterne fikk jeg tildelt et eget rom for intervju. At intervjuet foregikk på senteret var en nødvendighet, da samtlige intervjudeltakere følte seg svært utrygge utenfor senterets fire vegger. I tillegg ga besøkene meg en mulighet til å få innblikk i intervjudeltakernes hverdag. Intervjuet på Nadheim Kvinnesenter foregikk i et rom på senteret, der sosialkonsulenten som rekrutterte intervjudeltakeren var til stede under intervjuet. Intervjudeltakeren ytret selv ønsket om at sosialkonsulenten skulle være til stede. Både senteret og sosialkonsulenten gjorde konteksten tryggere for intervjudeltakeren.

Jeg benyttet båndopptaker i hvert intervju. Jeg erfarte at bruk av båndopptaker var en nødvendighet i disse intervjuene, da intervjudeltakernes behov for min oppmerksomhet var absolutt. Å skrive under intervjuet ville ødelagt øyekontakten, og den responsen jeg opplevde at en intervjusituasjon med ofre for kvinnehandel krevde. Intervjusituasjonen fordret full konsentrasjon for å se intervjudeltakerens respons på spørsmålene. Tolkningen av intervjudeltakerens respons ga grunnlag for å til enhver tid vurdere hvor intervjudeltakeren var på sin følelsesmessige skala. Responsen vurderte jeg ut ifra den ikke-verbale kommunikasjonen og atferdsendringene som fant sted. Et illustrerende eksempel kan være under intervjuet med Sonja, da jeg stilte spørsmål om hvem kundene var. Sonja reagerte på spørsmålet ved å knytte seg sammen, hun strevte for å hviske frem en stemme som slo sprekker, før tårene trillet nedover kinnene. Sonjas reaksjon talte for seg. Jeg valgte å gi henne (og meg selv) tid, før jeg stilte et spørsmål som var mindre emosjonelt. Slik var det i samtlige intervjuer. Intervjudeltakerne ”sa ting uten å si det” gjennom kroppsspråket. Jeg måtte ”føle an” hvor intervjudeltakernes grenser var, hvilket varierte fra intervjudeltaker til intervjudeltaker, så vel som fra tidlig til sent i tillitsrelasjonen mellom meg og intervjudeltakeren. Når jeg opplevde at både jeg og intervjudeltakeren var klar for det, stilte jeg et nytt emosjonelt spørsmål. I ettertid ser jeg i det transkriberte materialet at intervjuene fortonet seg som følelsesmessige bølgedaler.

Intervjuresonasjoner

Jeg erfarte at ”forskerrollen” var et godt utgangspunkt ved intervjuenes start. Jeg var formelt kledd, håndhilste og gikk gjennom undersøkelsens målsetting samt intervjudeltakerens rettigheter. Tidvis og temavis i intervjuene ble imidlertid den nøytrale, seriøse forskerrollen utfordret. Når kvinnene begynte å gråte, skulle jeg trøste dem? Skulle jeg sette meg nærmere, stryke dem over ryggen og hente papir for tørking av snørr og tårer? Jeg gjorde ikke det. Å gi meg selv en rolle som ”venninne” var jeg varsom med. Jeg forsøkte å finne alternative måter å uttrykke min empati på. Jeg brukte det jeg kunne; kroppsspråket, blikket og medfølende kommentarer som; ”jeg er lei for å høre det” og ”jeg setter pris på at du forteller dette, jeg ser det gjør deg vondt”. I disse situasjonene var det ubehagelig å sette grensen mellom ”venninne” og ”forsker”. Det hadde vært ”enkler” å være venninne og tørket tårer.

I etterkant av intervjuene har jeg forsøkt å reflektere over hvilken betydning det ville hatt og latt forskerrollen falle, for så å bli ”venninne” i intervjusituasjonen. Etter mitt syn ville en trøstende rolle, der jeg selv tørket tårer, vært lite fruktbar for intervjuets fremdrift. Slik jeg ser det ville trøst og nærkontakt fort kunne ha dratt oss begge ned i en følelsesmessig dal, som vi lett kunne satt oss fast i. Jeg valgte heller å vise empati med kvinnene gjennom en profesjonell avstand. Etter mitt syn bidro dette til at pausene kvinnenes reaksjoner fordrer ble kortere, og at de selv vant igjen kontrollen raskere. Slik sett vil jeg hevde at jeg klotet meg fast i forskerrollen for at vi sammen skulle komme oss gjennom intervjuet på en mer effektiv og etisk forsvarlig måte.

Forskerrollen ble nokså uventet også utfordret av latter. Selv om tidvis felles latter føles enormt befriende i en ellers så alvorlig intervjukontekst, ble jeg spesielt i ett intervju oppmerksom på en spirende ”venninnefølelse” fra intervjudeltakerens side. Kvinnen jeg intervjuet synes tydelig det var hyggelig med en omlag jevnaldret kvinne hun kunne ”skravle litt med”. Jeg synes også det var hyggelig, men det var viktig for fremdriften og seriositeten i intervjuet at jeg beholdt forskerrollen. Dessuten fikk jeg en antagelse om at en eventuell ”venninnerolle” ville kunne medføre sosiale forpliktelser for meg i ettertid.

Når forsker og intervjudeltaker er av samme kjønn gir det et grunnlag for en felles forståelse (Thagaard 2003). Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen uttrykte at jeg som forsker kan forstå dem *i kraft av vår felles kvinnelighet*. En intervjudeltaker sa at hun umulig kunne ha snakket med en mannlig forsker om dette, da han ikke ville forstått ”*hvordan det føles*”. I offerundersøkelsen oppgir alle kvinnene at det var avgjørende for deres deltakelse at jeg var kvinne. Her er et illustrerende eksempel:

Når de sa det skulle komme en fra Oslo, sa jeg at jeg ikke ville snakke med en mann. Jeg ville kun snakke med en kvinne, selvfølgelig ikke en mann. Jeg kan forklare alt, men jeg vet at en mann ikke vil forstå meg, slik du gjør. De kan sitte og høre alt, men de kan ikke *føle* det, og forstå det. (Nikki, offer)

Ikke uten grunn er kvinnehandel og prostitusjon et felt der kvinner er overrepresentert i både hjelpeapparatet og i forskningen. I mitt feltbesøk på strøket, i regi av Nadheim Kvinnesenters oppsøkende virksomhet, traff jeg imidlertid én mannlig ansatt. Jeg benyttet anledningen til å spørre han hvordan de prostituerte reagerte på han som mann i det oppsøkende arbeidet på gata. Han innrømmet å ha vanskeligheter med å få kontakt og å bygge relasjoner til de utenlandske kvinnene i prostitusjon. Dette underbygger min antagelse om at det for menn vil være vanskeligere å få tilslag på en forespørsel om intervju med kvinner utsatt for kvinnehandel. Naturlig nok vil ofre for kvinnehandel ha et mer anstrengt forhold til menn.

Kundeundersøkelsen

I kundeundersøkelsen ønsket jeg å snakke med menn som hadde erfaringer med, og oppfatninger av, kvinnehandel som en del av det norske prostitusjonsmarkedet. I prostitusjonsforskningens kundeundersøkelser har målgruppen innebært *alle* menn som kjøper sex. Jeg fant det derimot formålstjenlig å innsnevre målgruppen til å la følgende operasjonelle definisjon være gjeldene: **Menn som har sexkjøperfaringer med utenlandske kvinner i Norge**. Jeg kan utelukke de

menn som kun kjøper sex av norske kvinner, da de norske kvinnene tvilsomt vil være ofre for kvinnehandel. Det er de utenlandske kvinnene i prostitusjonen som *kan* være ofre for kvinnehandel. Slik jeg ser det er det dermed større sannsynlighet for at menn som har sexkjøps-erfaringer med utenlandske kvinner har erfaringer med og/eller oppfattelser av, kvinnehandel som en del av norsk prostitusjonsvirkelighet.

Tidligere prostitusjonsforskning har vist at det er mulig å komme prostitusjonskunder i tale (Prieur & Taksdal 1989, Lyngbye 2000, Smette 2003, Kippe 2004, Lautrup 2005). Utfordringen i denne studien har derimot vært å rekruttere den delen av kundene som bevisst eller ubevisst kjøper sex av kvinner som *kan* være utsatt for kvinnehandel. Ved å henvende meg til menn med sexkjøpserfaringer fra utenlandske kvinner i Norge, håpet jeg å treffe målgruppen direkte. Spørsmålet som gjensto var hvorvidt et slikt kundeperspektiv var tilgjengelig. Jeg var usikker på hvorvidt intervjudeltakerne var villige til å konfronteres med risikoen for at kvinnene de kjøper sex av kan være ofre for kvinnehandel. Kjøp av sex er et tabubelagt samtaleemne i seg selv. Tabuet kan tenkes å dobles idet seksalget tillegges en tvangsdimensjon. Tidligere undersøkelser viser at tvang er det vanskeligste temaet å bringe på bane i undersøkelser om prostitusjon (Prieur og Taksdal 1989, Smette 2003, Kippe 2004).

Kundeundersøkelsen er bygget på en antagelse om at menn som kjøper sex ikke kan vite hvem som er ofre eller ikke. På den måten setter jeg et likhetstegn mellom kunder avprostituerte migranter og ofre for kvinnehandel. Med grunnlag i dette kunne rekruttering foregå på samme måte som om jeg skulle ha forsket på prostitusjon. Målgruppen er derimot snevrere i denne undersøkelsen enn i prostitusjonskundeundersøkelser, da jeg ønsker å henvende meg til den delen av kunder som kjøper sex av utenlandske kvinner i Norge.

Rekruttering

I denne undersøkelsen har jeg valgt *annonsering* som rekrutteringsmetode. Annonsering er den mest benyttede rekrutteringsmetoden innenfor prostitusjonskundeforskning. Alternativet er direkte oppsøkende virksomhet mot kunder i en forhandlingssituasjon med kvinner i prostitusjon. Slik jeg så det ville annonsering basert på selvseleksjon både være den mest effektive og etisk forsvarlige rekrutteringsmetoden.

Utformingen av annonseteksten medførte en rekke valg som har betydning for kundeundersøkelsenes oppslutning. Arbeidet med utforming av annonsetekst bestod i å studere tidligere anvendte annonser i prostitusjonsforskning. Medstudenter og veileder deltok så i en avstemming av de ulike forslagene jeg skisserte. Valget falt på den teksten som var sterkest inspirert av Kippes annonsetekst fra 2004. Det var viktig at annonsen gikk rett på sak og at den henvendte seg direkte til målgruppen. Videre var jeg opptatt av at den skulle virke seriøs og vanskelig å misforstå. Den endelige annonsen så slik ut:

KJØPER DU SEX?

Kvinnelig forsker ønsker telefonintervju med menn som kjøper/har kjøpt sex av utenlandske kvinner i Norge. Anonymitet garanteres.

**Ring Bodil på tlf. 979 54 525
Mellom kl 17 og 21.**

Som det kommer frem av annonsen valgte jeg bevisst å vektlegge at jeg var kvinne, da andre undersøkelser viser at menn ofte foretrekker å snakke med kvinner om sensitive temaer (Kippe 2004, Lautrup 2005). Det ble opprettet et kontantkort i instituttets navn for å etterstrebe egen anonymitet. I tillegg valgte jeg pseudonymet "Bodil" for å gjøre henvendelsen mer personlig. I ønsket om at teksten skulle være fri for seksuelle undertoner valgte jeg å fremstå som forsker og ikke student. Mange av annonsetekstene som tilbyr seksuelle tjenester har overskriftene "*Studine 25*", "*Nysgjerrig student*" og lignende. Noen vil nok hevde at også bildet av "*forsker*", med stramt hår og briller, kan spille på enkeltes fantasier. Jeg valgte likevel å tro at det var mer hensiktsmessig å utgi meg for å være forsker.

Jeg valgte å ha en forholdsvis begrenset tilgjengelighetstid på telefon. Dette fordi jeg ikke var i besittelse av en egen kontorplass, men var avhengig av å låne min veileders kontor på ettermiddagstid. Jeg hadde imidlertid telefonsvarer med mulighet for å legge igjen beskjed. Denne lød som følger:

Hei, du er kommet til Bodil. Dette er prosjekttelefonen "Menn som kjøper sex", et forskningsprosjekt ved Universitetet i Oslo. Hvis du vil bli intervjuet - vennligst ring mellom klokken 17 og 21. Hvis du ikke når gjennom i denne perioden - vennligst legg igjen beskjed med telefonnummer, og når du ønsker å bli oppringt. Tusen takk for at du vil bidra i undersøkelsen.

Rekrutteringskanaler

På bakgrunn av prostitusjonsforskningens kundeundersøkelser hadde jeg grunnlag for å anta at de ulike prostitusjonsarenaer domineres av ulike kundetyper. Avhengig av hvilke rekrutteringskanaler som anvendes vil ulike kundegrupper rekrutteres. Dermed var rekrutteringskanalene jeg valgte avgjørende for hvilken type kunder som henvendte seg. Hvilken arena kundene kjøper sex på er sentralt for hvordan og hvorvidt de opplever kvinnehandel. Smette (2003) rekrutterte sine intervjudeltakere gjennom annonsering på et chatforum på internett. Utvalget utgjorde en forholdsvis homogen gruppe, i form av å hovedsakelig være kunder på innendørsmarkedet. Utvalget viste seg å ha et nedlatende syn på gateprostitusjon, noe de forbandt med nød og tvang (Smette 2003). Kippe (2004) valgte å sette annonse i Dagbladet. Det medførte et mer heterogent utvalg enn Smettes. Utvalget hadde større spredning i alder, preferanser og sexkjøpsarenaer. Kippes overveldende respons, og det heterogene utvalget hun endte med (sammenlignet med Smettes), var avgjørende for mitt valg av rekrutteringskanal.

Dagbladet ble valgt som hovedannonsør. På annonseringstidspunktet var avisen et kjent medium for teletorgtjenester av erotisk art. Annonsen ble rykket inn fire ganger i løpet av en to ukers periode i november 2005. Den var utformet som en linjeannonse under "litt av hvert", omgitt av teletorgannonser som tilbyr erotiske tjenester.

Annonsebladet Kontakt er Norges eldste og største spesialmagasin for hva de selv kaller "*frisinnnet kontaktannonsering*". Tidligere kundeundersøkelser viser at dette er et sted kunder benytter for å komme i kontakt med prostituerte. Dette er en prøvd rekrutteringskanal så vidt jeg vet. Jeg

fikk en god avtale med bladet om å ha annonse på nettsidene deres i hele november 2005. Annonsen ble plassert i sidefeltet som vises på samtlige kategorier på internettsiden.

Datainnsamlingsmetode

Telefonintervju ble valgt som datainnsamlingsmetode. Telefonintervju var tidsmessig hensiktsmessig, og muliggjorde samtaler med menn fra hele landet. Viktigst for valget av telefonintervju som datainnsamlingsmetode var likevel faktumet at telefonlinjen ivaretar intervjudeltakernes anonymitet, noe tidligere kundeundersøkelser har trukket frem som spesielt betydelig i samtaler om sexkjøp (Kippe 2004, Lautrup 2005). Flere av intervjudeltakerne vektla viktigheten av å være anonyme, og at det å slippe å bli sett var vesentlig for deres deltakelse. Jeg er av den oppfatning at direkteintervjuer ville gitt meg annen informasjon enn ansiktsløse møter.

Det finnes opplagte ulemper ved telefonintervjuer. Mye av kommunikasjon mellom mennesker er ikke-verbal, i form av kroppsspråk og ansiktsuttrykk. Ved telefonsamtaler forsakes muligheten til å tolke disse signalene, og dermed øker risikoen for misforståelser. Jeg opplevde, i likhet med andre forskere på feltet, at telefonintervjuer krever at det legges stor vekt på stemmebruken, fordi man mangler muligheten til å uttrykke seg gjennom ikke-verbale signaler (Prieur og Taksdal 1989, Kippe 2004).

Oppslutningen

Oppslutningen i kundeundersøkelsen gikk over all forventning. Annonsen resulterte i over hundre henvendelser, der 12 intervjuer ble benyttet. Med én telefonlinje var det ugjennomførlig å svare på alle henvendelsene. Noen valgte å legge igjen beskjeder på telefonsvareren med fullt navn, telefonnummer og når de ønsket at jeg skulle ringe for intervju. I tillegg mottok jeg en rekke tekstmeldinger med ønske om deltakelse. Utvelgelsen ga seg selv, jeg snakket med dem som kom gjennom på telefonen i tilgjengelighetstiden, og prioriterte i neste rekke de som la igjen beskjed om ønsket deltakelse. De henvendelsene som ikke umiddelbart fremstod for meg som tillitsvekkende, ble refusert. Intervjuene hadde varighet på mellom én og fire timer. Gjennomsnittslengden på intervjuene var én og en halv time. Noen av intervjuene ble delt i flere sesjoner. Den totale telefon-tiden i kundeundersøkelsen var 20 timer.

Etter nærmere vurdering av materialet har jeg identifisert to nøkkelfaktorer som var avgjørende for oppslutningen; *kjønn* og *datainnsamlingsmetode*. Betydningen av å være kvinne var definitivt stor når det gjelder oppslutningen. Flere av intervjudeltakerne oppga at min kvinnelighet var *avgjørende* for deres henvendelse til undersøkelsen i utgangspunktet:

Det var derfor jeg ringte, fordi du var dame. Jeg liker damer. Jeg ville aldri ringt til en kar for å snakke om dette her. (Gaute, kunde)

Som tidligere nevnt valgte jeg å gi uttrykk for min kvinnelighet i annonseteksten fordi dette har vist seg å være et poeng for potensielle intervjudeltakere. Claus Lautrup (2005) underskrev i med fullt navn i sin annonsering etter deltakere i sin kundeundersøkelse. Dette resulterte i flere henvendelser der potensielle intervjudeltakere etterspurte å få snakke med en kvinne.

Telefonintervju som datainnsamlingsmetode var den andre faktoren som påvirket oppslutningen i undersøkelsen. Majoriteten av intervjudeltakerne i kundeundersøkelsen oppga at det var *avgjørende* for deres deltakelse at intervjuet foregikk på telefon. Davids uttalelse illustrerer betydningen av telefonlinjen:

Det er godt jeg ikke ser deg nå Bodil, for dette er litt pinlig! (David, kunde)

Til tross for at få av intervjudeltakerne ville deltatt i direkteintervju i utgangspunktet, oppga samtlige intervjudeltakere at de kunne stilt til personlig møte etter dette telefonintervjuet. Dette må ses som en bekreftelse på tillitsrelasjonen oss i mellom; at de nå var klare til å se meg i øynene. Det sier også noe om at de har gitt selvpresentasjoner de står inne for, og er villige til å bygge videre på i et nytt møte.

Etiske vurderinger

Ved henvendelse til kundetelefonen startet jeg med å gi innringeren informasjon som gav grunnlag for å vurdere deltakelse. Jeg garanterte for anonymitet og gjorde oppmerksom på retten til å avbryte deltakelse underveis.

Innledningsvis i arbeidet med kundeundersøkelsen undret jeg over hva som egentlig ligger i kravet om at intervjudeltakeren skal ha kjennskap til undersøkelsens formål. Jeg valgte å presentere kundeundersøkelsen som et enkeltstående prosjekt der formålet var å få mer kunnskap om menn som kjøper sex av utenlandske kvinner. Jeg presiserte at inntoget av utenlandske kvinner på prostitusjonsmarkedet, og de endringene det utgjør, ville være fokus i undersøkelsen. Jeg valgte bevisst å ikke nevne begrepet *kvinnehandel* eller *menneskehandel*. Jeg informerte heller ikke om de parallelle undersøkelsene studien innebærer. Etter mitt syn kan denne konteksten virke mer avskrekkende enn nødvendig, det å stå frem med kundeerfaringer oppleves av mange som vanskelig nok. Etter mitt syn vil det faktum at undersøkelsen inngår i en større sammenheng ikke ha betydning for intervjudeltakerne selv, så lenge jeg ivaretar det vi er blitt enige om. Dessuten anså jeg denne informasjonen som uinteressant for intervjudeltakerne, som henvendte seg for å delta i en kundeundersøkelse. Materialet jeg har samlet inn fra kundene benyttes dermed i en bredere kontekst enn intervjudeltakerne er opplyst om. Avslutningsvis ble intervjudeltakerne spurt om de hadde spørsmål til undersøkelsen. Noen av intervjudeltakerne ville vite mer om hvordan jeg skulle bruke materialet. I disse tilfellene fortalte jeg om prosjektet som helhet.

I kundeundersøkelsen har det vært uproblematisk å etterstrebe det forskningsetiske kravet om *konfidensialitet*. Med telefonintervju som datainnsamlingsmetode er intervjudeltakerens identitet skjult i utgangspunktet. Jeg skrev ikke opp navnene til de som presenterte seg. Mange ringte fra skjult telefonnummer og hindret dermed muligheten for at jeg kunne vite hvem de var, eller nå dem igjen. I utarbeidelsen av intervjuguiden (vedlegg 5) var jeg restriktiv på hvilke bakgrunnsopplysninger jeg ønsket av intervjudeltakeren. Jeg forsøkte på denne måten å begrense informasjonen som kunne gjøre det lettere å identifisere personene. Gjennom intervjuene fikk jeg likevel nok bakgrunnsinformasjon til å kunne fremstille intervjudeltakeren som gjenkjennelig i sine kretser. Jeg har dermed arbeidet mye med å begrense bakgrunnsinformasjonen til det som er

nødvendig for å formidle et meningsfylt bilde av intervjudeltakerne. I tillegg har jeg arbeidet med å utarbeide fremstillingsformer som på best mulig måte skjuler intervjudeltakerens identitet.

Når det gjelder *konsekvenser av deltakelse* oppdaget jeg raskt at kundeundersøkelsen bød på en intervjusituasjon som åpnet for holdningsendringer hos intervjudeltakerne. Mange av intervjudeltakerne har aldri snakket med noen om sine sexkjøp, ei heller reflektert noe spesielt over det. Dermed ligger det i kortene at en lengre, inngående og til tider konfronterende samtale om temaet vil bidra til å gi intervjudeltakeren mer innsikt i egen situasjon. Dette lot seg bekrefte gjentatte ganger i undersøkelsen. Jeg valgte å ikke være aktivt konfronterende på ensidige og unyanserte forståelser. Likevel kom konfrontasjonen til tider gjennom de forhåndsformulerte spørsmålene i intervjuguiden. Inkonsistens i svarene kunne i noen intervjuer tolkes som at intervjudeltakeren fikk økt innsikt i egen situasjon, og et mer nyansert perspektiv på sexkjøp, gjennom intervjuet. Dette førte til at gamle forklaringsmodeller ble erstattet med nye. Ved antagelse om et slikt forhold kontrollerte jeg at intervjudeltakeren var enig i at den konkrete selvmotsigende ytringen var grunnet et mer nyansert bilde. Å drive holdningsendrende arbeid var ikke et definert formål med studien. At holdningsendring likevel ble en konsekvens av deltakelse for noen av intervjudeltakerne, var mer en prosess jeg passivt registrerte, fremfor et mål jeg aktivt promoterte. En av intervjudeltakerne var svært eksplisitt på konsekvensen av sin deltakelse:

Jeg ser nyanser og perspektiver jeg ikke har sett før. Du får en stjerne i boka av meg for det. Kanskje kan intervjuet med deg hjelpe meg å slutte, det har klarnet en del ting.
(Morten, kunde)

Også tidligere kundeundersøkelser viser at deltakelse kan bidra til holdningsendring. Smette (2003) opplevde at tre av hennes intervjudeltakere valgte å slutte å kjøpe sex som en konsekvens av sin deltakelse i hennes undersøkelse. I tillegg til intervjudeltakeren jeg har sitert ovenfor, opplevde jeg at to andre intervjudeltakere endret grunnholdning i løpet av intervjuene. Fra å fremstille seg som aktive kunder i begynnelsen av intervjuet, var de begge aktive motstandere av sexkjøp i slutten av intervjuet. Etter hvert som refleksjonen skyter fart finner disse intervjudeltakerne flere grunner til å ikke kjøpe sex enn til å gjøre det. Ved intervjuets slutt er de overbevist om at de ikke vil kjøpe sex igjen:

Nå skal jeg være ærlig med deg. Jeg hadde ikke gjort det igjen; om hu så hadde ligget der med høna i været! Det hadde ikke vært tale om. Jeg hadde ikke gjort det, det er moralsk forkastelig! (Roger, kunde)

Jeg opplevde altså at disse intervjudeltakerne tok oppgjør med tidligere holdninger, noe jeg vil kalle en *utilsiktet konsekvens* av deres deltakelse i undersøkelsen. Jeg oppfattet denne utilsiktede konsekvensen som utelukkende positiv for intervjudeltakerne. Ikke alle intervjudeltakerne ga uttrykk for slike drastiske holdningsendringer som konsekvens av deltakelse i undersøkelsen. Jeg vil likevel hevde å ha registrert at alle intervjudeltakerne opplevde en økt innsikt i egen situasjon. Jeg anså dette som en positiv konsekvens av deltakelse, og ikke noe jeg måtte varsle om på forhånd.

I ett tilfelle ble jeg imidlertid betenkt når det gjaldt hvorvidt konsekvensene av deltakelse i undersøkelsen var positive for intervjudeltakeren. Dette intervjuet var svært krevende i den

forstand at intervjudeltakeren både var svært skeptisk og motvillig, samtidig som han ville gjennomføre intervjuet. En rekke ganger presiserte jeg at deltagelsen var frivillig, og at han kunne velge å trekke seg. Intervjudeltakeren hadde et svært ensidig syn på sine handlinger og et unyansert bilde av undersøkelsens tema. Jeg valgte å ikke være aktivt konfronterende på ensidigheten, men lot han selv oppdage flere nyanser. Det var ukomfortabelt å registrere at intervjudeltakeren gjentatte ganger ble innhentet av sin egen inkonsistens og snublet i sine ulike forklaringsmodeller. Jeg tør påstå at intervjuet var en stor påkjønning for denne intervjudeltakeren. Avslutningsvis ga han likevel eksplisitt uttrykk for at han var svært fornøyd med å ha gjennomført intervjuet.

Det ovenfornevnte intervjuet gjorde meg ettertenksom ved min rett til inngripen i andres liv og hvordan de gir sine handlinger mening. Er det etisk forsvarlig å rukke ved andre menneskers forståelse av seg selv og sine handlinger? Hvordan kan dette påvirke intervjudeltakeren - i ytterste konsekvens? Jeg opplevde dette intervjuet som et dilemma, intervjudeltakeren følte seg tvunget til å se sin egen inkonsistens og ensidighet, samtidig som han nektet å gjøre bruk av sin rett til å avbryte intervjuet.

Intervjukontekst

Ved henvendelse til kundetelefonen benyttet jeg min egen telefon til å ringe opp de intervjudeltakerne som ikke ønsket å betale for telefonsamtalen. Jeg innstilte dermed min egen telefon med skjult ID, slik at telefonnummeret mitt ikke var synlig da jeg ringte opp. I forkant av intervjuene hadde jeg gjort klar en versjon av intervjuguiden for direkte utfylling av svar i intervjusituasjonen. Jeg hadde ikke diktafonutstyr tilgjengelig i kundeundersøkelsen. Lignende undersøkelser der forskere har benyttet telefonintervju (Kippe 2004) fremmer positive erfaringer med å notere underveis. Jeg benyttet headset i intervjuene for å ha hendene fri til å skrive. Å skrive mens jeg lyttet fungerte bra. Dessuten blir lyden klarere og bedre ved bruk av headset. Fra tid til annen måtte jeg be intervjudeltakerne sakke ned tempoet, og minne dem om at jeg måtte ha tid til å skrive. Til tross for at jeg stadig understreket at disse pausene skyldes skrivning og ikke manglende interesse, følte nok stillheten påtrengende for intervjudeltakerne. Stillheten gjorde at intervjudeltakerne reflekterte ytterligere over svarene sine, noe jeg vil si økte kvaliteten på intervjuene. Intervjudeltakerne fikk tid til å tenke gjennom svarene sine og understreke meninger og holdninger. I tillegg førte pausene til at intervjudeltakerne husket eksempler som belyste essensen i svarene de gav. På den måten kan det sies at pausene ga rom for en kvalitetssikring fra intervjudeltakernes side.

Et spesielt trekk ved telefonintervju er at forsker og intervjudeltaker ikke deler intervjukontekst. Jeg satt på kontoret, mens intervjudeltakerne var hjemme, på jobb, på hytta eller på vei til en av disse stedene. Gjennom telefonintervju som datainnsamlingsmetode fikk jeg tilgang til små innblikk i deler av intervjudeltakernes hverdagsliv. Jeg hørte hunder, barn og lyden av "Først & Sist" i bakgrunnen. Noen av intervjudeltakerne fulgte jeg gjennom daglige rutiner som oppvask og middagsforberedelser. En intervjudeltaker avtalte telefonintervju fra sidelinja av sønnens fotballkamp, og en annen luftet hunden og vannet blomster. Noen av intervjuene varte i timevis, hvilket innebar at jeg også gjennom røret fikk ta del i alt fra toalettbesøk til kaffetrakting. I tre av intervju-

ene hørte jeg at intervjudeltakerne inntok alkohol. Umiddelbart tenkte jeg at alkohol ville by på utfordringer, men det var kun i ett tilfelle betydelige mengder ble konsumert. I dette tilfellet tror jeg det var hensiktsmessig for intervjuet at intervjudeltakeren konsumerte alkohol, som gjorde han mindre forknytt og mer åpen.

Intervjuresjasjoner

I kundeundersøkelsen definerte jeg meg som ”forsker” i annonseteksten og ved henvendelsene til prosjekttelefonen. Selv om jeg selv definerte meg som forsker, opplevde jeg at min rolle ofte ble omdefinert av intervjudeltakerne. Jeg opplevde det som nødvendig for noen av intervjudeltakerne å tildele meg andre roller for å oppnå ønsket tillitsrelasjon. Det vil si at jeg ble hva intervjudeltakerne ville jeg skulle være, innenfor rimelighetens grenser. For intervjudeltakerne vekslet jeg mellom å være forsker, skriftemor, terapeut og ung (seksuelt tilgjengelig) kvinne. Jeg vil hevde at denne dialektikken var positiv selv om den brøt med det vitenskapelige idealet om å beholde forskerrollen.

”Hei, det er Bodil?” svarte jeg da telefonen ringte. Det var av betydning at annonsen, telefon-svareren og de første ordene i en samtale ga inntrykk av noe personlig. Med et så stigmatisert og ømtålig tema var det nødvendig for noen av intervjudeltakerne å personifisere meg. Det var lettere å forholde seg til personen Bodil, enn til en nøytral forsker. For mange av intervjudeltakerne ble jeg derfor Bodil; en kvinne som ville høre på dem, en kvinne som forsøkte å forstå. Jeg anså med andre ord ikke det vitenskapelige idealet om avpersonifisering som hensiktsmessig i denne undersøkelsen. I denne settingen var det viktigere å by på menneskelighet og forståelse. Dette tror jeg bidro på en positiv måte, og at det hevet kvaliteten på intervjuet når begge parter hadde flyt og god kommunikasjon. Intervjuene var preget av humor og alvor om hverandre. I noen tilfeller ble det litt vel mye humor, i andre tilfeller var det hjerteskjærende alvor hele veien.

Makt ble manifestert i uventet mange former gjennom kundeundersøkelsen. Først og fremst opplevde jeg forskerrollen som en maktposisjon. Intervjudeltakerne oppsøkte *meg* og *mitt* prosjekt. Videre var denne posisjonen overordnet i at *jeg* stilte spørsmålene og de hadde svarene. Det ligger en viss makt i at *jeg* var den som forsket, mens de ble forsket på. Ideelt sett, og med få unntak, holdt *jeg* regien i intervjuet. Å være forsker (i det minste utgi seg for å være det) oppfattes som ærerik og akseptert posisjon i samfunnet. Å være ”horekunde” oppfattes derimot som en samfunnsmessig lite ærefull posisjon. I denne sammenheng opplevde jeg at noen av intervjudeltakerne ga meg rollen *normal* i det de posisjonerte seg selv som *avvikere*. Normalposisjonen ble oppfattet som mektig da enkelte intervjudeltakerne etterstrebet ”det normale”, i form av å være uten det opplevde behovet for å kjøpe sex.

I forkant av undersøkelsen antok jeg at intervjudeltakerne ville oppleve makt i form av at de er vitere og jeg er den uvitende. Dette viste seg å være en sannhet med modifikasjoner. På den ene siden var jeg utvilsomt en *outsider*. Det tillot meg å stille spørsmål ved aspekter som var åpenbare for dem. På den andre siden opplevde jeg tidvis at jeg fikk rollen som *insider*, i form av å vite mer om menn som kjøper sex enn intervjudeltakerne selv. Det ble klart for meg at sexkjøper er

et tema intervjudeltakerne ikke snakket med andre om. Kjennskap til og kunnskap om andre menn som kjøper sex, var så godt som fraværende.

Stemmen røpet min unge alder. Noen av intervjudeltakerne bemerket at jeg hørtes ung ut. I de fleste intervjuene var intervjudeltakerne dobbelt så gamle som meg. Jeg opplevde likevel ikke at den store aldersforskjellen var gjenstand for manifestering av generasjonsmakt fra intervjudeltakernes side.

Å ta regi i intervjusituasjonen, og å beholde den gjennom intervjuet, var i de fleste intervjuene uproblematisk. Jeg erfarte imidlertid tre utfordringer til maktduell, om enn på helt ulike måter. En intervjudeltaker hadde tydelig ”mannet seg opp” til intervjuet, og var forberedt til å forsvare sine handlinger så vel som holdninger. Han hadde åpenbart forventninger om å bli fordømt, noe jeg ikke hadde intensjoner om. Fra første stund viste han stor motvilje, samtidig som han nektet å hevde sin rett til å avbryte deltakelsen. Intervjudeltakeren hadde tydelig sin egen agenda med deltakelsen og forsøkte å overkjøre mine spørsmål og temaer. Han hørte og hadde merkbart et behov for å overføre sin usikkerhet til meg. Intervjudeltakeren kom med stadige unødvendige bemerkninger og viste ikke villighet til samarbeid. Han var rask til å reversere spørsmålene jeg stilte. Tålmodig forklarte jeg at min rolle som forsker innebar at jeg forholdt meg nøytral til spørsmålene. Jeg uttrykket forståelse og sa klart ifra om at jeg ikke hadde noen intensjon om å fordømme noe eller noen i denne undersøkelsen. På sett og vis vant jeg tidvis intervjudeltakerens tillit, inntil motstanden igjen dukket opp.

I et annet intervju opplevde jeg tilløp til intellektuell maktkamp. Intervjudeltakeren var høyt utdannet, ressurssterk og hadde en enestående veltalenhet. Han hadde stor kjennskap til samfunnsvitenskapelig forskning generelt og sosiologisk teori spesielt. I tillegg hadde intervjudeltakeren høy selvtillit og dyp selvinnsett, var meget reflektert på temaet og hadde et enormt erfaringsgrunnlag i prostitusjonssammenheng. Dessuten ga han nyanserte og veloverveide svar. Faktumet at jeg lot meg imponere ga utslag i en slags intellektuell maktkamp. Ved tilbakesyn på det transkriberte datamaterialet synes det at vi forsøkte å overgå hverandre i analytiske evner. Vi diskuterte hans erfaringer mot ulike teorier enten han eller jeg fremmet. Vi bemerket hverandres nyanseringer, perspektiveringer og kategoriseringer. Resultatet var ikke bare en dans på akademiske formuleringer, men økt tematisk innsikt for begge parter. Jeg vil hevde at denne kampen bidro til å øke intervjuets kvalitet.

Også i et tredje intervju opplevde jeg utfordringer med å beholde regien av intervjusituasjonen. Denne intervjudeltakeren var svært snakkesalig og hadde mye på hjertet. Intervjuguiden begynte med spørsmålet ”Hvorfor kjøper du sex?” Intervjudeltakeren begynte svaret med å presisere viktigheten av *bakgrunnen* for hvorfor han kjøper sex, og oppga et ønske om å fortelle nettopp det, i en liten historie. Historien tok 53 minutter, så godt som uavbrutt fra min side. Historien var interessant, detaljrik og full av gode eksempler. Jeg noterte tolv tettskrevne sider i notatblokken. Da historien hadde nådd sitt metningspunkt valgte jeg å avbryte, for å stille spørsmål ved de deler jeg ikke hadde klarhet i. Det var tydelig at intervjudeltakeren hadde streifet innom de fleste spørsmålene i intervjuguiden, men jeg ønsket likevel å stille dem og høre hans direkte svar. Etter hvert begynte spørsmål som ikke angikk hans fetisj å kjede han. Intervju-

deltakeren var merkbart gått lei, og var oppgitt da jeg sa vi var kommet omlag halvveis i intervjuguiden. Etter to timer måtte jeg avbryte intervjuet fordi jeg hadde en ny intervjuavtale på det klokkeslettet. Vi gjorde en avtale om nytt intervju, men jeg lyktes aldri å få tak i han igjen.

Lundgren (1993) hevder at i intervjusituasjoner der en kvinne intervjuer en mann vil preges av en *kjønnsdikotomisering*. Slik jeg tolker Lundgren mener hun med dette at den mannlige intervjudeltakeren fremhever kjønnsforskjellen mellom seg selv og forskeren, og forsøker å ta kontroll over intervjusituasjonen for å styrke sin maskulinitet. I kundeundersøkelsen opplevde jeg ulike måter intervjudeltakerne forsøkte å styrke sin maskulinitet på. Dette skjedde gjennom flørtende bemerkninger, gjennom å fremstille seg selv som ”erobrere” og som Lundgren påpeker; ved å utfordre til kontroll av intervjusituasjonen. Likevel stiller jeg spørsmål ved hvorfor ikke denne kjønnsdikotomiseringen var mer utbredt i kundeundersøkelsen. En tolkningsvariant er at intervjudeltakerne representerer en stigmatisert gruppe. Som tidligere nevnt oppfattet ikke intervjudeltakerne det som ærefult å presentere seg som kunde, hvilket jeg antar kan ha gjort det vanskeligere å utfordre til kontroll av intervjusituasjonen.

Jeg er av den oppfatning at kjønn spiller en stor rolle i intervjusituasjonen, og for kunnskapen som blir produsert. Som tidligere nevnt opplevde jeg at min kvinnelighet var av avgjørende betydning for oppslutningen i kundeundersøkelsen. For det andre representerte min kvinnelighet en distanse til intervjudeltakerne som jeg valgte å anvende som en ressurs. Som kvinne var jeg hva Prieur og Taksdal (1989) kaller *sosialt akseptabelt inkompetent*. Jeg kunne tillate meg å stille spørsmål som presset intervjudeltakerne til å sette ord på det underforståtte. For det tredje ga kjønnsforskjellen mellom meg og kundene grunnlag for å identifisere ulike måter kjønn ble konstruert i intervjusituasjonen. Kjønn er ikke noe statisk, noe man har, men heller noe som skapes i relasjon til andre (Widerberg 1995).

Min kvinnelighet, i kombinasjon med min innlevende rolle som lytter, ga stadige tilløp til forveksling med personlig interesse. Tidvis og stedvis i intervjuene oppsto flørtende kommentarer fra intervjudeltakernes side. Den avstanden telefonlinjen representerte, gjorde det åpenbart enklere for intervjudeltakeren å invitere til en ansiktsløs flørt. I tillegg anser jeg min verdinøytrale posisjon som triggende for intervjudeltakernes flørtende bemerkninger. Intervjudeltakerne var tydelig lettet over å kunne snakke om sine sexkjøpserfaringer uten å møte fordømmelse. At jeg var en kvinne som forsøkte å forstå deres forhold til sexkjøp, gjorde at jeg for noen ble aktualisert som en kvinne de ønsket å stifte nærmere bekjentskap med.

Flørtingen kan etter mitt syn ses som konstruksjoner av kjønn i intervjusituasjonen. Ifølge Widerberg (1995) virker konstruksjonen av kjønn i intervjusituasjonen inn på produksjonen av data, og bør følgelig analyseres. I likhet med en rekke kjønnsforskere mener jeg at ”det heteroseksuelle møtet” mellom meg og intervjudeltakerne ikke bare kan ses som et metodemessig forhold, men som data, som følgelig bør gjøres til gjenstand for analyse.

Kundenes flørtende bemerkninger var uproblematiske å håndtere. Jeg har aldri opplevd noen mellommenneskelige møter som er renvasket for vennlighet, flørt og/eller humor. Jeg så dermed ingen grunn til å redusere relasjonen mellom meg og intervjudeltakerne til en renvasket kjønnsløs relasjon. Slik jeg ser det var nettopp kjønnsdimensjonen et viktig aspekt i intervju-

situasjonen. Kjønn ble konstruert på ulike måter av de ulike intervjudeltakerne. Mange var opptatt av å fremheve at de var *tiltrekkende* menn, og at de ikke *måtte* kjøpe sex. Eksempelvis fortalte en intervjudeltaker sa at han lignet på George Clooney. Andre var opptatt av å fremme at de var potente, virile menn som på ingen måte skammet seg over sin sexlyst. Intervjudeltakernes fokus på at de var erobrere med store drifter, og at de begrunner sexkjøpene med sterke seksuelle behov, kan også ses på som et uttrykk for hvilke fortellinger som er akseptable om mannlighet i dagens samfunn. Enkelte av intervjudeltakernes fløtende bemerkninger kan dermed ses som et uttrykk for en kulturell forventning til menn om å være forførere og den aktive part i en heterososial dialog. Selv om det i dagens samfunn er større handlingsrom og mange former for akseptert mannlighet og maskuliniteter, finnes det fortsatt forventninger om at menn skal være harde og usårbare (Kippe 2004). Jeg synes å gjenkjenne slike maskulinitetsforestillinger hos intervjudeltakerne i kundeundersøkelsen. På samme vis kan min grensesetting og forsøk på å finne en balansegang mellom å være *prippen* og *tilgjengelig*, ses som et uttrykk for hvilke kulturelle rammer for akseptert kvinnelighet jeg handlet innenfor (Kippe 2004). Problemet med et overdrevent fokus på sexlyst som forklaringsmodell på sexkjøp, er imidlertid at andre mer relasjonelle forklaringer tilsløres. Utfordringen i intervjuene med menn som kjøper sex ble dermed både å mestre “spillet” mellom kjønnene, men også å analysere historiene jeg ble fortalt, og å få øye på nyansene i fortellingene om sexkjøp.

I intervjuene opplevde jeg både indirekte og direkte former for seksualisering. Som beskrevet innebar mange intervjuer seksuelle undertoner i form av fløtende og maskulinitetsfremmende kommentarer. I ett tilfelle opplevde jeg at intervjusituasjonen ble gjenstand for mer direkte seksualisering. Denne intervjudeltakeren gjenopplevde sexkjøpene ved å snakke om dem, og på et tidspunkt tilfredsstilte han seg selv seksuelt under intervjuet. Han ble tungpustet, samtidig som svarene ble fraværende. Det var tydelig at han forsøkte å holde noe over røret. Slik jeg tolker denne hendelsen, var det intervjusituasjonen, og ikke *jeg*, som ble gjenstand for seksualisering. Tydeligvis opplevde intervjudeltakeren settingen som seksuelt pirrende; å snakke om sex i telefonen med en kvinnelig forsker. Situasjonen var utvilsomt ubehagelig, men jeg valgte å fortsette intervjuet etter at han hadde ”summet seg”. Denne avgjørelsen ble gjort på grunnlag av at jeg ikke ønsket å gi slipp på intervjudeltakeren som kilde til gode, reflekterte og informative svar. Denne episoden forble ukommentert av meg, så vel som av intervjudeltakeren. Slike former for direkte seksualisering, er slik jeg ser det, betinget av telefonlinjen og samtaletemaet. Hendelsen ville ikke funnet sted i et direkteintervju, eller et intervju der seksualitet ikke var tema for undersøkelsen. Grunnen til at jeg var overbærende hadde sammenheng med at hendelsen ikke oppsto helt uventet. Jeg hadde på forhånd lest at Prieur og Taksdal (1989) hadde opplevd lignende former for direkte seksualisering, der forskerne forsøkte å legge godviljen til med å tenke at ”*tungpustheten kanskje skyldes astma?*”

Andenæs fremhever *språkets* betydning i konstruksjonen av kjønn (Kippe 2004). Flere av intervjudeltakerne påpekte min toleranse for sitt uraffinerte språk til kvinne å være. Intervjudeltakerne benyttet ofte ord som; ”pule”, ”høne”, ”fytte”, ”knulle”, ”negere”, ”lakrisdamer” med flere. Denne språkbruken gir grunnlag for mulige tolkninger av intervjudeltakerne som manns-

sjåvinistiske, perverse og rasistiske. Ved nærmere vurdering av materialet finner jeg imidlertid at intervjudeltakerne adopterer mine mer verdinøytrale begreper gjennom intervjuet. Etter mitt syn kan dette ses som et uttrykk for at intervjudeltakerne manglet språk for å snakke om sexkjøp. Denne tolkningen støtter Smettes (2003) funn om at menn i stor grad mangler et språk for å snakke om seksualitet generelt. Noen av intervjudeltakerne hadde aldri satt ord på denne delen av livet sitt før, og til deres fortvilelse fremstod sexkjøp som et ordløst samtaletema. Mitt vokabular innen temaet ble altså adoptert, og det uraffinerte språket ble erstattet med mer politisk korrekte formuleringer. Jeg anser dette mønsteret som at de uraffinerte begrepene innledningsvis ikke var bevisst språkføring, ei heller konstruksjon av maskulinitet, men snarere et uttrykk for mangel på egnet språk.

Avslutningsvis i intervjuene merket jeg at noen av intervjudeltakerne trykket meg til sitt bryst. Den fortrolige relasjonen i intervjuet medførte at det for noen intervjudeltakere nærmest var vemodig å avslutte samtalen. Det er nærliggende å tro at noen av intervjudeltakerne følte seg ”nær” meg i og med at de hadde lettet hjertet og gått i detaljer på temaer de aldri hadde snakket med andre om. Intervjuene bød på intime og nære møter mellom to mennesker som ikke kjenner hverandre. Å blottlegge seg totalt for en fremmed, og å få en sjelden følelse av å bli forstått, kan gjøre det vemodig å slippe denne personen fri. Noen avsluttet med å takke meg, ønske meg lykke til med studien, kjærligheten og ønsket meg god natt. Jeg ble tilbudt private telefonnumre og fikk invitasjoner til besøk. Noen spurte om de kunne ringe igjen i morgen å prate videre. Disse avslutningsfrasene var helt uproblematisk å avslå på en høflig måte.

Bakpersonundersøkelsen

I bakpersonundersøkelsen var arbeidet med en operasjonell definisjon av målgruppen knyttet til to forhold: *egen sikkerhet* og *perspektivets tilgjengelighet*. Ifølge IOM (Kelly 2002), utgjør organiserings-sidens kriminelle karakter en sjeldent stor sikkerhetsrisiko for forskeren. Dette faktum utgjorde den første avgrensningen av målgruppen i undersøkelsen til å gjelde personer som *sitter fengslet* for organisering av kvinnehandel. Ved fengselsintervju kunne møtene finne sted i kontrollerte omgivelser, med saksbehandlere som har kjennskap til studien og betjenter på utsiden av døren. Alternativet til fengselsintervju ville vært å rekruttere praktiserende bakpersoner på egenhånd, hvilket fremstod for meg som svært risikabelt. Jeg tillater meg derfor å la dette alternativet forbli ureflektert.

Å benytte seg av fengselsintervju var også et spørsmål om tilgjengelighet; det gjorde det mulig å benytte Kriminalomsorgen og fengselsvesenet i rekrutteringsprosessen. Når det gjelder perspektivets tilgjengelighet var det et poeng at straffelovparagrafen for menneskehandel (§224) er relativt ny (av 2003). Norges tilpasning til Palermoprotokollen (FN 2000) har ført til en viktig utvikling i den rettslige håndteringen av prostitusjon i Norge. Straffelovens hallikparagraf (§202) ble sterkt redusert ved innføringen av menneskehandelsparagrafen. For at ikke paragrafene skulle overlappe hverandre skal menneskehandelsparagrafen ramme involveringen i andres prostitusjon som innebærer utnytting, mens hallikparagrafen skal ramme organisering uten et utnyttingsselement (Skillbrei & Polyakova 2006). Menneskehandelsparagrafen har imidlertid vært gjenstand for

diskusjon, hva gjelder dens anvendelighet og begrensede mulighet for effektiv rettshåndhevelse. I menneskehandelsaker har det dermed ikke vært uvanlig at bakpersoner straffes under andre og nærliggende bestemmelser i straffeloven. Dette gjelder spesielt hallikparagrafen, men også straffelovens bestemmelser om voldtekt, organisert kriminell virksomhet, økonomisk kriminalitet, gjengkriminalitet og menneskesmugling (Justis- og politidepartementet 2005). Faktumet at bakpersoner dømmes under ulike straffelovsparagrafer virket dermed inn på mitt vidt definerte kriterium for deltakelse i undersøkelsen. Bakpersonundersøkelsens gjeldende operasjonelle definisjon lyder slik: **Fengselsinnsatte med erfaring fra organisering av utenlandske kvinners prostitusjon i Norge, uavhengig av hvilken straffelovsparagraf de soner under.**

Rekruttering

I den følgende fremstillingen vil jeg redegjøre for hvordan bakpersonundersøkelsen ble utformet, gjennom utprøving av mulige rekrutteringskanaler og former for datainnsamling.

Rekrutteringsprosessen startet med søknad til Justis- og politidepartementet, som ble videresendt til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Søknaden bestod av prosjektskisse, bekreftelse av veileder, informasjonsbrev til innsatte og samtykkeerklæring. Ved innvilgelse ble prosjektskissen sent videre til fire av kriminalomsorgens aktuelle regionskontorer. Behandlingsformen videre varierte fra region til region. Noen av regionskontorene var behjelpelige med å formidle min forespørsel videre til aktuelle fengsler. I andre regioner har jeg selv måttet ringe rundt til hvert enkelt fengsel, med forespørsel om de har innsatte som passer målgruppen i min undersøkelse. Prosessen var lang og tung, og krevde utprøving av utallige kontaktpunkter i aktuelle fengsler. Jeg gjentok ringerundene med noen måneders mellomrom.

Neste rekrutteringskanal jeg forsøkte var Kriminalpolitisen. Som et ledd i oppfølgingen av handlingsplanen mot menneskehandel (Justis- og politidepartementet 2003), har Kriminalpolitisen, nå Nye Kripos, fått ansvar for et nasjonalt prosjekt som kartlegger nettverkene som organiserer menneskehandel og profitten som genereres. Nye Kripos ville imidlertid ikke anbefale meg å rekruttere bakpersoner gjennom dem. Selv har de store problemer med å få informasjon fra bakpersonene, og hevdet at jeg ville blitt oppfattet som en *politikvinne*, hvis jeg ble introdusert for bakpersoner ”gjennom dem”. Nye Kripos mente derfor jeg ikke ville fått informasjon på denne måten.

Jeg forhørte meg også med Pro Senteret om hvorvidt det var mulig å rekruttere bakpersoner gjennom dem. I Pro Senterets årsrapporter avdekkes det at ”madammer” (kvinnelige bakpersoner) frekventerer Pro Senterets varmestue. Disse kvinnene har ofte selv en fortid i prostitusjon. Pro Senteret opplyste at deres personell ikke vet hvem av kvinnene som er madammer, da dette viste seg å være et ”ikke-tema”.

Oppslutningen

Det omfattende rekrutteringsarbeidet resulterte i én intervjudeltaker. Jeg kan ikke tilkjenne hvordan jeg kom i kontakt med bakpersonen, da opplysninger om dette vil kunne gjenkjennes i intervjudeltakerens kretser og føre til identifikasjon. Ønsket om flere intervjudeltakere var

definitivt stort, men på et forskningsfelt der bakpersonperspektivet er fraværende, er én intervjudeltaker bedre enn ingen. Rekrutteringsprosessen tydeliggjorde I det følgende vil jeg presentere mulige grunner til den lave oppslutningen og dermed hvorfor bakpersonperspektivet er fraværende i andre empiriske undersøkelser.

Til tross for en vidt definert operasjonalisering av bakpersoner var antallet potensielle intervjudeltakere lavt. Som tidligere nevnt finnes det foreløpig få straffedømte i denne kategorien. Dette kan ses i sammenheng med ofrenes redsel for å vitne mot sine bakpersoner. Dessuten har bakpersoner legitime grunner til å avstå fra deltagelse. Etter mitt syn vil tillitsbåndene til det kriminelle nettverket vanskeliggjøre intervjuer, da risikoen for å ”lekke informasjon” stor. I studiens sammenheng var også enkelte av de potensielle intervjudeltakerne i en rettsprosess på forespørselstidspunktet, hvor deres advokater satt en stopper for deltagelse i undersøkelsen.

Som nevnt anså jeg fengselsintervju som det sikkerhetsmessig beste alternativet. Likevel innebærer intervjuer med bakpersoner utvilsomt en sikkerhetsrisiko. Gjennom bakpersonundersøkelsen fikk jeg høre om kriminelle handlinger utført i fortiden, og om planlagte lovbrudd i fremtiden. Å lekke sensitiv informasjon som kan utnyttes til straffeforfølgelse vil i ytterste konsekvens kunne medføre personlig hevn fra bakpersonens kriminelle nettverk. Slik jeg ser det er forskerens sikkerhetsrisiko en mulig grunn til at bakpersonperspektivet har forblitt fraværende i forskningen.

Fengselet som institusjon er av naturlige årsaker reservert overfor forskning. Jeg opplevde også at det uoversiktlige byråkratiske fengselsystemet virket begrensende i rekrutteringsprosessen. De mange leddene gjorde det problematisk å identifisere hvor det ”stopper opp”. Det har også komplisert prosessen at fengseloverflyttinger finner sted uten at fengslene har synkroniserte datasystemer. Det vil si at det ikke finnes en oversikt over hvilke straffedømte som soner hvor.

I rekrutteringsarbeidet kunne jeg med fordel møtt mer velvilje og imøtekommenhet. I de nasjonale handlingsplanene mot menneskehandel (Justis- og politidepartementet 2003, 2005, 2006) er det utnevnt to tiltak om å fremme forskning og utredning. Til tross for de utnevnte tiltak opplevde jeg mye motarbeidelse, ansvarsfraskrivelse og sviktende kommunikasjon i rekrutteringsprosessen. Dette var medvirkende grunner til at oppslutningen i bakpersonundersøkelsen er lav, og mulige grunner til at det ikke foreligger andre empiriske undersøkelser av bakpersoner.

Datainnsamlingsmetode

Datainnsamlingen startet med brevveksling mellom meg og intervjudeltakeren. Videre ble fengselsintervju benyttet som datainnsamlingsmetode. Personlig intervju gir et særlig godt grunnlag for innsikt i intervjudeltakerens erfaringer, tanker og følelser (Thagaard 2003).

Våren 2006 besøkte jeg intervjudeltakeren i fengsel. Jeg snakket med intervjudeltakeren ved to fengselsbesøk, i til sammen seks timer. Intervjuene ble tatt opp på lydbånd.

Etiske vurderinger

Kontakten med intervjudeltakeren i bakpersonundersøkelsen startet med at han fikk tilsendt et informasjonsbrev (vedlegg 3). Brevet inneholdt en beskrivelse av undersøkelsens formål, samt deltakerens rettigheter. Jeg fikk brev tilbake fra intervjudeltakeren om at han ønsket deltakelse. Etter mitt syn kan dette anerkjennes som et *skriftelig informert samtykke*.

I bakpersonundersøkelsen har jeg behandlet informasjonen *konfidensielt* gjennom hele prosessen, fra avtalen om intervju fant sted og til det offentlige produktet. Jeg har unnlatt å fortelle noen om hvilket fengsel jeg har vært i, og hvilken fengselsdom bakpersonen soner. Jeg har ikke skrevet ned sensibel informasjon noe sted. I utarbeidelsen av intervjuguiden (vedlegg 6) var jeg restriktiv på hvilke bakgrunnsopplysninger jeg ønsket av intervjudeltakeren. Jeg forsøkte på denne måten å begrense informasjon som gjør det lettere å identifisere han. Gjennom intervjuene fikk jeg likevel nok bakgrunnsinformasjon til å kunne fremstille intervjudeltakeren som gjenkjennelig i sine kretser. Jeg har dermed arbeidet mye med å begrense bakgrunnsinformasjonen til det som er nødvendig for å formidle et meningsfylt bilde av intervjudeltakeren. I tillegg har jeg arbeidet med å finne frem til presentasjonsformer som på best mulig måte skjule intervjudeltakerens identitet.

Intervjudeltakerens situasjon og historie fremstod for meg som uoversiktlig, fylt av mennesker og situasjoner som hopet seg opp i kaotiske og kompliserte relasjoner. Det var en utfordring å eliminere saksforhold og relasjoner uten å samtidig påvirke historiens meningsinnhold. Fengselsdommen har vært utfordrende å anonymisere, da rettsaken er godt flettet inn i intervjudeltakerens "historie" og hans tilknytning til kvinnehandel. Siden fengselsdommer er offentlige kan dermed min intervjudeltakers sak enkelt spores til person, hvis jeg tilkjenner nok opplysninger. Dermed har kravet om konfidensialitet virket inn og begrenset min mulighet til å gjengi vesentlige deler av bakpersonens erfaringer med kvinnehandel.

Videre har jeg forsøkt å anonymisere talemåter som jeg mener virker gjenkjennende for intervjudeltakeren. Denne utfordringen har jeg søkt å løse gjennom å vaske sitatene for gjenkjennelige uttrykk, uten å redusere intervjudeltakerens budskap. Jeg har etter beste evne nedtonet de trekk som kan føre til identifisering. Selv var intervjudeltakeren ikke bekymret for å bli gjenkjent. Han mener at ingen kjenner hans historie og kan spore sak til person i dette tilfellet. Han hevder at selv ikke politiet vil kunne gjenkjenne han i materialet, da han alltid har nektet å la seg avhøre av politi. Jeg var imidlertid svært opptatt av at intervjudeltakeren godkjente hvilke opplysninger jeg kunne benytte. Slik jeg ser det var vi ved full enighet om bruken av materialet da vi avsluttet intervjuene.

I bakpersonundersøkelsen har det til sammenligning med de to andre undersøkelsene, vært mindre opplagt hvilke *konsekvenser* deltakelse i undersøkelsen kan ha. Med hensyn på konsekvenser av deltakelse for intervjudeltakeren er det ifølge Thagaard (2003) viktig at forskeren verken har en *kritisk posisjon* eller opptrer som intervjudeltakerens *advokat*. Forskeren skal ha forståelse for intervjudeltakerens situasjon, uten å være intervjudeltakerens talsperson. I bakpersonundersøkelsen har dette fremstått for meg som et problematisk skille. Å intervju en person som representerer handlinger jeg på ingen måte respekterer, tilsier at jeg har en kritisk posisjon overfor intervjudeltakeren. Samtidig har iveren etter å få frem "hans stemme" vært stor, da denne

undersøkelsen representerer et bidrag på et ellers tomt forskningsfelt. Jeg kan likevel si at jeg forsøker å få frem intervjudeltakerens stemme gjennom nettopp en kritisk posisjon. Ifølge Thagaard (2003) vil et resultat som skrives på grunnlag av en kritisk posisjon ha negative følger for intervjudeltakeren. Det er ingen målsetning for meg å bidra til negative konsekvenser for intervjudeltakeren, selv om jeg er klar over at min kritiske posisjon *kan* medføre at intervjudeltakeren opplever mine tolkninger som ”misforståelser”. I intervjusituasjonen opplevde jeg at intervjudeltakeren tydelig fant det problematisk å konfronteres med andre perspektiver enn sine egne. Hvis jeg forsøkte å utfordre hans perspektiv med andre synsmåter, ble han opprørt og mente at jeg hadde ”misforstått”. Siden intervjudeltakeren mislikte å bli konfrontert med mine perspektiver i intervjusituasjonen, er det grunnlag for å anta at intervjudeltakeren også vil oppleve mine tolkninger i fremstillingen av studien som fremmed i forhold til sin selvforståelse. Selv om intervjudeltakeren har gitt informert samtykke til at resultatene publiseres, har han ikke gitt samtykke til mine tolkninger av materialet. Dette viser at informert samtykke ikke alltid er et tilstrekkelig etisk prinsipp. For å imøtekomme dette dilemmaet har jeg forsøkt å være eksplisitt på hva som er intervjudeltakerens fremstilling, og hva som er min tolkning av den.

Om intervjudeltakeren jeg intervjuet i bakpersonundersøkelsen har opplevd negative konsekvenser av sin deltakelse i etterkant, er vanskelig å si. Jeg har skrevet brev til han der jeg spør hvordan han opplevde intervjuundersøkelsen i ettertid. Dette brevet har jeg ikke fått svar på. Dette betyr enten at han har sluppet fri, eller at han ikke ønsker mer kontakt.

Intervjukontekst

Bakpersonundersøkelsen ble gjennomført i fengselet hvor bakpersonen var innsatt. Begrenset av det forskningsetiske prinsippet om konfidensialitet kan jeg ikke gi tilkjenne hvilket fengsel det gjelder. Jeg har aldri besøkt et fengsel, ei heller kjenner jeg til hvordan fengselssystemet fungerer. I det følgende har trukket frem et utdrag fra studiedagboken, som beskriver mitt møte med fengselet. Samtidig gir utdraget et innblikk i intervjukonteksten:

Da jeg ankom fengselet var tilstedeværelsen av den absolutte fysiske mur påtrengende. Jeg ringte på den store porten, meldte min ankomst. Et klikk i døren ga meg adgang til det åpne portrommet. Jeg fomlet over plassen, med klamme hender og bankende hjerte. Nok en ringeklokke, et kamera og en høytaler. På innsiden satt flere betjenter bak en glassvegg. Jeg ble bedt om å vise identifikasjon og å gi fra meg mobiltelefon. Videre fikk jeg nøkkel til garderobeskap der jeg skulle legge fra meg vesken. Jeg tok med det som var tillatt; en penn, blokk, opptaker og en 20 kroning til brusautomaten. Videre gikk turen gjennom metalledektoren. Jeg fulgte betjenten gjennom den ene tunge døren etter den andre. Deretter ble jeg vist til et besøksrom nær vaktrommet. Betjenten forsikret meg om at han ville være på utsiden, og at jeg ikke måtte nøle med å si ifra hvis det skulle være noe. Jeg nikket stumt. Besøksrommet var gjort så hyggelig som mulig til tross for at det ikke var tvil om at det var et fengsel. Rommet bestod av en sofa, et bord og to ovenfor stående stoler. På veggen hang en vask og et speil, på motsatt side var et gjengitret vindu. Veggene var tunge, og ga en hul lyd. I det fjerne hørtes rasling i nøkkelknipper og dører som ble låst opp og igjen. Etter ti lange minutter kom intervjudeltakeren. (Fra studiedagbok)

Intervjurelasjonen

I bakpersonundersøkelsen skulle jeg som ung kvinne intervju en mann som har livnært seg på kjøp og salg av nettopp; unge kvinner. Jeg er av den oppfatning at kvinner og menn får tilgang til ulik type informasjon. I en kriminell kontekst handler det også om å være på ”innsiden” eller ”utsiden”. Som *kvinne fra utsiden* antar jeg at bakpersonens informasjon var pakket penere inn enn hva som ville vært tilfelle hvis jeg var en *mann fra innsiden*. Det var dermed ikke overraskende at intervjudeltakeren, slik jeg ser det, underdrev sin maktposisjon overfor kvinnene han hadde organisert. Til tross for dette opplevde jeg flere heldige metodemessige utfall av å være ung kvinne, og det å være foruten en kriminell karriere. Som i kundeundersøkelsen forsøkte jeg å benytte min kvinnelige distanse til intervjudeltakeren som en ressurs. Som kvinne var jeg altså *sosialt akseptabelt inkompetent* (Prieur og Taksdal 1989), og kunne tillate meg å stille spørsmål som presset intervjudeltakerne til å sette ord på det underforståtte. På samme måte kan jeg stå til inntekt for å være inkompetent på ”kriminalitetskultur”, hvilket tillot meg å nøste i ”tatt for gitt heter” om organisert kriminalitet generelt og kvinnehandel spesielt.

Kjønnsforskjellen mellom meg og intervjudeltakeren har utvilsomt påvirket intervju-situasjonen, om enn ikke på alle punkter. Lundgren (1993) fant i sin studie av menn som har mishandlet sine koner, at intervjudeltakerne forventet at hun som kvinnelig forsker stilte seg kritisk til mennenes handlinger. Forventningene om denne kritiske holdningen gjorde at mennene følte behov for å dominere intervjusituasjonen. Jeg opplevde, som Lundgren, at intervjudeltakeren i bakpersonundersøkelsen hadde et behov for å dominere intervjusituasjonen. Jeg stiller meg derimot skeptisk til Lundgrens tolkning av dette som en ensidig ”kjønnet handling”. Slik jeg ser det oppfattes både kvinnemishandling som i Lundgrens studie, og organisering av kvinnehandel i min studie, som kritikkverdige handlinger; av menn så vel som kvinner. Det faktumet at intervjudeltakeren i bakpersonundersøkelsen forsøker å dominere intervjusituasjonen er etter mitt syn en respons på at han forventer at *forskeren* – uansett kjønn – vil innta en kritisk posisjon til hans aktørposisjon i kvinnehandel. Etter mitt syn ville dermed intervjudeltakeren også utfordret intervjusituasjonens maktposisjon om en av mine mannlige medstudenter hadde vært intervjueren.

I bakpersonundersøkelsen ble min forskerrolle tydelig styrket over tid. Til grunn for denne påstand ligger en observasjon av *maktendring* i intervjusituasjonen. Verdien av kontakt over tid var uvurderlig i dette tilfellet, fra den spede begynnelse med brevveksling mellom meg og intervjudeltakeren, til oppglødde diskusjoner i fengselet. I det første intervjuet var alt nytt. Jeg var forsiktig. Jeg var snill. Jeg var enig. Jeg trådte varsomt. Til en viss grad handlet dette intervjuet om hva intervjudeltakeren selv mente var viktig for å forstå hans situasjon, derfor snakket vi om mye annet enn kvinnehandel og prostitusjon. Jeg hadde som utgangspunkt å forstå situasjonen og konteksten intervjudeltakeren befant seg i. I vårt andre møte visste jeg hva og hvem jeg hadde å forholde meg til. Skrittene mot fengselsporten var langt mer bestemte. Konfrontasjonsgraden var betraktelig større. Enigheten varierte. Jeg lot meg til tider provosere. Og, jeg ga meg ikke før jeg forsto hva han mente. Det andre besøket var langt mer temperert enn det første. Jeg satte tydeligere grenser og avviste de hyppige avsporingene til hans rettssak og nåværende situasjon. Denne endringen i konfrontasjonsgrad utfordret intervjudeltakerens maktposisjon. Å vite hva jeg

gikk til og hvem jeg skulle treffe, var av stor betydning for hvilken informasjon jeg fikk tak i. Det andre fengselsintervjuet var langt mer informativt og ”nyttig” enn det første. Det første intervjuet var imidlertid nødvendig for at jeg skulle få en mer offensiv rolle i andre intervju. Samtidig ga det verdifullt grunnlag for å i ettertid kunne tolke intervjudeltakerens utsagn i en bredere forståelsesramme av hans erfaringsverden, hans virkelighetsoppfatning, hans personlighet og hans sak.

Mennesker har en tendens til å fremholde egne synsmåter som de eneste naturlige og riktige, mens andre er forkastelige eller feilaktige (Barth 2005). Ifølge Barth lever mennesker egoistisk forankret i sitt historiske øyeblikk, i sitt samfunn og sitt miljø. Samtalene med intervjudeltakeren i bakpersonundersøkelsen var preget av våre kolliderende synsmåter og realitetsorienteringer. Til tross for at jeg i utgangspunktet var åpen og ikke hadde noen intensjon om å konfrontere hans forestillinger, var det tidvis nødvendig for å gripe hva han mente. Intervjudeltakeren har etter mitt syn et utpreget egoistisk verdensbilde, der *han* har definisjonsmakten. Tidvis satt han fast i sin egen virkelighetsforståelse og hadde åpenbart problemer med å realitetsorientere seg. Omverden ble tolket dikotomt i kategoriene rett/galt og godt/ondt. Nyanser var fraværende, evnen til å forestille seg andre situasjoner var heller ikke til stede. Korrigerende informasjon fra min side ble oppfattet som uttrykk for *min misforståelse*. For intervjudeltakeren hadde det meste et svar med to streker under. Hvis jeg åpnet for at det fantes andre forklaringer, forståelser, situasjoner eller muligheter, laget disse et kaos han måtte sette i system. Intervjudeltakeren responderte ved å trekke raske og banale konklusjoner for å finne forklaringer som gir mening, men som ikke var spesielt holdbare. Et illustrerende eksempel kommer frem i denne diskusjonen:

- Geir: Problemet med kvinnehandel ligger der kvinnene kommer fra!
Linda: Hmm ... hva med de kriminelle nettverkene som driver det?
Geir: Ja, hvis ikke det er foreldrene som har solgt dem da? Da ligger jo problemene hos foreldrene da!
Linda: Hva når de er fattige ... og ikke ser noen andre muligheter?
Geir: Ja! Da er det jo der problemet ligger da!
Linda: Men det er da også en del av problemet at noen utnytter den situasjonen? Foreldrene må jo ha noen å selge til, det må jo eksistere en organisert virksomhet som etterspør ...
Geir: Ja men, nå synes jeg synes du setter feil fokus på ting!

Et gjennomgående trekk ved intervjudeltakeren var at han ikke ønsket å bli misforstått. Hva intervjudeltakeren oppfattet som normalt var i mange tilfeller slett ikke normalt for meg. I de tilfeller våre virkelighetsoppfatninger kolliderte, ble han opprørt og høyrøstet. Konfrontasjon medførte atferdsendringer som tilspisset intervjusituasjonen. Kroppsspråket ble mer fremtredene, blikket ble hardere og slagene fra den ene knyttneven til motsatt handflate intensiverte. Disse atferdsendringene opplevdes aldri som direkte truende, mer som en ”reality check”. Jeg ble innhentet av realiteten, som ga meg en påminnelse om at jeg satt overfor en mann som representerer

handlinger jeg på ingen måte respekterer. Disse påminnelsene gjorde meg skjerpet og bidro til at jeg aldri tillot meg selv å bli helt avslappet i intervjusituasjonen.

Analytisk fremgangsmåte

Jeg stiller meg uforstående til den regelmessighet jeg finner i en del studiers fremstillingsform, der metodisk fremgangsmåte blir presentert på møysommelig vis, for så å hoppe rett til resultatene. Etter mitt syn er det derimot svært betydningsfullt å tilkjenne den analytiske fremgangsmåten fra studiens start til mål. Kun på denne måten kan analytiske posisjoner og grep tre frem som en del av forskerens erkjennelsesreise. Hensikten med denne fremstillingen er å gi leseren et innblikk i de analytiske og tolkningsmessige forutsetningene for kunnskapen som produseres i studien.

Møtene med kvinnehandelens aktører var svært inntrykksfulle, og bearbeidelsen av disse startet umiddelbart etter endt intervju. Intervjusituasjonen var preget av intens konsentrasjon fra min side, der det ikke var rom for å kjenne etter hvordan historiene ”virket på meg”. Samtidig var det viktig at følelsene ikke var ”slått av”, men kunne fungere veiledende for min respons og følgelig sikre fremdrift i intervjuet. Denne bevisste undermineringen av inntrykk ga utslag i reaksjoner i ettertid. I de mest intensive intervjuperiodene ble jeg innhentet av en følelsesmessig karusell av fortvilelse, avmakt, utmattethet og tomhet. Det var problematisk å løsrive seg fra denne underverden, som i en periode ble med opp til overflaten. Det ga utslag i en verden fylt av ofre, kunder og bakpersoner. Utenlandske kvinner på trikken var selvfølgelig ofre, jeg vurderte alle menn som mulige kunder, og i Oslos sentrumsområde lyste alle øst-europeiske menn frem som bakpersoner. Poenget er at datainnsamlingen bød på en personifisering av fenomenet som for mitt vedkommende betydde en intensivering av egne følelser, men også engasjement og ansvarsfølelse tilknyttet etisk forsvarlig formidling av materialet. Min forståelse av aktørene var ikke lenger basert på distansert observasjon, men fikk ansikter, stemmer og historier.

I de fleste intervjuene innebar den nærmeste tiden etter intervju en lengre reise. Ofte tok jeg frem laptopen på hjemreisen, og begynte å skrive ned førsteinntrykk, kroppsspråk, spesielle hendelser i intervjusituasjonen, historien slik jeg husket den og umiddelbare tolkninger. I ettertid har disse umiddelbare sammendragene vært verdifulle, da de innlemmer forhold som ville blitt glemt hvis jeg ikke hadde skrevet det med én gang. Som oftest startet jeg transkriberingen noen dager etter intervjuet fant sted. Med stemmene i ørene og ansiktene friskt i minne ble transkriberingen en emosjonelt krevende prosess. Noen av intervjuene ble derfor transkribert etappevis, for å utporsjonere de sterke inntrykkene. Dette var tilfellet også i det videre analysearbeidet, der en vekslings mellom nærhet og avstand til materialet var en forutsetning for å kunne leve med det.

Når de komplette intervjuutskriftene forelå, startet jeg arbeidet med å sammenstille innholdet i meningssammenhenger. I denne tidlige bearbeidingsfasen hadde jeg *ikke* en klar analysestrategi, og behandlet materialet fra de tre undersøkelsene separat. Jeg sorterte materialet manuelt, lette frem temaer og delte inn materialet i temaer og kategorier. Dette arbeidet var en kontinuerlig prosess, ettersom nye tolkninger åpnet for å sette materialet i nye meningssammenhenger.

Etiske utfordringer er ikke forbeholdt intervjusituasjonen, men har vært til stede i form av vurderinger av hvilke opplysninger og tolkninger som kan formidles. Slik sett har de etiske prinsippene lagt bånd på viktige funn, og gjort det nødvendig med kreative løsninger for å etterkomme prinsippene. Å nærme seg intervjudeltakernes historier analytisk forutsetter et skifte av kontekst og nivå fra intervjudeltakerens italesetninger. Fog (1994) mener det er her forskeren har makt. Denne makten innebærer dilemmaet knyttet til å fremstille intervjudeltakerne, og krysskoble det de sier, på måter de selv kan oppleve som gale, provoserende og sårende (Brantsæter 2001). I min fremstilling av empiriske resultater, bestemmer jeg ikke bare hva jeg selv skal si, og heller ikke bare hva jeg skal la andre si, men også *hva jeg skal si at andre sier*. Etisk formidling berører en viktig diskusjon innenfor samfunnsvitenskapelig forskning, der forholdet mellom intervjudeltakernes forståelse av sin egen situasjon og årsakssammenhenger, og forskeres tolkning av intervjuene kan gi manglende samsvar. Min jobb som forsker består i å sette aktørenes ytringer inn i en annen sammenheng, enn hva de gjør med sine egne erfaringer. Jeg knytter det jeg hører til annen empirisk forskning og teoretiske bidrag på feltet og tilgrensende felt.

Analyseprosessen

Som beskrevet i innledningen medvirket studiens forskningsdesign til innhenting av et omfattende empirisk materiale. Materialet består av tre hundre sider intervjuutskrift, samt i overkant av hundre sider observasjoner. Bearbeidelsen av data begynte med at jeg skrev empirinære analyserende tekster, der sitatbruken var utstrakt både i samstillinger og motsetninger. Dette ga grunnlag for en omfattende seleksjonsprosess som innebar eliminering av poenger i ulik språkdrakt, samt retusjering av personlige kjennetegn og identifiserbare opplysninger. Videre bestod det analytiske arbeidet i å krysskoble temaer som går på tvers av de tre undersøkelsene. Resultatet ble en komparativ analyseform, der de tre aktørgruppene ytringer krysskobles og kaster lys på hverandre.

Analysearbeidet – som spesifikt moment – kan deles i to faser. I den første analysefasen lette jeg etter temaer. Intervjuguidene var utformet med bredde, og jeg la opp til at intervjudeltakerne kunne sette ord på hva de selv anså som sentralt i fenomenet kvinnehandel. Slik sett hadde jeg et *tematisk perspektiv*, der jeg så for meg en analyse av de mest sentrale temaer intervjudeltakerne italesatte. Samlet sett hadde jeg i første analysefase en *informasjonsanalytisk tilnærming* der jeg fokuserte på det informative i aktørenes ytringer. Den første analysefasen besto videre i å lete etter mønstre, trender og kontinuitet. Jeg lette etter sammenhenger for den enkelte aktør, sammenhenger innad i hver aktørgruppe og sammenhenger på tvers av aktørgruppene. Mest av alt fant jeg diskontinuitet, selvmotigelser, splittede historier og logiske brudd. Med en informasjonsanalytisk tilnærming skapte disse observasjonene skurring, de ble sett som feilkilder og noe som lagde kaos i materialet. Jeg forsøkte å skape system i kaoset ved å skrive fyldige kommentarer og refleksjoner rundt hva jeg mente var intervjudeltakernes mest sentrale italesetninger. Dette ga grobunn for å se mønstre i intervjudeltakernes inkonsistente måter å fremstille temaene på. Ved å skifte fokus fra *hva* som ble sagt, til *hvordan* det ble sagt, var det mulig å finne mønstre i hvordan intervjudeltakerne ytret seg. De splittede historiene og tilsynelatende tilfeldige tankesprangene fremstod nå som et gjennomgående trekk i materialet, på tvers av

undersøkelsene, og ble dermed gjort til gjenstand for analyse og tolkning. At jeg fant mønstre i hvordan intervjudeltakerne ytret seg ga videre grunnlag for å stille spørsmål med *hvorfor* intervjudeltakerne ytret seg slik de gjorde. Samlet sett utgjorde dette et fokusskifte fra hva intervjudeltakerne sa, til hvordan og hvorfor de ytret seg på bestemte måter. Fra å tidligere anse splittede historier, selvmotsigelser og brudd som feilkilder, gikk jeg til å registrere disse uttrykkene som funn. Dette fokusskiftet markerer overgangen til andre analysefase.

For å skape forståelse for splittelsene i intervjumaterialet, var det nødvendig å skifte innstilling til intervjudeltakernes ytringer. Gjennom den informasjonsanalytiske tilnærmingen så jeg intervjudeltakernes ytringer som ”empiriske vitnesbyrd”. Ved å innta en *perspektivanalytisk tilnærming*, var det mulig å diagnostisere aktørenes hensikter med det de sa. Intervjudeltakernes ytringer gjort til gjenstand for hva Skjervheim (1992) kaller *mistankens hermeneutikk*. Dette er en form for hermeneutikk der hensikten er å avsløre aktørenes intensjoner. I forsøk på å gripe en slags motsigelsens logikk, fant jeg det fruktbart å benytte mistankens hermeneutikk som en tolkningsteknikk.

Med en perspektivanalytisk tilnærming ble det klart for meg at materialets verdi ville komplementeres og styrkes ved å supplere det tematiske perspektivet med et *diskursperspektiv*. Når mennesker snakker om noe, uttrykker de seg alltid gjennom forskjellige typer diskurser (Widerberg 2001). Gjennom å lese materialet som *uttrykk for intervjudeltakernes tolkninger*, ønsket jeg å identifisere diskurser. Å identifisere diskurser kan for det første være av informativ verdi, i form av *hva* diskursene sier noe om. For det andre kan identifiserte spenninger og konflikter mellom motstridende diskurser ha forklaringsverdi når det gjelder *hvordan* og *hvorfor* intervjudeltakerne ytret seg på bestemte måter, om dette temaet. Jeg har av nevnte grunner funnet det fruktbart å benytte et diskursperspektiv som ett analytisk grep. Slik jeg ser det hører identifisering av diskurser med i en studie av aktører i et fenomen som utgjør komplekse og fragmenterte kontekster.

Jeg har her vist hvordan analysearbeidet kan deles i to faser, der overgangen fra første til andre analysefase markeres av et tilnærmingsskifte. Likevel er det viktig å understreke at den informasjonsanalytiske tilnærmingen ikke ble erstattet, men snarere supplert av en perspektivanalytisk tilnærming. For å samle trådene i en analysedisposisjon² tok jeg utgangspunkt i samfunnsvitenskapens tradisjonelle skille mellom aktør- og strukturanalytiske tilnærminger. Disposisjonsmessig har dette gitt utfall i en analyse av kvinnehandelens strukturer og en analyse av kvinnehandelens aktører. Aktør- og strukturforståelsen som utvikles vil flettes sammen i analyse av kvinnehandel som fenomen. Det aktuelle analytiske verktøyet for hvert kapittel, redegjøres for underveis.

I kapitlene som følger har jeg benyttet ulike analytiske presentasjonsformer. *Sitater* benyttes som uttrykk for intervjudeltakernes ytringer på materialnivå. Selv om sitatene i analysen representerer kunnskap på materialnivå, bør *utvelgelsen* av sitater ses som et analytisk uttrykk for hva som etter mitt syn bidrar til økt forståelse av fenomenet. Utvalget av sitater er gjort på grunnlag av deres evne til å underbygge sentrale momenter. Sitatene er ikke ordrett gjengitt, men er vasket for

² Se figur 2 (side 11) for illustrasjon av analysedisposisjon.

pauser, konfidensielle opplysninger og gjenkjennelige uttrykk. Sitater som er trukket frem har enten en typisk eller unik posisjon i materialet. Sitatens funksjon er å gi substans og forankring til teksten. Noen intervjudeltakere hadde mer slående og levende beskrivelser enn andre, og har dermed oftere fått sitater på trykk.

Jeg opplevde at sitater i noen tilfeller ble fremmede når de ble isolert fra konteksten, og manglet mulighet til å underbygge det bildet jeg hadde i hodet. På papiret så ordene puslete ut, i mangel av den dynamikk de hadde i intervjusituasjonen, preget av følelser, gestikulering og tonefall. Dermed fungerte ikke alltid sitater som belegg for det bildet jeg ønsket å formidle. I de tilfeller sitater ikke var tilstrekkelig for å underbygge et poeng, har jeg trukket frem deler av *dialoger* fra intervjuene. Ved utdrag av dialoger får leseren samtidig innblikk i trekk ved interaksjonen i intervjusituasjonen og relasjonen mellom meg og dem. I enkelte tilfeller har jeg også valgt å trekke frem *utdrag fra studiedagboken*. Hensikten er å tilkjenne observasjoner og tanker i sin umiddelbare der og da form. Samtidig er disse en kilde til et kontekstsensitivt innblikk i observasjoner som ikke kan fremkomme på annen måte.

Implikasjoner av valgte fremgangsmåter

De valgte metodiske og analytiske fremgangsmåter har sammenheng med det vitenskapsteoretiske synet jeg har redegjort for. Jeg har hatt som målsetting å la intervjudeltakernes forståelser danne utgangspunktet for den faglige forståelse som produseres. Dette har innebært at også fremgangsmåtene, og ikke minst det som skjedde interaksjonsmessig i intervjuene, har påvirket tolkningene som er gjort av kvinnehandel.

De metodiske fremgangsmåtene bør ses som et resultat av hva som har vært praktisk mulig og ikke nødvendigvis metodisk ideelt. Praktiske begrensninger kan i hovedsak knyttes til vanskelig tilgjengelige perspektiver, manglende samarbeidsvilje hos potensielle døråpnere og studierammens begrensninger i tid og sideantall. Kvalitative metoder er sårbare med hensyn til risiko for å møte enkeltpersoner med sære eller avvikende holdninger i forhold til den gruppen de tilhører. Videre innebærer metodevalget at jeg i liten grad kan si noe om ”de typiske aktører”. Heller ikke vil jeg kunne si noe om hvilke erfaringer som er mest utbredt. Tolkningmessig har jeg valgt å ikke forholde meg i stor grad til hvor mange av aktørene som har opplevelser med det ene eller det andre, men heller har valgt å fokusere på nyansene og ta med posisjoner mellom ytterkantene. Når jeg benytter kvantitative begreper som ”majoriteten” eller ”enkelte”, er dette innad i utvalgene, og ikke et uttrykk for en antagelse om typiske trekk som kan overføres til å gjelde utenfor studiens materiale.

Studiens materiale gir utgangspunkt for mange ulike fokus, tilnæringsmåter og tolkningsperspektiver. Analyserammen studien hviler på er et produkt av hva som etter mitt syn best kan skape forståelse for de mønstre jeg finner i materialet. Jeg kan ikke vite om intervjuene spesielt og materialet generelt hadde vært annerledes om jeg hadde valgt andre fremgangsmåter, vært mann, eller opptrådt annerledes enn jeg har.

Kapittel 3. Intervjudeltakerne

I dette kapitlet introduseres studiens intervjudeltakere og deres tilknytning til kvinnehandelen. Fremstillingen som følger inneholder beskrivelser av undersøkelsenes utvalg. Videre er enkelte intervjudeltakere fremstilt gjennom *casebeskrivelser* (portretter). En casebeskrivelse vil i denne sammenheng være en fortettet fremstilling av intervjudeltakerens tilknytning til fenomenet kvinnehandel. Gjennom casebeskrivelsene ønsker jeg å løfte frem en form for essens, nedfelt i den veven intervjudeltakerens aktørposisjon i kvinnehandel utgjør. Alternativet til casebeskrivelser er å benytte såkalte *idealtyper*. Idealtyper er konstruksjoner satt sammen av elementer fra en mengde personer, der hensikten er å løfte frem det typiske (Widerberg 2001). Mitt materiale gir ikke grunnlag for å konstruere slike idealtyper, som forenklet fremstiller det typiske ved aktørene. Fog (1994) fremhever at en casebeskrivelse er et resultat av flere transformasjoner; fra samtale til lydbånd og/eller notater, fra lydbånd/notater til intervjuutskrift og fra intervjuutskrift til casebeskrivelse. Casebeskrivelsene har dermed beveget seg fra intervjudeltakernes beskrivelser til min analytiske fremstilling. Studiens casebeskrivelser er altså et resultat av hvordan jeg har oppfattet intervjudeltakerens historie og tilknytning til fenomenet. Det vil si at casebeskrivelsene er produkter av *dobbelhermeneutikk*, i det jeg har tolket intervjudeltakernes allerede selvtolkede historier.

Ofrene

Kvinnene jeg har intervjuet i offerundersøkelsen, har alle svært ulik bakgrunn og tilknytning til kvinnehandel. Utvalget er på ingen måte representativt. Det finnes definitivt offererfaringer som ikke er representert i undersøkelsen. Utvalget er både lite og skjevt. Skjevheten har sammenheng med at undersøkelsen er basert på selvrekuttering. At utvalget er lite skyldes delvis den operasjonelle definisjonen, delvis at dette er et vanskelig tilgjengelig perspektiv. Hvem er det som sier ja til å snakke om sin offersituasjon? Hvorfor gjør de det? Og hvem gjør det ikke?

Med fokus på hvem som sier ja til deltakelse i undersøkelsen er mønsteret klart; utvalget er overrepresentert av kvinner som har opplevd brutale offersituasjoner. Dette kan etter mitt syn ses i sammenheng med selvseleksjon som rekrutteringsmetode. Et argument er at kvinner i situasjoner preget av ekstrem ufrihet ser det som eneste utvei å bryte ut av offersituasjonen, og motta bistand og beskyttelse fra hjelpeapparatet. Dessuten kan det virke som at kvinner som har ”stygge historier” føler at undersøkelsen angår dem i større grad enn kvinner som er utsatt for mildere former for utnyttelse. Alle intervjudeltakerne uttrykker et ansvar for å opplyse allmennheten om sine ekstreme historier. Behovet for terapeutiske samtaler er sannsynligvis også større blant kvinner som har vært i ekstreme utnyttelsesforhold. Jeg vet at personellet på krisesenterne i flere tilfeller anbefalte kvinnene å delta i undersøkelsen, for at intervjusamtalen kunne ha en terapeutisk effekt. Jeg har også inntrykk av at kvinnene jeg snakket med ønsket mer innsikt i det som har skjedd dem, som en hjelp for å komme videre. I en avventende situasjon preget av dødtid og venting på innvilgelse av asyl og/eller rettssak, anses forskningsintervjuet som et terapeutisk tilbud.

Selv opplyser kvinnene at motivet for deltakelse i undersøkelsen primært er basert på et ønske om å opplyse; for å forhindre at andre kvinner skal havne i en lignende situasjon. Gjennom å bidra med ”sin historie” ønsket de å ta del i kampen mot den globale kvinnehandelen:

Ved å intervjues kan jeg være med å bekjempe sirkelen. Hvis kvinner fra hele verden setter fokus på dette, kan vi kanskje en dag vinne - og ødelegge kvinnehandelen.
(Nikki, offer)

Hvem som ikke takker ja til deltakelse er ikke opplagt. Hjelpeapparatet påpeker at ofre for kvinnehandel lider av mye skam- og skyldfølelse for den situasjonen de har havnet i. Mest belastet er antagelig kvinner som bebreider seg selv for å havne i en offersituasjon, og følgelig ikke ønsker å konfronteres med dette i en undersøkelse. Det samme gjelder kvinner med store posttraumatiske stresslidelser (PTSD), som befinner seg i en ustabil psykisk tilstand. I tillegg er det nærliggende å tro at kvinner som frykter represalier og trusler fra bakpersoner ikke ønsker deltagelse i offerundersøkelsen.

Intervjudeltakernes nasjonalitet er anonymisert, men hjemlandenes regionale tilhørighet representerer Baltikum, Øst-Europa, Balkan, Øst-Afrika og Sørøst-Asia. Den yngste intervjudeltakeren i undersøkelsen er tenåring og den eldste er i midten av førtiårene. Gjennomsnittsalderen i utvalget er 30 år. Ingen av kvinnene i utvalget har formell utdanning. Flere har droppet ut av videregående, noen også ut av ungdomskolen. Tre av kvinnene er oppvokst i by, to er oppvokst på landsbygd.

Når det gjelder offersituasjonens varighet har tre av intervjudeltakerne vært utnyttet i prostitusjon i mellom tre og åtte år. Videre representerer utvalget to intervjudeltakere der offersituasjonens varighet var under én måned. Hovedtyngden av utvalgets erfaring med prostitusjonsutnyttelse i Norge er fra Oslo og Bergen. To av intervjudeltakerne har ikke erfaring med prostitusjonsutnyttelse i Norge. Én intervjudeltaker har utelukkende vært offer for intern kvinnehandel, innad i sitt hjemland. To av intervjudeltakernes offersituasjoner har innebært overflyttinger mellom flere land. Intervjudeltakernes erfaringer er i hovedsak fra innendørsmarkedet. Her er leilighetsprostitusjon, bar/hotellprostitusjon og massasjestudio representert. Én intervjudeltaker har utelukkende vært utnyttet i gateprostitusjon. Flere av intervjudeltakerne har vært utnyttet i prostitusjon både i gateprostitusjon og innendørsprostitusjon.

Utnyttelsesgraden i offersituasjonene varierer. Fire av fem intervjudeltakere har vært utsatt for sterk utnyttelse, der bakpersonene har benyttet vold, tvang og trusler. I noen tilfeller har kvinnene vært utsatt for fysisk innesperring og drapsforsøk av sine bakpersoner. Én av intervjudeltakerne har vært utsatt for en mindre utnyttende offersituasjon, der bakpersonens maktutøvelse i hovedsak dreier seg om økonomisk avtalebrudd.

Videre følger casebeskrivelser av tre intervjudeltakere i offerundersøkelsen. Utvalget av disse tre er ikke tilfeldig, men valgt og skrevet ut fra hensynet til det forskningsetiske prinsippet om konfidensialitet. Valget av casebeskrivelser som en analytisk fremstillingsform er i høyeste grad etisk anliggende. Fortattede historier med detaljrike beskrivelser er lettere identifiserbare enn historier der utdrag av sitater plasseres utenfor kontekst. Utvalget av intervjudeltakere, og

detaljgraden av informasjon, er dermed møysommelig vurdert i henhold til etiske retningslinjer. Variasjon ville imidlertid blitt belyst uavhengig av hvilke representanter som ble plukket ut.

Yolanda

Yolanda er i begynnelsen av tredveårene og kommer fra en mellomstor by i Øst-Europa. For noen år tilbake så hun en annonse som søkte etter kvinner som ønsket arbeid i utlandet. I møtet med formidlingsbyrået avtalte de at byrået skulle motta 50% av det hun tjente på prostitusjon i Norge. Sammen med en venninne dro Yolanda med tog og buss, til en albansk bakperson som ventet i Norge.

De første ukene tjente Yolanda 30 000 norske kroner. Av dette fikk hun beholde 600 kr selv. Bakpersonen nektet for den økonomiske avtalen med formidlingsbyrået. Yolanda måtte stå på gaten dag og natt og bakpersonen forbød henne å snakke med de andre kvinnene. En natt fikk Yolanda hjelp til å rømme, da en kunde kjørte henne til politistasjonen. Yolanda fortalte politiet om situasjonen, men ble sendt rett tilbake til hjemlandet.

Ett år etter dro Yolanda til Norge på egenhånd, for å få seg formelt arbeid. Hun fikk ikke asyl og dermed ikke arbeidstillatelse. I to år har hun derfor jobbet på gata, og sendt penger til sin trengende familie i hjemlandet. Familien tror hun arbeider som renholdsarbeider.

Yolanda er fortsatt redd for at den albanske bakpersonen skal finne henne, da naboene hennes i hjemlandet forteller at en mann stadig kommer og spør hvor hun er. Yolanda vet at bakpersonen driver organisert prostitusjonsvirksomhet i mange land, og at det nettverket han er en del av for det meste består av tidligere politimenn.

For noen måneder siden kom Yolanda over en annonse rettet mot ofre for kvinnehandel. Ved å hjelpe politiet med informasjon om miljøet kan ofre få oppholdssted og bedre muligheter for innvilgelse av asyl. Kun på den måten kan Yolanda få arbeidstillatelse.

Sonja

Sonja er i slutten av tenårene og kommer fra en liten landsby i Øst-Afrika. Moren døde da hun var femten, noe som gjorde at faren solgte henne til en mann for giftemål. Etter flere års grov mishandling av denne mannen valgte Sonja å rømme. Hun ville bort fra ektemannens jerngrep, der hun fikk bank og ble voldtatt daglig. Sonja stjal penger fra ektemannen og dro med buss til et knutepunkt i regionen. På bussen traff hun to menn som lovet henne arbeid i Europa.

Da bussen kom frem til knutepunktet, ble Sonja plassert på et hotellrom. Etter en uke ble hun hentet av en arabisk mann som skulle være hennes reisefølge til Europa. Sonja har aldri eid et eget pass, men araberens ordnet med reisedokumenter og så til at de ikke ble stoppet i passkontroll. Vel fremme i den europeiske storbyen ventet en bil. Etter mange timers kjøretur var de fremme ved det huset Sonja aldri kommer til å glemme. Araberen overleverte henne til sin nye sjef, og Sonja fikk beskjed om at hun var kommet for å selge kroppen sin.

Sonjas bakperson hadde en kunde klar til henne. Hun fikk panikk og motsatte seg det hele, hvilket medførte bank av bakpersonen. Videre gikk ukene med sexsalg. Huset var fullt av kvinner fra alle deler av verden. Sonja snakket ikke med noen av dem. Når hun ikke hadde kunder, gråt hun seg i søvn. Hun tenkte på å rømme, men ante ikke hvor hun var. Når jeg nevner hovedstaden i landet og spør om det var der hun var, svarer hun at hun aldri har hørt om det stedet, til tross for at dette er en av Europas største byer.

En natt ble Sonja vekket av en av de andre jentene i huset, som ville hjelpe henne å rømme. Sammen dro de med buss til Norge. Jenta som hjalp Sonja var nigeriansk og hadde hørt om muligheten for å gå til politiet i Norge og få hjelp. *"Hun sa at jeg kom til å bli trygg i Norge"*, forteller Sonja. Sonja gikk til politiet og fikk umiddelbar hjelp.

Med opphold på krisesenteret forsøker hun å ta en dag om gangen. Hun kan ikke la være å se bak seg, i redsel for at noen følger etter henne. Nettene er preget av søvnproblemer og mareritt. For tiden venter Sonja på utfallet av asylsøknaden. Får hun avslag og blir sendt hjem vet hun at ektemannen kommer til å finne henne. *"Jeg vet at han kommer til å drepe meg"*, sier hun.

Nikki

Nikki er i slutten av tyveårene og kommer fra en hovedstad på Balkan. Hun giftet seg svært ung, med en mann som senere skulle tvinge henne ut i prostitusjon. Ektemannen var involvert i organisert kriminalitet med illegale varer som narkotika, våpen og til slutt kvinner.

Nikki kommer aldri til å glemme den dagen da ektemannen ba henne ut for å feire fødselsdagen hennes. Vel fremme på "festen" satt det kun to menn. Etter å ha banket henne opp foran mennene sa ektemannen at hun måtte gjøre alt de ba om. Trusselen var at han kom til å ta livet av barna hennes hvis hun ikke adlød. De to mennene hadde sex med henne hele natten, og låste henne inne da de hadde fått nok.

Tre kvelder i uka har ektemannen kjørt Nikki til sexsalg i kundenes leiligheter eller hotellrom. I helgene inngikk Nikki i hva hun kaller en *sexsirkel*, der ekstreme sexformer utføres i gruppe. Sirkelen bestod av tilreisende businessmenn fra naboland på Balkan. Medlemmene i sirkelen betalte ektemannen godt for å utnytte Nikki på de mest fornedrende måter. Nikki har opplevd å måtte suge ladde revolvere i plenum, og la en gruppe menn urinere på seg før de alle hadde sex med henne. *"De vil at jeg skal skrike og gråte"*, forteller Nikki. Etter slike kvelder klarer hun ikke å gå på flere dager.

Nikki utviklet etter hvert underlivsproblemer og måtte opereres med laser innvendig. Ektemannen ble rasende da legen sa hun ikke kunne ha sex på 14 dager. Tretten dager etter operasjonen var salget i gang igjen. Dette er den eneste "pausen" Nikki har hatt på de fire år ektemannen har solgt kroppen hennes gjennom trusler og tvang. En kveld tvang ektemannen i henne en håndfull piller, fire dager etter våknet hun på sykehuset, uten å vite hva som hadde skjedd.

Ektemannen hadde tre kompanjonger, og sammen drev de omfattende kriminell virksomhet. De arbeidet tett med politiet, og kom seg raskt ut av alle fengselsdommene for narkotika-, våpen- og kvinnehandel. I Nikkis hjemland må ofre for kvinnehandel gå til rettssak for å få bistand og beskyttelse. *"Hvis jeg hadde anmeldt han ville han ikke fått dom, men straffet meg ved å selge meg til utlandet"*, sier Nikki.

Nikki hadde også en formell jobb. De stadige blåmerkene og det faktum at ektemannen alltid fulgte henne til og fra jobb, gjorde sjefen hennes mistenksom. Sammen med flere av Nikkis kollegaer organiserte sjefen en reise for henne og barna til Norge.

Etter et kort opphold på asylmottak fikk Nikki opphold på et krisesenter. I dag venter hun på innvilgelse av asylsøknad. Hvis hun får avslag og må returneres står hennes eget, og familiens, liv i fare. I hjemlandet mottar Nikkis familie trusler fra hennes ektemann. Søsteren har måttet slutte i jobben sin, og holde seg innendørs. Nikkis ektemann truer søsteren hennes med voldtekt, drap og tvunget sexsalg i utlandet, hvis hun ikke sier hvor Nikki befinner seg. Søsteren er den eneste som vet hvor hun er, og på intervjudtidspunktet var jeg den eneste som hadde hørt Nikkis historie.

Kundene

Utvalget i kundeundersøkelsen består av tolv norske menn som har kjøpt sex av utenlandske kvinner. Utvalget i denne undersøkelsen er ikke representativt. Det skeive utvalget har sammenheng med at materialet er basert på selvrekruttering. Hvem er det som tar kontakt for å snakke om sine sexkjøpserfaringer? Hvorfor gjør de det? Og hvem gjør det ikke?

Utvalgets oppgitte motiv for deltakelse stemmer godt overens med de motiver som er identifisert i tidligere kundeundersøkelser (Prieur & Taksdal 1989, Smette 2003, Kippe 2004). Motivet for deltakelse i undersøkelsen var i all hovedsak knyttet til et ønske om å *bidra med kunnskap* til forskningen på feltet. En illustrerende uttalelse var:

Jeg synes det er fint å kunne hjelpe til litt. Prosjektet virket seriøst og da ville jeg svare seriøst. Jeg ser det også som en måte å hjelpe damene på. (Thomas, kunde)

Videre var mange ”nysgjerrige” på undersøkelsen og spesielt hva jeg mente om temaet. Noen av intervjudeltakerne oppga at de ringte fordi de hadde ”*behov for å snakke med noen*” om sine sexkjøp. Den overveldende oppslutningen, med over hundre henvendelser, indikerer kunders behov for å snakke om sexkjøp. Én av intervjudeltakerne var svært bevisst sitt ”*terapeutiske motiv*” for deltakelse i undersøkelsen; han så intervjuet som en mulighet for hjelp til selvhjelp. Ingen av intervjudeltakerne hadde et utelukkende seksuelt motiv for deltakelse, men noen hadde det i kombinasjon med andre motiver. En intervjudeltaker oppga at han ringte fordi ”*det ikke var hver dag en dame annonserte for å høre om sexopplevelser*”. Dette var forøvrig den samme intervjudeltakeren som tilfredsstilte seg selv seksuelt under intervjuet.

Utvalgets alderspredning spant fra 32 til 60 år. Gjennomsnittsalder var 48 år, og er sammenfallende med medianen. Sammenlignet med andre studier av menn som kjøper sex er dette snittet høyt. Med et utvalg basert på selvseleksjon er det vanskelig å spekulere i hvorfor akkurat denne annonsen ga utslag i høy gjennomsnittsalder. Når det gjelder sivil status var tre av intervjudeltakerne gift, tre var skilt og seks var ugifte. Seks av intervjudeltakerne hadde barn. Utvalgets utdanningsnivå varierte fra ufaglært til høyere universitetsutdanning. To av intervjudeltakerne hadde universitetsutdanning, og tre hadde annen høyere utdanning. Tre intervjudeltakere var faglærte og fire var ufaglærte. Intervjudeltakernes årlige inntekt varierte fra 160 000 til 850 000 i

året, der gjennomsnittsinntekten var på 420 000. Samtlige intervjudeltakere oppga at de hadde sett annonsen i Dagbladet.

Utvalget i kundeundersøkelsen består av menn med svært ulike sexkjøpserfaringer i tid, sted og rom. Videre representerer intervjudeltakerne store variasjoner når det gjelder omfang av sexkjøp og type sexkjøp. Seks intervjudeltakere har kjøpt sex regelmessig i over tyve år. Videre består utvalget av fire intervjudeltakere som har kjøpt sex mer eller mindre regelmessig i opptil ti år. De to siste intervjudeltakerne har få sexkjøp bak seg, med henholdsvis fire og fem sexkjøpserfaringer hver. Kippe (2004) fremhever tendensen til overrepresentasjon av menn med mye kundeerfaring i denne typen undersøkelser, og hevder at dette må ses i sammenheng med selvseleksjon som rekrutteringsmetode. Dette forklares ved at menn som har mye sexkjøpserfaring føler at annonsen angår dem i større grad enn menn som har få sexkjøpserfaringer.

Hovedtyngden av utvalgets sexkjøpserfaringer i Norge, er fra Oslo. Videre følger erfaringer fra Trondheim, Stavanger og Tromsø. Flere har benyttet mobilprostituasjon, der prostituerte på gjennomreise bestilles hjem til kunden. Én av intervjudeltakerne har omfattende erfaring fra det mye omtalte Skippagrurra i Tana. Halvparten av utvalget har erfaring med sexkjøp i utlandet. Utvalgets utenlandsopplevelser er fra Danmark, Spania, England, Tyskland, Frankrike, Israel, Marokko, Ghana, Elfenbenskysten, Liberia, Brasil og Trinidad.

Over halvparten av utvalget er utelukkende kunder på innendørsmarkedet. Disse har sterke motforestillinger til gateprostituasjon. Én intervjudeltaker kjøper kun sex på gata. Mange av intervjudeltakerne kjøper sex på begge prostituasjonsarenaer.

Majoriteten av utvalget oppgir at de kjøper *vanlig sex*. Med vanlig sex menes onani, oralsex og samleie. Én av intervjudeltakerne kjøper kun kroppsmassasje med avsluttende intimmassasje. Tre av intervjudeltakerne har spesielle ønsker, to kjøper seksuelle tjenester i dominanskategorien og én kjøper kombinasjoner av våtsex og analsex. Det har vist seg at den enkelte intervjudeltakers seksuelle preferanser kan peke i retning av årsaker til hvorfor de kjøper sex, samt hvilke tjenester de kjøper.

Etter mitt syn er kundenes motiver og årsaker til sexkjøp, av avgjørende betydning for hvordan intervjudeltakerne opplever kvinnehandelen. Spørsmålet om hvorfor intervjudeltakerne kjøper sex oppfordret dem til å angi motiver så vel som årsaker til egne sexkjøp. Sexkjøpets motiv er å forstå som virkningen personen tilstreber, målorienteringen som sexkjøpene sprang ut fra. Sexkjøpets årsak er å forstå som bakgrunnen for en situasjon som sexkjøper. Slik sett kan intervjudeltakernes legitimeringer av sexkjøp karakteriseres som enten *formålsforklaringer* (motiv) eller *årsaksforklaringer*. De fleste intervjudeltakerne oppga en kombinasjon av formåls- og årsaksforklaringer, og i noen tilfeller var motiver og årsaker til sexkjøp sammenfallende. Det mest fremtredende motivet med sexkjøp ble forklart med *spenning*. Intervjudeltakerne peker på ulike sider de finner spennende ved sexkjøp, mest fremtredende er spenningen i det *uforutsigbare*, at resultatet av sexkjøpet ikke er gitt. Videre ses *ansvarsfrihet* og *uforpliktethet* som utbredte formålsforklaringer. Sexkjøp anses slik sett som en metode for å kjøpe bort det ansvar og den forpliktelse intervjudeltakerne mener ligger i en normal seksuell relasjon. Gjennom intervjuene dannet det seg konturer av årsakssammenhenger som var mer eller mindre bevisste for intervjudeltakerne selv.

Noen kom med konkrete årsaksforklaringer med opphav i bakgrunnen for en situasjon som sexkjøper. For mange av intervjudeltakerne henger sexkjøp sammen med et komplisert forhold til kvinner og seksualitet. Et liv i *ensombet* fremmes som årsak til å kjøpe sex, der formålet er nærhet og kommunikasjon med kvinner. Et fremtredende sammenfall av formål- og årsaksforklaringer til sexkjøp var *spesielle seksuelle preferanser*. Umiddelbart peker preferanser for spesielle seksuelle tjenester eller etniske særtrekk mot motivet med sexkjøpet. Utvalget består imidlertid av flere intervjudeltakere som oppgir å ha utviklet et tenningsmønster som er så ”kinky” at det umulig lar seg ytre i en normal seksuell relasjon. Det spesielle ønsket blir da kun tilgjengelig ved kjøp av sex, det blir en årsak til sexkjøp så vel som et motiv for å gjøre det. I de fleste tilfeller hadde intervjudeltakerne imidlertid klarere innsikt i formålet med egne sexkjøp, enn årsakene til sin status som sexkjøper.

Utvalgets formåls- og årsaksforklaringer på hvorfor de kjøper sex er gjenkjennelig i andre undersøkelser om kunder i prostitusjon (Prieur og Taksdal 1989, Lyngbye 2000, Smette 2004, Kippe 2004, Lautrup 2005). I andre undersøkelser er naturligvis formålene og årsakene ulikt fordelt og begrunnet. Mens tidligere sosiologiske, psykologiske og kriminologiske studier har behandlet årsaker til sexkjøp som hovedelement, faller en dypere årsaksanalyse utenfor denne studiens ramme.

Videre følger casebeskrivelser av tre intervjudeltakere i offerundersøkelsen. Utvalget av casebeskrivelser fra kundeundersøkelsen er *tilfeldig*, variasjon ville blitt belyst uavhengig av hvilke intervjudeltakere som ble plukket ut.

Torleif

Torleif er i begynnelsen av sekstiårene, han er enslig og trygdet. Innledningsvis i intervjuet oppgir han ”*å aldri ha vært full nok til å finne på å gifte seg*”. Torleif medgir at han kjøper sex fordi han da slipper å ”*ha noen å fø på*”.

Torleif preges av en trang økonomiske situasjon. Dette kommer stadig til uttrykk gjennom intervjuet. Et eksempel er at han mener forskjellen mellom betalt og ubetalt sex ligger i at ubetalt sex er gratis. Videre forteller Torleif at han foretrekker sexkjøp av ruspisbrukende kvinner fordi det er billigst. I tillegg velger han ofte de rimeligste tjenestene, slik at han heller kan kjøpe sex oftere. Torleif kjøper sex én til to ganger i uka, og har gjort det i over 40 år. Over halvparten av trygden går med til sexkjøp.

Torleif benytter seg utelukkende av gateprostitusjon. Han var tidligere fast kunde på innendørsmarkedet, men han har nå gått over til gata fordi det er lettere å unngå bakpersoner der. Han forteller om en episode der han kom i et sammenstøt med en bakperson på innendørsmarkedet.

Torleif veksler mellom å kjøpe sex av norske og utenlandske kvinner. Han synes de norske kvinnene er ”*greiere å ha med å gjøre*”. De utenlandske kvinnene er etter Torleifs mening for pågående, men han ender hos dem hvis han ikke finner noen norske. Torleif mener det er et klart skille mellom norske og utenlandske kvinners motiv for sexsalg. De norske trenger penger til stoff, mens de utenlandske trenger penger til bakpersonene, sier Torleif.

Torleif mener å kunne skille mellom frivillighet og tvang blant de prostituerte. Han medgir at ofre for kvinnehandel har mer hastverk, og at hastverk er en indikasjon på bakpersoners kontroll. Torleif innrømmer at risikoen for at kvinner han kjøper sex kan være utsatt for tvang ikke gir han moralske betenkeligheter ved sexkjøp. Torleif er altså helt bevisst kvinnehandelens eksistens på det norske prostitusjonsmarkedet, men opplever ikke at kvinnehandel gir han økt ansvar som kunde.

Thomas

Thomas er i begynnelsen av førtiårene, han er ugift og yrkesaktiv. På fritiden driver han med frivillig arbeid for en velkjent hjelpeorganisasjon. Thomas kjøper sex fordi han aldri har funnet seg en dame. Han har derfor kjøpt sex regelmessig i over 20 år. Thomas oppgir at han har vanskelig for å ta initiativ overfor kvinner i hverdagen. Å kjøpe sex gjør han som en respons på ensomhet og savn etter nærhet med en kvinne. Han har aldri hatt et kjærlighetsforhold, og har begrenset erfaring med ubetalt sex. *"Sexkjøp hjelper meg følelsesmessig"*, oppgir Thomas. Videre forteller han at sexkjøp hadde vært uaktuelt hvis han hadde hatt kone og barn.

Thomas kjøper kun sex på innendørsmarkedet, han synes sexkjøp på gata er "litt løst". Han foretrekker jevnaldrede kvinner med europeisk utseende. Thomas anser det derfor som et problem at prostitusjonsmarkedet nå er dominert av utenlandske, svært unge jenter. Tjenestene Thomas kjøper er samleie, våtsex, analsex eller onanering. Noen ganger vil han bare at de skal være nakne sammen: prate, drikke kaffe og at hun onanerer han.

Thomas forteller om store endringer på prostitusjonsmarkedet de siste årene. Han omtaler markedet som mer *"usikkert"*, at det er *"flere bakmenn"* og at *"jentene er skremt"*. Dessuten mener han at tilbudet har økt kraftig, og at prisene synker. *"Det er mye enklere å prute"*, forteller Thomas.

Kvinnehandelen blir mer og mer synlig på prostitusjonsmarkedet, mener Thomas. Han mener man kan lære seg å se hvem som er ofre for kvinnehandel og ikke, hvis man *"vanker litt i miljøet"*. Dessuten mener Thomas at han merker det på *"opplegget og atmosfæren"* hvis kvinnens sexsalg er et resultat av bakpersoners tvang. Han mener at ofre for kvinnehandel er rett på sak og at de er mer stresset. *"De har en streng time og har bakpersoner sittende i bil på utsiden"*, sier han. Thomas har både truffet og hørt om bakpersoner i sine sexkjøp. Han forteller også flere historier om kunder han kjenner, som har kommet i direkte konfrontasjon med bakpersoner.

Thomas oppgir at risikoen for at kvinnene han kjøper sex av kan være ofre for kvinnehandel er en bekymring. Thomas synes det er *"stressende"* når han vet det sitter en bakperson og venter på utsiden. Dette stresset opplever han som ødeleggende for egne seksuelle ferdigheter og som en forringelse av den seksuelle opplevelsen. Bekymringen er dermed av mer egoistisk enn moralsk art.

Morten

Morten er i slutten av femtiårene, er skilt fra flere ekteskap og har barn. Han har høyere utdanning og driver et selvstendig foretak. Morten oppgir å være, og oppleves som, svært samfunnsengasjert.

Morten er selv i en prosess der han forsøker å finne årsaker til hvorfor han kjøper sex. Slik Morten ser det er dette et komplekst spørsmål som handler like mye om psykologi som seksualitet. Egne årsaker til og formål med sexkjøp ble et tilbakevendende tema gjennom begge intervjuene, hvor han presenterer årsaks-virkningssammenhenger på ulike nivå. Årsaken er i korte trekk knyttet til at han ikke har fått tilfredstilt seksuell lyst i de forhold og ekteskap han har hatt. I tillegg kommer spenningen til tilgjengelige kvinner og den uforpliktetheten kun sexkjøp muliggjør. Sexkjøp er ifølge Morten i strid med hans grunnleggende menneskesyn. Han opplever dermed ofte å være i konflikt med seg selv.

Morten har kjøpt sex regelmessig i over 30 år. Gjennomsnittlig kjøper han sex én til to ganger i måneden, men i perioder med småbarn har han vært mer avholdende. Morten har et bredt erfaringsgrunnlag med sexkjøp i inn- og utland, samt på begge prostitusjonsarenaer. Han foretrekker gateprostitusjon og opplever jakten fra bil på strøket og langs bryggene som spennende. Morten har ingen preferanser for spesielle etniske utseendemessige særtrekk når han skal kjøpe sex, men meddeler at han synes det er mer spennende med kvinner fra andre kulturer. Morten er ute etter mest mulig åpen og naturlig sex, at det skal være så likt som mulig som i et kjærlighetsforhold.

Morten opplever at det norske prostitusjonsmarkedet gjennomgår enorme endringer. Antallet kvinner totalt sett øker og områdene forflytter seg. Han påpeker at de mange nye nasjonalitetene og spesielt de øst-europeiske og afrikanske jentene, gjør kvinnehandelen synlig. Morten hevder å kunne skille frivillighet og tvang på prostitusjonsmarkedet.

Morten anser risikoen for at kvinner han kjøper sex av kan være ofre for kvinnehandel, som et dilemma. Han holder seg borte fra kvinner som åpenbart er i en tvangssituasjon, men innrømmer at han kan ”*ha blitt lur*”. Videre sier Morten at han har betenkeligheter ved å utnytte svakere stilte kvinner og at han derfor forsøker å treffe den sterke typen. Morten har ikke samvittighetskvaler overfor kvinnene, men frykter at sexkjøp virker korruperende på sitt eget kvinnesyn, og på forholdet til seg selv.

Bakpersonen

Introduksjonen av intervjudeltakeren i bakpersonundersøkelsen er gjort i form av en case-beskrivelse.

Geir

Geir er norsk, og befinner seg tidlig i førtiårene, til tross for at han hevder å være *"tjue i skallen"*. Han er oppvokst i hva han kaller et *"småkriminelt miljø"* i utkant-Norge. Om sin arbeidslivskarriere omtaler han seg selv som en *"altnuligmann"*. Det forble uklart hva Geir bedrev tiden med før han ble involvert i organisering av utenlandske kvinner til prostitusjon i Norge. Det kommer imidlertid frem at han er en *"kjenning av politiet"*, og at han har oppholdt seg utenlands i femten år før han ble dømt og fengslet.

Bakpersonen Geir meddeler at motivet for deltakelse i undersøkelsen var at han reagerer på medias fremstilling av kvinnehandel i Norge. Medias fremstilling stemmer ikke overens med virkeligheten, hevder han. Geirs holdepunkt er at kvinnene selv ønsker å prostituere seg i utlandet, men trenger hjelp for å få det til.

Geir har drevet med kvinnehandel fra Øst-Europa til Norge. Han har organisert og tilrettelagt for omlag tyve øst-europeiske kvinners prostitusjon i Norge. På det tidspunktet han ble dømt ventet han tyve nye kvinner. Planen var å drive virksomheten i storskala - å ha kvinner som jobbet for seg i Oslo, Trondheim og Bergen. Kvinnene Geir har organisert arbeidet på innendørsmarkedet fra en av disse byene.

Geir deltok i alle ledd i organiseringen. Han var aktiv i rekrutteringsarbeidet, han organiserte visum-forfalskning og arrangerte kvinnenens reise. Videre leide han leiligheter kvinnene kunne jobbe fra, og hjalp dem med telefoner og annonser. I tillegg formidlet han kontakt mellom kunder med spesielle ønsker og kvinner som tilbød slike tjenester. Med jevne mellomrom hentet Geir 50% av inntektene til jentene. Han har fortsatt bæreposer stappet med krøllete hundrelapper.

Geir mener det ikke bare var pengene som motiverte han, men spenningen ved å se om dette var mulig. Videre fremholder han at han var overrasket over at det var så mye penger å tjene. Valget ses som det beste av alternativene i organisert kriminalitet. Organisering av kvinnehandel fremstod som enkelt, profittsikkert og risikofritt, i motsetning til alternative illegale varer.

Kapittel 4. Kvinnehandelens strukturer

I dette kapittelet fremstilles en analyse som søker forståelse for kvinnehandelens strukturer, slik de trer frem i materialet. Målsettingen er her å identifisere og analysere strukturer, forhold og faktorer som utløser, muliggjør og opprettholder kvinnehandel.

Analytisk utgangspunkt

I strukturanalysen anvendes hovedsaklig en *informasjonsanalytisk tilnærming* der intervjudeltakerne ses som *informanter*. Jeg retter lys mot de strukturelle forklaringene i materialet, som tematisk setter fokus på intervjudeltakernes *årsaksforståelse* i form av samfunnsmessige strukturer, forhold og faktorer som muliggjør kvinnehandel. Ytringene analyseres gjennom *dobbelhermenentikk*, hvilket innebærer min tolkning av intervjudeltakernes allerede fortolkede erfaringer og oppfatninger. I dette analysekapittelet anses intervjudeltakernes ytringer utelukkende som informasjon, hvilket betyr at det ikke tas stilling til hensikten med ytringene. Fokuset er på *hva* intervjudeltakerne ytrer, hvilket gjøres til gjenstand for analyse og tolkning.

I materialet har jeg identifisert en rekke strukturelle faktorer som virker muliggjørende for kvinnehandel. Intervjudeltakerne bruker sjelden selve begrepet *struktur*, men formulerer seg på annet vis. Sammenhengene mellom strukturene er også sjeldent reflektert i intervjuene. Dermed har jeg ikke utelukkende forholdt meg til de forståelsesnivåer jeg finner i materialet, men løftet intervjudeltakernes italesettelser til et mer abstrakt nivå. Hovedsakelig har min analytiske inngrepen bestått i å etablere forståelseskategorier, geografiske nivåer og analyseenheter.

I materialet finner jeg bakgrunn for to *strukturforståelser* som intervjudeltakernes ytringer kan tydeliggjøres via. På den ene siden forstås strukturer i en *strukturellistisk forstand*, som faste økonomiske og politiske strukturer. Slik jeg ser det ligger denne strukturforståelsen nært opp til samfunnsgeografiens etablerte forestilling om strukturer som ytre faktorer i et gitt samfunn, som mer eller mindre kausalt påvirker studerte fenomen, og hvor synet på hva strukturene består av varierer i tid og rom. På den andre siden gir intervjudeltakerne uttrykk for en forståelse av strukturer i en *poststrukturellistisk forstand*, som uttrykk for at strukturer blir til via aktørenes oppfattelse av dem (Giddens i Guneriussen 1999). Eksempelvis er det kundens *opplevelse* av et seksuelt behov som trigger etterspørselen etter seksuelle tjenester, og ikke behovet i seg selv.

I materialet identifiseres årsaksmekanismer som gjør seg gjeldende på ulike *geografiske nivå*. I inneværende kapittel settes intervjudeltakernes strukturelle forklaringer inn i et rammeverk i tre geografiske nivåer. Ambisjonen er å komplementere et bilde av årsaksmekanismer mellom overordnede strukturer på *globalt* nivå, samfunnsmessige forhold på *nasjonalt* nivå og organisasjonsmessige faktorer på *lokalt* nivå. På globalt nivå er analysen *teorinær*, mens den på nasjonalt og lokalt nivå gradvis blir mer *empirisk*. Dette er en gjenspeiling av intervjudeltakernes forståelsesnivå, slik det kommer til uttrykk i materialet.

Den globale kvinnehandelen deler verden inn i et nytt kart av avsender-, transitt- og mottakerland. Disse begrepene illustrerer hvilke roller et land har i denne transaksjonen av kvinner. I analysen som følger gjøres *avsender- og mottakerland* til analyseenheter. Transittland gjøres ikke gjenstand for analyse, da fokus i intervjuene var på bakgrunn for, og utfall av, kvinnehandel, snarere en transitt. Avsenderland vil i den videre analyse benyttes synonymt med ofrenes hjemland. Norge gjøres til analyseenhet som mottakerland for kvinnehandel.

Globale strukturer

”Globale strukturer” blir i liten grad ytret av intervjudeltakerne, og materialet refererer lite til det globale geografiske nivå. Etter mitt syn bør en som forsker likevel også vurdere strukturelle forhold på høyere nivå enn det som fremkommer i intervjuene. Dette innebærer at jeg i analysen av dette geografiske nivået, ikke har forholdt meg til de forståelsesnivåer som eksisterer i materialet. Globale strukturer er tatt med som et teorinært forståelsesperspektiv, og vil tjene som en bakgrunn for strukturenes utfall på nasjonalt og lokalt nivå.

Globalisering og migrasjon

Globalisering brukes vanligvis om den prosessen der globalt bytte av varer, tjenester, kapital og mennesker både ekstensiveres gjennom nye forbindelser mellom steder og intensiveres gjennom de mangfoldige, raske og effektive mulighetene for nye forbindelser (Lisborg 1998). Åpnere grenser legger til rette for flyt av varer, tjenester og kapital, så vel som flyt av mennesker. Globaliseringsprosessen ses ofte som en bidragsyter til økningen av kvinnehandel, fordi den øker muligheten for migrasjon (Tyldum m.fl. 2005). Globaliseringens revolusjon i transport- og informasjonsteknologi, gjør det lettere å orientere seg og å fatte beslutninger om å migrere.

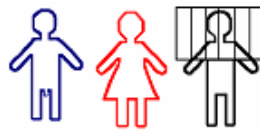
Svært mye av migrasjonsforskningen har bygd på den såkalte *push/pull-modellen*. Det er de samme årsakene som driver mennesker til å forlate sine land gjennom legale kanaler som illegale kanaler (Aronowitz 2001). Bales (1999) har gjort en studie av teoretiske årsaker til kvinnehandel, der han fant en rekke faktorer som han testet empirisk for å identifisere signifikante push- og pullfaktorer i menneskehandel³. De identifiserte pushfaktorene ble rangert slik: korrupsjon i styresettet, landets spedbarnsdødelighet (en indikasjon på befolkningspress), andel av befolkningen under 14 år, landets matproduksjonsindeks (en indikasjon på fattigdom), befolkningstetthet, konflikt og sosial ufred. Pull-faktorene var mindre konkluderende. Mens åpne landegrenser er en sterk indikasjon på pull-krefter, er dette begrepet så godt som umulig å måle. Det kan likevel argumenteres for at korrupsjon ved grensekontrollen eller i immigrasjonsmyndigheter er en indikasjon på åpne grenser (Bales 1999). Andre pullfaktorer i rangert rekkefølge er: mannlig befolkning over 60, korrupsjon i styresettet, matproduksjon, energikonsum og spedbarnsdødelighet (de siste tre anses som indikatorer på velstand i destinasjonslandet). Jeg har ikke til hensikt å kommentere dette arbeidet, men lar det tjene som eksempel på kausale faktorer funnet i andre undersøkelser.

³ Bales menneskehandelsbegrep omfatter både barn, kvinner og menn til ulike arbeidsformål

Internasjonal økonomisk politikk

Den nyliberale økonomiske politikken har fått sterkt fotfeste siden slutten av 1970-tallet, og oppsto i opposisjon til keynesianismen. I motsetning til denne mente representanter for nyliberalismen at staten ikke skulle involvere seg i økonomi, men at samfunnsmessige områder må markedsutsettes. En kritikkverdig følge er hvordan internasjonale institusjoner pålegger utviklingsland å innføre en nyliberalistisk politikk. Når utviklingsland påtvinges strukturelle justeringer av internasjonale låneorganisasjoner som Verdensbanken og IMF, er mange land tvunget til å redusere eller trekke tilbake støtte til offentlige tjenester som helse, utdanning og sosial velferd. Den som må bære byrden av å skaffe til veie disse tjenestene er hovedsakelig kvinnene, gjennom å arbeide hardere, eller migrere til andre land for at familien skal overleve under forverrede økonomiske forhold. Dette gjør kvinner i utviklingsland sårbare for kvinnehandel.

Det har vært lite fokus på hvordan restriktiv migrasjons- og asylpolitikk er samfunns-politiske forhold som har skapt et marked for kriminell virksomhet (Renland 2001). Vestens restriktive flyktning- og asylpolitikk har ført til at kvinner på flukt er spesielt utsatt for kvinnehandel, på grunn av deres økonomiske avhengighet av en tredjepart. Fordi Vestlig asylpolitikk medfører høye migrasjonsmurer, vokser det frem et marked for bakpersoner som krever høy betaling, samtidig som Europa ikke har legalt arbeid med god nok lønn å tilby kvinnene (Skillbrei m.fl. 2006).

Spørsmålet dette reiser er hva globale strukturer kan bidra med i forståelsen av kvinnehandel. Slik jeg ser det bør kvinnehandel knyttes til dette nivået av flere grunner. For det første har globalisering bidratt til økt sosial og økonomisk ulikhet, som trigger migrasjon (Tyldum m.fl. 2005). *Migrasjonsønsket* kan videre ses som forsterket av revolusjonen i informasjonsteknologi, der informasjonsspredning om vestlig velstand og muligheter romantiseres. Videre har globalisering som prosess gitt økte *migrasjonsmuligheter*, som kan knyttes til transportrevolusjonen, men også til fremveksten av transnasjonal organisert kriminalitet som gir muligheter for illegal migrasjon. I den videre fremstillingen vil jeg analysere utfallet av globalisering og migrasjon på nasjonalt og lokalt nivå. På disse nivåene vil jeg vise hvordan økt sosial og økonomisk ulikhet, global informasjonsspredning og tiltagende transnasjonal organisert kriminalitet kommer til uttrykk, gjennom intervju-deltakernes erfaringer, oppfattelser og forståelser av fenomenet.

Nasjonale samfunnsforhold

Ambisjonen her er å identifisere samfunnsforhold i kvinnehandelens avsenderland og mottakerland som virker utløsende og muliggjørende for kvinnehandel. Jeg vil i det videre vise hvordan samfunnsforhold bidrar til å *utløse* et migrasjonsønske hos kvinnene i offerundersøkelsen. Samtidig vil jeg vise hvordan de samme forholdene *muliggjør* organisering av kriminelle grupper som rekrutterer kvinner til utnyttelse i prostitusjon.

Samfunnsforhold i avsenderland

Begrenset av det forskningsetiske prinsippet om konfidensialitet tillates ikke en kontekstsensitiv analyse av intervjudeltakernes hjemland. Jeg har dermed valgt å se på generelle samfunnsmessige trekk ved hjemlandenes *regionale tilhørighet*, som gjøres til gjenstand for analyse og tolkning. Ofrenes hjemland har regional tilhørighet til Baltikum, Øst-Europa, Balkan, Øst-Afrika og Sørøst-Asia. Avsenderlandene analysen baseres på er utviklingsland og stater eller regioner i transformasjon. Eksempelvis har migrasjonen fra Baltikum, Øst-Europa og Sørøst-Asia generelt vært sterkt påvirket av økonomiske kriser i områdene (Aronowitz 2001). Regionale konflikter har vært strukturelle årsaker til migrasjon fra områder på Balkan og Øst-Afrika. I tillegg er flere av landene påtvinget nyliberale strukturtilpasningsprogram av internasjonale låneorganisasjoner, med de følger jeg beskrev i redegjørelsen for globale strukturer.

Sosiale forhold

Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen representerer avsenderland der spesielt fire sosiale forhold peker seg ut i materialet; *kjønnsdiskriminering, vold i hjemmet, turbulente familieforhold og manglende tilgang til informasjon*.

Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen kommer fra land der diskriminerende sosiokulturell praksis utøves overfor kvinner og kvinners levekår. Kvinnene gir uttrykk for høy sosial toleranse for underordning og vold mot kvinner. Intervjudeltakerne forteller også om kjønnssegregerte arbeidsmarkeder, både når det gjelder tilgang og rettigheter. Enkelte av kvinnene kommer fra land der kvinner generelt mangler eiendomsrett, arverett, lånerett og rett til å starte eget foretak. Manglende likestilling kan dermed ses som en faktor som spiller inn og gjør kvinner villige til å ta risikoen om å migrere på ugunstige og foranderlige premisser:

I mitt samfunn er kvinner svakere stilt overfor menn. Hun mer avhengig, hun må se til barna, ta seg av hjemmet. I landet jeg kommer fra tar kvinnen ansvar for nesten alt. Hun får ikke mye hjelp. I det samfunnet er mannen på første nivå og kvinnen på andre nivå. Så kvinnen har ikke mange muligheter til å gjøre de rette tingene. For å gjøre noe med kvinnehandel og prostitusjon må menn få et annet syn på kvinner. (Elena, offer)

Sosial underordning av kvinner som et samfunnsforhold i avsenderland møter støtte i nasjonale og internasjonale årsaksanalyser av handel med kvinner (Aronowitz 2001, Tyldum m.fl. 2005, Justis- og politidepartementet 2006).

Flere av intervjudeltakerne i offerundersøkelsen har vært utsatt for *vold i hjemmet*. Sonja ble solgt av sin far til en mann som slo og voldtok henne i flere år. Nikki ble solgt som prostituert av sin egen ektemann, og holdt i jerngrep gjennom fysisk og psykisk vold, trusler og represalier, innesperring og bevegelseskontroll. Vold i hjemmet kan ses som en strukturell faktor som gjør kvinnene desperate etter å rømme fra situasjonen. Desperate valg ender ofte i bruk av illegale migrasjonskanaler, der kvinnene kommer i en sårbar situasjon overfor ny offergjøring.

Mitt materiale støtter teorien om at jenter med *svake familieband* er spesielt sårbare for å havne i utnyttende situasjoner, grunnet deres risikovilje (Tyldum et. al 2004). Samtlige av intervjudeltakerne i studiens offerundersøkelse kjennetegnes av å ha svake eller ingen bånd til sin

familie. Samtlige har hoppet ut av skolen i tidlig alder og brutt med det meste av familie. Elena var én av de som gjennom sin historie forklarer hvorfor jenter med turbulente familieforhold blir sårbare for utnyttelse:

Jeg rømte fra familien da jeg var 16. For meg var det viktig å finne et sted der jeg ble akseptert. Da jeg startet var det en annen jente som kom til huset, hennes foreldre var narkomane og alkoholavhengige. En annen jente hadde praktisk talt vokst opp på gaten. Så de hadde ikke noe annet sted å gå. Da vi forentes sa den første bossen at vi var som en familie. Han sa ”Jeg er deres mor, deres far, og deres søster, bror, bestemor og bestefar. Jeg er alle - så uansett hvilke problemer dere har - kom til meg!” Han fikk oss til å føle at vi hadde et sted der noen brydde seg om oss. (Elena, offer)

Kvinnene i offerundersøkelsen kommer fra land og livssituasjoner der *tilgang til informasjon er begrenset*. Mangel på kunnskap og adekvat tilgang på informasjon har virket begrensende på kvinnenes evne til å unngå risiko. Eksempelvis har intervjudeltakeren Sonja få år på skole, og oppveksten på landsbygda i Øst-Afrika ga ikke tilgang på informasjon om verden utenfor. Da Sonja ble rekruttert inn i kvinnehandel av en transnasjonal kriminell gruppe, var hun nokså uvitende om den vestlige verden. Storbyene hun kom til i Europa hadde hun aldri hørt om. Referanserammene var svært begrenset, noe jeg anser som en medvirkende faktor til hennes sårbarhet for risikofylte valg. Flere av intervjudeltakerne i offerundersøkelsen hadde aldri hørt om kvinnehandel før de selv ble offer for virksomheten:

Noe slikt, som har hendt med meg, hadde jeg aldri hørt om før. (Nikki, offer)

Politiske forhold

Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen kommer fra avsenderland der spesielt fire politiske forhold peker seg ut i materialet; *begrenset sikkerhet, ineffektivt lovverk, korrupsjon og manglende politisk samarbeid internt og internasjonalt*.

Kvinnene i offerundersøkelsen kommer fra regioner preget av politiske konflikter og transformasjoner, som gir grobunn for kriminelle grupperinger. Flere av kvinnene forteller at den begrensede sikkerheten i hjemlandet virket utløsende for migrasjonsønsket. Videre kjennetegnes også landene av *ineffektive lovverk* og manglende håndhevelse av det som finnes. Manglende politisk vilje til effektivisering av lovverk henger tett sammen med korrupsjon. Korrupte styresett som profiterer på handel med kvinner gjennom betaling for forfalsking av identitetspapirer, visum, eller sikker grensekryssing, har ofte manglende politisk vilje til å styrke lovverket på dette feltet (Aronowitz 2001). Korrupsjon er også nødvendig for at de kriminelle nettverkene ikke skal rettsforfølges. Nikkis bakperson inngikk i et omfattende transnasjonalt nettverk med forbindelseslinjer til russisk, tyrkisk og albansk mafia. Politi og grensekontrollører var en del av dette nettverket, hvilket forhindret Nikkis mulighet til å anmelde sin bakperson:

Du vet, mafiaen i mitt hjemland er stor, politiet kan ikke gjøre noe. Min bakperson ble dømt til tre års fengsel nå, men han er ikke i fengsel. Selvfølgelig ikke, for han jobber med politiet og betaler dem. Så politiet kan ikke gjøre noe med han. Du vet, hvis jeg visste om noe som kunne stoppe det ... I mitt land har de en SOS telefon, men de forteller meg bare at jeg må gå til retten. Men da vet jeg at han er ute en måned etter, og jeg og barna mine blir drept. Jeg sier ”*tusen takk, men det kan jeg ikke gjøre*”. Ingen kan gjøre det. (Nikki, offer)

Også Yolanda og Elena forteller at kvinnehandelens organiseringsside består av *ekspolitimenn*. Manglende muligheter til straffeforfølgelse gjør kvinnene avhengige av bakpersonene.

En siste politisk faktor er at landene kvinnene kommer fra ikke samarbeider politisk internt, eller internasjonalt. Flere av avsenderlandene som representeres i offerundersøkelsen har ikke undertegnet Palermoprotokollen, som forplikter nasjonale handlingsplaner og internasjonalt samarbeid. På dette grunnlag blir landene karakterisert som ”*svært utsatte avsenderland*” (USDS 2007).

Økonomiske forhold

Når det gjelder økonomiske forhold i avsenderland er det spesielt fire faktorer som peker seg ut i materialet; *økonomisk ulikhet, høy arbeidsledighet, feminisering av fattigdom og kriminelle nettverks profittmotiv*.

Økonomisk ulikhet har alltid trigget migrasjon (Tyldum m.fl. 2005). I en verden der ulikheten blir tydeligere gjennom informasjonsteknologi styrkes ønsket om et bedre liv. Økonomisk deprivasjon gjør at kvinnene i offerundersøkelsen tar risikoen det innebærer å migrere gjennom illegale kanaler. Kvinnene kommer som tidligere nevnt fra land med arbeidsmarkeder som favoriserer menn, men også der arbeidsledigheten generelt er høy. Flere av kvinnene har familier der inntjeningsmulighetene på husholdsnivå er lave, hvilket gjør at de som unge kvinner representerer en mulighet til å arbeidsmigrere til utlandet, for så å sende penger til familien. Migrasjon blir således en strategi for å bedre familiens livssituasjon. Yolanda forsørget sin familie i hjemlandet, som tror pengene hun sender kommer fra renholdsbransjen i Norge.

I land med store sosiale skiller og utbredt fattigdom er kvinner tapere i kampen om arbeid og inntekt. *Feminiseringen av fattigdom* skyldes i hovedsak et ubalansert forhold mellom kvinners og menns livsbetingelser og utviklingsmuligheter. Kvinnene i offerundersøkelsen har alle et underliggende økonomisk motiv for å migrere. Flere av kvinnene har forsørgeransvar de tar svært alvorlig og/eller gjeld i hjemlandet. Likevel er migrasjonen mer drevet av et ønske om å bedre livssituasjonen, enn et akutt behov for penger. Brunovskis og Tyldum (2004) hevder at foranledningen til migrasjonen kan være en akutt økonomisk krise, varige økonomiske problemer og et ønske om å få mer ut av livet. Dette stemmer godt med den mening migrasjonsbeslutningene gis av utvalget i studiens offerundersøkelse.

Som nevnt gir politisk ustabile forhold i et land grobunn for fremvekst av kriminelle grupperinger. Bakpersonenes motiv for å utnytte kvinner i en sårbar situasjon er knyttet til lav risiko og høy fortjeneste. Bakpersonene inngår ofte i kriminelle nettverk på kryss av landegrenser, og blir stadig mer sofistikerte. Hvordan de kriminelle nettverkene opererer, blir gjenstand for analyse på lokalt geografisk nivå.

Kulturelle forhold

Når det gjelder kulturelle forhold i avsenderland vil jeg se nærmere på hvordan den globale informasjonsspredningen bidrar til et *vestlig livsstilsideal*. ”Det vestlige livsstilen” spres med informasjonsteknologiske nyvinninger. Gjennom TV, film, reklame og turisme blir utviklingsland i økende grad eksponert for informasjon om vestlig velstand (Tyldum m.fl. 2005). Vi ser en raskere og mer omfattende utveksling av livsformer. I den vestlige forbrukskulturen benytter individet forbruksvarer som symboler for å få den livsstilen de mener passer deres identitet og verdi (Featherstone i Skillbrei 1998). I et samfunn hvor man vurderes etter hva man eier, vil dette etter hvert også bli grunnlag for selvrespekten (Veblen i Skillbrei 1998). Slik blir forbruk en viktig del av fremtidsplanene, og forbruksrealiseringen vil være så viktig at individet går langt i å oppfylle den. I offerundersøkelsen finner jeg en tendens blant intervjudeltakerne om at deres forventninger om Vesten ikke innfris. Foranledningen til skuffelsen bygger etter mitt syn på en idé om vestlig livsstil, velstand og gode inntektsmuligheter. Slik sett var migrasjonsønsket og risikoviljen delvis tuftet på urealistiske, optimistiske forventninger. Flere av intervjudeltakerne oppgir å ha hatt feilaktige forestillinger om vestlig (og norsk) velstand, især når det gjelder å få tilgang til den.

Enkelte av kvinnene i offerundersøkelsen kommer fra land der det å forlate sin mann representerer et sosialt og kulturelt stigma. Skilsmissestigmaet gjør det nødvendig å migrere, hvilket var tilfelle for to av intervjudeltakerne i studiens offerundersøkelse.

I avsenderlandene har jeg identifisert ulike samfunnsforhold som gir kvinner grunn til å reise fra livssituasjonen i hjemlandet, og å ta risikoen det innebærer. Uten sosial ulikhet, politisk uro, økonomisk deprivasjon og kulturelle normer ville nok færre kvinner sett grunn til å reise. Behov for bruk av illegale migrasjonskanaler er utløst av en rekke av disse faktorene. Bruk av illegale migrasjonskanaler førte i flere av intervjudeltakernes tilfeller til begynnelsen på en situasjon som offer for kvinnehandel.

Ifølge Gunatilleke (1994) ligger hovedårsakene til migrasjon, både legal og illegal, i de sosiale, økonomiske og politiske forholdene i avsenderlandene. Gunatilleke trekker spesielt frem rask befolkningsvekst, vedvarende fattigdom, høy arbeidsledighet, interne konflikter som resulterer i utbredelse av vold og sivil ulydighet, motstand fra politiske regimer og grove brudd på menneskerettigheter. På et annet nivå, har vi ulikheter i levestandard mellom mer og mindre utviklede land, som bidrar til at mennesker migrerer i søken etter et bedre liv. Gunatillekes identifiserte forhold på nasjonalt nivå stemmer godt med de samfunnsforhold jeg har identifisert i mitt materiale.

Samfunnsforhold i mottakerlandet Norge

Kvinnehandel forutsetter at det er et marked for prostitusjon i mottakerlandet. Følgelig gjøres sentrale momenter i det norske markedet til gjenstand for videre analyse. Tre forhold peker seg ut

som vesentlige; *etterspørsel* etter utenlandske prostituerte, *lovverket* som reguleringsenhet for kvinnehandel og prostitusjon og et *markedsliberalistisk* syn på sexkjøp.

Etterspørsel

Kvinnehandel er betinget av et marked som etterspør seksuelle tjenester. Kunder i prostitusjon understøtter utvilsomt kvinnehandel, ved å utgjøre etterspørsel på lokale prostitusjonsmarkeder. Ambisjonen er her å se på antatte forbindelseslinjer mellom kunders årsaker til sexkjøp og etterspørselen etter utenlandske prostituerte. Gjennom flernasjonale studier av etterspørselsiden i kvinnehandel og prostitusjon, konkluderer Anderson og Davidson (2003) med at etterspørsel etter utenlandske prostituerte *ikke* kan tolkes som et uttrykk for menns etterspørsel etter handlede kvinner. Jeg vil i det følgende vise hvordan mitt materiale bare delvis støtter deres konklusjon.

Etterspørsel er et *sosialt konstruert fenomen*, fordi et menneske må føle at det trenger produktet (Tyldum m.fl. 2005). I kundeundersøkelsen finner jeg en rekke måter intervjudeltakerne legitimerer at de trenger å kjøpe sex. Her vil jeg trekke frem kunder som legitimerer sine sexkjøp med spesielle seksuelle preferanser, det være seg etniske særtrekk eller tjenester som usikker sex, voldelighet eller ulike fetisjer. Slik jeg tolker kunder med spesielle seksuelle preferanser, representerer utenlandske kvinner økt mulighet for tilslag på spesielle tjenester. Roy, utvalgets definitive fetisjist, hevder at de utenlandske prostituerte er mer ”*med på ting*”:

Utenlandske damer har mindre sperrer. Norske damer har mye mer sperrer, de sier nei til alt du drømmer om. (Roy, kunde)

Sitatet over er typisk for utvalgets andel kunder med spesielle seksuelle preferanser. Det gis mange indikasjoner på at de utenlandske kvinnene opererer med et større tilbudsspekter av tjenester. En utbredt oppfattelse er at det er mindre avvisning blant utenlandske prostituerte, som ifølge utvalget har ”*en pris for alt*”. Roger forteller at han at han verdsetter den muligheten utenlandske prostituerte gir for å kjøpe sex uten kondom. Dette bekreftes av flere intervjudeltakere, som har inntrykk av at de utenlandske prostituerte ikke er ”*så nøye på del*”. Utenlandske kvinner anses som lettere å forhandle med, og gir oftere tilslag på spesielle tjenester:

Med utenlandske kvinner er det lettere å få det slik en vil ha det, uten så mye diskusjon!
(Olav, kunde)

Kundenes beretning om at spesielle seksuelle tjenester er mer tilgjengelig hos utenlandske kvinner, er etter mitt syn et uttrykk for utenlandske kvinners sårbarhet. I offerundersøkelsen bekreftes denne sårbarheten, som henger sammen med manglende språk, lav grad av integrasjon i samfunnet, utstrakt kontroll av bakpersoner og dermed manglende myndighet til å velge bort tjenester og kunder. Etter mitt syn gir denne sårbarheten utslag i en svak forhandlingsposisjon, hvilket for kundene representerer en økt mulighet for tilslag på spesielle tjenester. Det være seg usikker sex, voldelighet eller ulike fetisjer. Selvstendige prostituerte vil i motsetning til ofre for kvinnehandel ha en sterkere forhandlingsposisjon som gjør det mulig for dem å avslå slike tjenester og kunder.

Smette (2003) hevder at etnisitet kan øke markedsverdien til en prostituert. Ifølge Truong (1990) kan medias konstruksjon av ”*eksotiskehet*” basert på rasemessige og etniske elementer gi disse kvinnene økt markedsverdi. Hos de kundene i mitt utvalg som oppgir en preferanse for etniske særtrekk finner jeg at dette knyttes mer til ”*villighet*” og utvidet mulighet for tilslag på spesielle ønsker, enn til fysisk utseende. Eksempelvis etterspør Roger kvinner fra Hong Kong eller Singapore, fordi de er ”*små, nette og villige*”. Slik jeg tolker Roger etterspør han denne gruppen fordi han ønsker å kjøpe ubeskyttet sex. Slik sett er ”*villigheten*” knyttet til tilslag på usikker sex, mens utseende kommer i andre rekke. At utenlandske kvinner er mer ”*velvillige*” er etter mitt syn en indikasjon på at kvinnen kan være utsatt for kvinnehandel; en kobling som ikke ble referert til av intervjudeltakerne.

Gitt disse perspektivene, finner jeg en sammenheng mellom kunder som legitimerer sine sexkjøp med spesielle preferanser og etterspørsel etter sårbar arbeidskraft. Følgelig er min tolkning at kunder med spesielle seksuelle preferanser kan ses som en etterspørselsfaktor i kvinnehandel. Ofres sårbarhet gir kunder med spesielle preferanser mulighet til å få tilslag på spesielle tjenester. Dermed er det de utenlandske kvinnenes *sårbarhet*, snarere enn *eksotiskehet*, som øker deres markedsverdi.

Lovverk

Kvinnehandel er betinget av et marked der lovreguleringen muliggjør at virksomheten overlever. En viktig del av debatten omkring kvinnehandel er spørsmålet om hvilken rolle lovene skal spille i prostitusjonskontrollen. Jeg vil i det følgende diskutere lovverket som en muliggjørende politisk faktor for kvinnehandel.

Hvordan et land definerer prostitusjon får konsekvenser for den politikk landet velger å føre for å håndtere fenomenet. Det kan skille mellom tre hovedvarianter i lands måter å definere prostitusjon på, og dermed håndtere fenomenet; *prohibisjonisme* som fremmer kriminalisering av prostitusjon, *abolisjonisme* som har til formål å avskaffe prostitusjon ved å kriminalisere de som fremmer prostitusjon, og *regulasjonisme* som har som formål å regulere prostitusjonen (Smette 2003). I Norge har vi et abolisjonistisk system. Det er lov å kjøpe og selge seksuelle tjenester i Norge, men det er forbudt å kjøpe seksuelle tjenester av personer under 18 år (§ 203), å fremme andres prostitusjon (§ 202) og å tvinge noen til prostitusjon (§ 224).

I norsk prostitusjonsdebatt har spesielt spørsmålet om kriminalisering av sexkjøp vært den største polemikken vedrørende prostitusjonskontroll. Det ligger utenfor studiens rammer å gå inn i kundekriminaliseringsdebattens mangestridige interesser. En kort innføring i ytterpunktene og eksempler på argumentasjon er tatt med som en analytisk kontekst for å diskutere lovverket som en muliggjørende politisk faktor for kvinnehandel. Kundekriminalisering som lovforslag er ikke nytt i Norge, men har blitt reaktualisert som virkemiddel i kampen mot kvinnehandel. I den akademiske og politiske debatten omkring kvinnehandel er det stridighet om kundekriminalisering er et virkemiddel, og *hva* som er den ønskede effekten.

Abolisjonismen er fundert på et mål om å avskaffe prostitusjon, der kundekriminalisering er et virkemiddel for å forstyrre markedet. Tanken er at loven og dens håndheving har allmenn-

preventiv effekt og skal bidra til at kundene, og dermed markedsgrunnlaget, forsvinner. Implementeringen av lovforbud mot sexkjøp i Sverige var basert på denne tankemodellen. Til tross for at abolisjonistenes hovedargument er vern av kvinner er dette ikke et nødvendig utfall av lovforbud mot sexkjøp. Erfaringene fra Sverige viser en rekke utilsiktede konsekvenser av sexkjøpsforbudet (Justis- og politidepartementet 2004). Ikke alle abolisjonister begrunner formålet med hensynet til ofrene. Eksempelvis har debatten om gateprostitusjonens trussel mot Oslo by som merkevare, rullet i media. Det fremmes synspunkter på hvordan utenlandsk gateprostitusjon forsøpler byrommet, og virker ødeleggende for paradegatens estetiske uttrykk. I media ropes fortvilelse over at Karl Johan blir oversvømt av ”*aggressive nigerianske prostituerte*”. I disse tilfellene anses prostitusjon som sjenerende, og som en forstyrrelse av privatlivets fred. Byrommets ro og orden kan ses som en interesse, der kriminalisering av sexkjøp fremholdes som strategi.

Regulasjonismen representerer en pragmatisk holdning til prostitusjon som et fenomen samfunnet må forholde seg til. Regulasjonister opererer med et skille mellom frivillig og tvunget prostitusjon. Frivillig prostitusjon anses som arbeid og ufrivillig prostitusjon regnes kvinnehandel. Når det gjelder kundekriminalisering som virkemiddel mot kvinnehandel, er hovedargumentet klart; ved kriminalisering av sexkjøp går markedet under jorden og gir kriminelle nettverk spillerom til å organisere kvinner i prostitusjon. Kundekriminalisering vil i så måte virke mot sin hensikt; det vil gjøre kvinnene mer avhengig av hjelp til organisering av bakpersoner. Samtidig vil et marked under jorden være vanskeligere tilgjengelig for hjelpeapparatet for ofre, samt for kontroll og etterforskning. Etter mitt syn er det hold i argumentet om at kundekriminaliseringen øker kvinnenes behov for bakpersoner. I studiens offerundersøkelse fremmet enkelte kvinner at kundekriminalisering ville føre til mindre åpenlys prostitusjon, og gi grobunn for mer kvinnehandel:

Jeg tror kundekriminalisering vil ta prostitusjon bort fra øyesyn, og bidra til flere ofre for kvinnehandel. (Elena, offer)

Videre vil jeg trekke inn studiens kundeundersøkelse, og ta for meg intervjudeltakernes kunnskaper om lovgreguleringen av prostitusjon i Norge, samt deres refleksjoner rundt effekten av en eventuell kundekriminalisering. Som Kippe (2004), fant jeg at utvalget hadde mangelfulle kunnskaper om norsk prostitusjonslovgivning generelt. Majoriteten av utvalget hadde kjennskap til at hallikvirksomhet er en straffbar handling, men var usikre på lovbestemmelsene for kjøp og salg av seksuelle tjenester. Jeg deler Kippes (2004) undring over dette, idet vi skulle tro at prostitusjonskunder vil føle at denne lovgivningen angår dem. Snarere finner jeg at enkelte kunder tillegger lovgivningen en bevisst ubetydelighet:

Det har jeg ikke lyst til å vite noe om (ler). Jeg vil leve i uvitenhet. Som Hårek sa til Frode: Kunnskap er vel og bra, men vitlaus - den er grunnlag for mye moro! (Johan, kunde)

Intervjudeltakerne mente at kriminalisering ikke vil føre til reduksjon i sexkjøp, verken generelt eller i eget tilfelle. Enkelte intervjudeltakere peker på at kriminalisering vil øke oppdagelsesrisikoen og følgelig føre til at kunder erstatter gateprostitusjon med innendørsprostitusjon. Det er bred oppfatning om at innendørsmarkedet er vanskelig for politiet å kontrollere, slik at faren for å bli

oppdaget og straffet for å kjøpe sex blir minimal. Det gjennomgående argumentet er at kundekriminalisering vil redusere gateprostituasjon og øke innendørsprostituasjon, der effektiv retts- håndhevelse ikke vil kunne gjennomføres. I evalueringsrapporter av implementeringen av straffe- budet mot sexkjøp i Sverige, bekreftes dette argumentet (Smette 2003). Kundeundersøkelsen representerer også intervjudeltakere som hevder at kundekriminalisering vil få motsatt effekt av målsetningen. Dette underbygges med et syn på sammenhengen mellom spenningsmotivet ved sexkjøp og følelsen av å gjøre noe ulovlig:

Jeg har tenkt på min egen vei inn i sexhandelen som preget av spenning for det ulovlige. Det politisk veldig ukorrekte. Det pirret og tirret meg mer enn om det hadde vært på et akseptabelt nivå. (Morten, kunde)

Med utgangspunkt i spenningsmotivet rundt følelsen av å gjøre noe ulovlig, hevdet flere intervju- deltakere at en eventuell kriminalisering ville virket mot sin hensikt og snarere intensive spennings- følelsen ved sexkjøp. Samlet sett viser utvalget liten tiltro til at kundekriminalisering er et virkemiddel for reduksjon av sexkjøp. Slik sett støtter mitt utvalg tidligere kundeundersøkelser som konkluderer med at kunder har manglende respekt for et straffebud mot sexkjøp (Smette 2003, Kippe 2004).

At sexkjøp som lovlig aktivitet er en nasjonal sosialpolitisk faktor som muliggjør kvinne- handel, er et ubestridt faktum. Likevel er kundekriminalisering et vanskelig kriminalpolitisk spørsmål å ta stilling til. Etter mitt syn kan kundekriminalisering gi en viktig allmennpreventiv signaleffekt om at kjøp av seksuelle tjenester ikke er akseptert. På den andre siden er jeg skeptisk til hvilken effekt kundekriminalisering har for kvinnehandel. Viktigst her er argumentet om at kunde- kriminalisering vil gjøre kvinnehandelen mer lyssky og vanskelig tilgjengelig enn den allerede er. Argumentet om at ofrene blir ytterligere avhengige av bakpersonene støttes i studiens tre aktør- undersøkelser. Dessuten viser erfaringene fra Sverige en rekke negative utilsiktede konsekvenser av forbudet mot sexkjøp (Justis- og politidepartementet 2004). Gateprostituasjonen er redusert, men innendørsmarkedet antas å ha økt. Både kvinner i prostituasjon og kunder er blitt vanskeligere tilgjengelige som medhjelpere i kontrollapparatet. Sju år etter sexkjøpsloven ble innført i Sverige, er enda ingen bakpersoner stilt for retten.

Bakpersonens virksomhet er kriminalisert, som følge av Norges konvensjonsforpliktelser ved underskrivelse av Palermoprotokollen i 2000. Den 4. juli 2003 ble straffebud mot menneskehandel opprettet som straffelovens § 224. Hovedformålet var å motvirke menneskehandel gjennom straffeforfølgelse av dens bakpersoner. Lovendringen la til rette for ratifikasjon av Palermo- protokollen. Erfaringene så langt viser at få saker blir avdekket og ført til retten. Videre er straffelovens § 224 kritisert for å være vanskelig å håndheve effektivt. Det har vist seg nødvendig å benytte en rekke andre straffebud for å felle bakpersoners dom. Ifølge regjeringens handlingsplan (Justis- og politidepartementet 2006) er de vanligste; hallikparagrafen (§ 202), tvang (§ 222), frihetsberøvelse (§ 223), slaveri (§ 225) trusler (§ 227), legemskrenkelser (§ 228), seksuallovbrudd (§ 192) og utlendingsloven (§ 47).

At få saker blir avdekket og ført til retten kan ses som et nasjonalpolitisk forhold som virker muliggjørende for den organiserte kriminaliteten bak kvinnehandel. Hovedargumentet er at kriminaliteten har internasjonale forgreininger som gjør etterforskning og straffeforfølgelse svært ressurskrevende. Studiens bakpersonundersøkelse støtter dette argumentet. Korrupsjon og mafia-virksomhet vever bakpersoner inn i et beskyttelsesnettverk. Dette vil jeg komme tilbake til når jeg analyserer organisatoriske faktorer på lokalt geografisk nivå.

Markedsliberalistisk syn

Forståelsen av sexkjøp ikke er universell og tidløs, men kan ut ifra studiens kundeperspektiv knyttes til karakteristiske trekk ved nyliberal økonomisk politikk. Markedet som institusjon har innvirkning på stadig flere områder. Deler av mitt materiale synes å bekrefte Smettes (2003) funn om at kunder omtaler kommersiell sex som markedsaktivitet. Et markedsliberalistisk syn på sexkjøp kan ses som en mental struktur som medvirker til en opprettholdelse av kvinnehandel som fenomen i Norge.

I studiens kundeundersøkelse finner jeg en tendens til å se på sexsalg som en økonomisk motytelse, lik annen kommersiell handel. Innenfor et markedsliberalistisk utgangspunkt ses sexkjøp som et likeverdig bytte av ”varer”. Med utgangspunkt i at dette skjer på frivillig basis, har kundene vanskelig for å anse kvinner som et offer for utnyttelse. Den frivillige prostitusjon beskriver en avtalerettslig handling der den ene part yter noe mot en gjenytelse fra den andre part (Smette 2003). Det avtalerettslige synet på salg og kjøp av sex kan slik sett vitne om en markedsliberal tenkemåte. Prostitusjonsmarkeder har de samme kjennetegn som andre markeder, der tilbud og etterspørsel er viktige mekanismer. Det avtalebaserte, kommersielle sexmarkedet anses selger (offer) for å være likestilt med kjøper (kunden). Markedet er ideelt sett en nøytral arena for begge parter. Utnyttelse eller tvang eksisterer ikke i bildet av et ryddig sexmarked.

I tillegg kan den norske manns sterke kjøpekraft anses som en økonomisk faktor som muliggjør kvinnehandel. Studiens tre undersøkelser er sammenfallende når det gjelder norsk nasjonaløkonomi som et tiltrekkende forhold for kvinnehandel. I kundeundersøkelsen kommer det frem at enkelte intervjudeltakere er villige til å benytte mesteparten av det de tjener på sexkjøp. Enkelte bruker over 8000 kr i måneden på kommersiell sex, og langt over halvparten av årslønnen sin. Flere kunder oppga at omfanget av sexkjøp ble begrenset av økonomi snarere enn moral:

For meg er det pengene som begrenser kjøp. Det er mer lommeboka enn moralen som stopper meg. (Roy, kunde)

I analysen av mottakerlandet har jeg sett nærmere på samfunnsforhold som muliggjør kvinnehandel til Norge. Kvinnehandel er betinget av at det finnes et marked for prostitusjonen i mottakerlandet, følgelig er *etterspørselen* gjort til gjenstand for analyse. Tidligere forskning konkluderer med at etterspørsel etter utenlandske kvinner ikke kan tolkes som et uttrykk for etterspørsel

etter kvinner utsatt for kvinnehandel (Anderson & Davidson 2003). Jeg finner imidlertid en sammenheng mellom kunder med spesielle seksuelle preferanser og etterspørsel etter sårbar arbeidskraft. Slik jeg tolker intervjudeltakerne er det de sårbare trekkene ved utenlandske kvinner som gjør dem attraktive. En svak forhandlingsposisjon gir kundene lettere tilslag på usikker sex og realisering av spesielle fantasier. Følgelig kan kunder med spesielle seksuelle preferanser ses som en etterspørselsfaktor i kvinnehandel.

I fremstillingen har jeg vist at kvinnehandel kan ses som muliggjort av et *loverke* som ikke forbyr sexsalg eller sexkjøp, og som ikke har effektiv rettsforfølgelse av bakpersoner. Kunde-kriminalisering er et vurdert virkemiddel, som avvises av intervjudeltakerne i studiens tre aktørundersøkelser. Hovedargumentet er at kundekriminalisering ikke vil redusere sexkjøp, men bidra til å tvinge prostitusjon under jorden og gjøre den vanskeligere å kontrollere. Etter mitt syn kan kundekriminalisering ha en positiv signaleffekt i prostitusjonssammenheng, men vil ikke være et effektivt virkemiddel i kampen mot kvinnehandel. Når det gjelder bakpersoner er straffeloven på plass, men effektiv infrastruktur for straffeforfølgelse mangler. At få saker blir avdekket og ført for retten kan ses som et nasjonalpolitisk forhold som virker muliggjørende for organisering av kvinnehandel.

Til slutt argumenterte jeg for at et utbredt *markedsliberalistisk syn* på sexkjøp kan ses som en faktor som medvirker til en opprettholdelse av kvinnehandel som fenomen i Norge. På det avtalebaserte, kommersielle sexmarkedet likestilles selger (offer) og kjøper (kunden). Etter mitt syn er denne tankemåten uforenlig med et offerperspektiv. Kundene fortsetter sin praksis i troen på markedskreftenes rettferdighet.

Lokale organiseringsfaktorer

Ambisjonen er her å identifisere lokale faktorer i kvinnehandelens avsenderland og i mottakerlandet Norge. Intervjudeltakernes strukturelle forklaringer kommer best til uttrykk på lokalt nivå. Dette gir grunnlag for en empirinær fremstilling, der jeg i hovedsak forholder meg til det forståelsesnivå som eksisterer i materialet.

Lokale rekrutteringsfaktorer

I bakpersonundersøkelsen tilkjennegis en rekke lokale faktorer som er nødvendige for å organisere kvinner til prostitusjon i utlandet. Jeg har identifisert fire vesentlige lokale faktorer for organisering; *lokalt kontaktnettverk*, *kjennskap til lokal kontekst*, *lokale sikkerhetsgarantister* og *lokalt rekrutteringspersonell*. Jeg vil i det følgende vise hvordan disse faktorene er nødvendige for organiseringssiden av kvinnehandel.

Du må jo ha kontakter da. Det MÅ du ha. Du er helt avhengig av å ha noen til å hjelpe deg der nede. Ellers får du ikke til det du trenger. Men det er ikke noe problem i dag, for jeg kjenner jo noen som er litt halvkriminelle, så fikser jo dem det meste da. Gjennom andre folk igjen. (Geir, bakperson)

I dette sitatet kommer det frem at organiseringsvirksomhet er avhengig av et lokalt nettverk med kontakter til å ”*fikse ting*”. Geir legger ikke skjul på at disse er av kriminell karakter. Videre trekker Geir frem betydningen av å kjenne den *lokale konteksten* i landet man rekrutterer kvinner fra:

Du må du ha vært der lenge. Og du må jo kunne språket og. Det er ikke bare å reise ned å finne noen damer. (Geir, bakperson)

Kjennskap til lokalmiljøet, språket og lokale kulturelle koder trekkes frem som vesentlige for å operere i andre land. Geir er godt kjent i Øst-Europa, etter å ha oppholdt seg i regionen i en tiårs periode. Neste identifiserte faktor er bakpersoners avhengighet av *lokale sikkerhetsgarantister* for egen beskyttelse i landene de opererer:

Jeg har hatt beskyttelse der nede, den beste beskyttelsen en kan få, faktisk. Man må ha noen til å garantere sikkerheten sin. Ellers får man det ikke til, det er jævlig vanskelig ... og farlig og, faktisk. Ellers kan du faktisk bli skutt og myrdet, hvis du drar nedover og tror du bare ordner sånt - *det* er farlig det. Da kommer du aldri hjem igjen, det garanterer jeg deg. Jeg skal ikke utdype dette her, men jeg vet om en nordmann som ble drept på grunn av det der. Han ble drept på et hotellrom, han, for noen år tilbake. Jeg vet ikke hva, men jeg vet det var på grunn av det. Det vet jeg. (Geir, bakperson)

Geir hadde to sikkerhetsgarantister som gjorde det mulig for han å organisere kvinner fra Øst-Europa til Norge, *Boris* og *Miroslav*. Boris var tidligere oberst i KGB, og den gang sjef for inn- og utreise i nordområdene. Kontaktnettverket i grenseområdene benyttet han videre i hva Geir omtaler som ”*hans egen business*”. Miroslav var Boris sin øverste bodyguard, med bakgrunn fra spesialstyrken i Afghanistan. Geir forteller at Miroslav ble utplukket til militæret som svært ung, allerede mens han gikk på ungdomsskolen. Om Miroslav forteller han:

I Afghanistan kriget han og dealet opium bak linjene med afghanere. Du koder ikke med han der altså! For han ble jo utplukka til militæret allerede når han var i skolen, så han var temmelig følelseskald og følelsesløs. Hvertfall overfor dem som ikke kjente han. Hvem han tok livet av tror jeg ikke han reflekterte så mye over ... Så det var sånn jeg kunne gå vel bevart, for det var sikkert dem som fulgte med meg. Det var et farlig liv de levde. Kjørte rundt i eskorte-biler, omgitt av sikkerhetsgarder og bodyguarder (ler). (Geir, bakperson)

Kontakten med Boris og Miroslav gjorde at Geir kunne operere trygt. Gjennom intervjuene understreker Geir betydningen av denne sikkerheten. Han forteller om episoder der han kom i trøbbel, og hvordan sikkerhetsgarantistene ”*ordnet opp*”.

De lokale faktorene for rekruttering jeg identifiserte i bakpersonundersøkelsen, støttes i offerundersøkelsen. Kvinnene trekker frem at bakpersoner kjennetegnes av å ha nettverk som hjelper dem og beskytter dem:

Bakpersoner må ha veldig mange venner. De må kjenne mange mennesker. Mange politifolk. Så politiet kan ikke gjøre noe. (Nikki, offer)

I studien *My life is too short - I want to live now* (Skillbrei & Polyakova 2006) rettes fokuset mot Øst-europeiske kvinners vei til prostitusjon i Norge, og livet her. I denne studien identifiserte forskerne tre ulike måter rekruttering til prostitusjon foregår på. Den første metoden er *rekruttering fra*

prostitujsjonsarenaer i hjemlandet. Videre finner Skillbrei og Polyakova at noen av intervjudeltakerne deres har oppsøkt organisasjoner eller personer som *annonserer* etter kvinner i media. Den siste rekrutteringsmåten er at kvinner får *informasjon av venninner* som allerede har solgt sex i utlandet. Skillbrei og Polyakova hevder disse rekrutteringsmåtene har en fellesnevner i at de kan hindre fullstendig informasjon om hva kvinnene går til og hvilke risikoer de tar ved å reise ut. Overført til materialet fra studiens bakpersonundersøkelse, gjenkjennes disse rekrutteringsmåtene. Når det gjelder den første rekrutteringsmetoden benyttet Geir en fast taxisjåfør som formidlet kontakt med kvinner på det lokale prostitujsjonsmarkedet:

Jeg hadde en fast taxisjåfør nemlig, jeg brukte han hver gang. Og taxisjåfører vet jo det meste. Han visste sikkert om 3000 prostituerte. (Geir, bakperson)

På spørsmål om hvordan taxisjåføren formidlet kontakt, hvilke kriterier han hadde og hva som var den økonomiske avtalen dem i mellom, svarer Geir:

Det var bare helt tilfeldig det derre der. Det er mange ting du ikke kan forklare, men som bare skjer. Sånn skjedde det bare. (Geir, bakperson)

Annonsering som rekrutteringskanal var noe Geir vurderte, men ikke benyttet. Grunnen til det var at det var problematisk å operere med ikke-registrert telefonnummer i annonsene. Geir mener at det kanskje hadde vært lettere i dag, siden ”ring kontantkort” nå er mer utbredt i Øst-Europa, hvilket gir muligheter for å operere med uregistrert telefonnummer.

Informasjonsspredning var ifølge Geir slik rekrutteringen som oftest foregikk:

Ja, altså det spredde seg jo som ild i tørt gress det, kan du si. Så du trengte jo ikke å organisere egentlig, det var jo faktisk du som ble oppsøkt på en måte. Det var sikkert venninner som fortalte om meg. For det var aldri noe problem det altså, å få tak i kvinnfolk, det var veldig enkelt. (Geir, bakperson)

I tillegg til Skillbrei og Polyakovas (2006) tre rekrutteringsmåter, har jeg identifisert en ny rekrutteringsmåte i materialet fra bakpersonundersøkelsen. Denne kommer frem gjennom en episode da Geir hadde bestilt to kvinner til Norge, som trakk seg:

Jeg ringte Miroslav og fortalte det som det var. -”*Faen*”, sa jeg, ”*jeg mangler to, men det må ordnes veldig for*”. Jeg hadde jo flybilletter og alt i hop. Han sa han skulle fikse det for meg. Han skulle sende dem opp på hotellrommet mitt, så kunne jeg velge og vrake selv. Etterpå har jeg grublet på hvordan i huleste han klarte det der. På én time skaffet han 30 damer! Og ingen av dem hadde vært prostituerte før! Så, så enkelt var det å handle dem.
(Geir, bakperson)

Det viser seg altså at Miroslav hadde flere roller i Geirs virksomhet; både som sikkerhetsgarantist og rekrutterer. Miroslavs raske rekruttering av et stort antall kvinner, på eksepsjonelt kort tid, varsler etter mitt syn om at en form for profesjonell rekrutteringslignende må stå bak. Selv forteller Geir at han ikke vet noe om hvordan denne rekrutteringen foregikk:

Du spør aldri om sånt. Du spør aldri om *hvordan* dem gjør ting, det skal du være forsiktig med. (Geir, bakperson)

I bakpersonundersøkelsen stilte jeg spørsmål ved hvilke kriterier som følges i rekrutteringen av kvinner. Geir trekker frem at utseende på kvinnene ikke har noen betydning. Sex selger, uavhengig av kvinnens utseende, alder og kropp:

Utseende spiller absolutt ingen rolle faktisk. Kanskje for noen få, men gjennomsnittet tror jeg driter i det. Rett og slett. Det mener jeg helt alvorlig. For det var ei som kom over som jeg tenkte *"hu derre der får jeg aldri leid ut"*, men det var da jeg oppdaga at det spiller ingen rolle faktisk. Jeg tror hvis jeg hadde tatt med ei på 65 år så hadde ikke det vært noe problem det altså. (Geir, bakperson)

Geir fremholder at organisering av unge ugifte kvinner ofte bød på problemer. De unge jentene har ifølge Geir lettere for å involvere seg med mennesker de treffer i mottakerlandet:

Har du ei på 18, eller 20, altså det kan jo medføre masse problemer. Dem kan bli forelska, så kan dem gi adressa ... Jeg sa det til dem: *"dere må ikke fortelle noe, dere må ikke si hvor dere bor!"* Men så var det ei da, som traff en fyr da. Ja, og hun var jo da så dum at hun ga adressa si. Noen dager etterpå, når hun ligger og puler, så ringer han fyren på. Og dermed så ble det sjalusi og et enormt styr og leven, ikke sant! Det eneste fornuftige du kan gjøre da er å sende henne tilbake igjen, før det blir mer trøbbel. (Geir, bakperson)

Migrasjonsprosessen

Reisen fra kvinnenens hjemland, via et transitland og til mottakerlandet, kan foregå på lovlig eller ulovlig vis (Justis- og politidepartementet 2006). Ofte anvendes de samme rutene som ved menneskesmugling. Bakpersoner agerer bror, kjæreste eller ektefelle. Der hvor transporten formelt sett foregår på lovlig vis, blir kvinnene utstyrt med offisielle rettslige identiteter som asylsøkere, studenter, hustruer eller lignende. Ingen av kvinnene i offerundersøkelsen ankom Norge på lovlig vis:

Første gang jeg kom til Norge og arbeidet for boss, sendte han meg til politiet for å søke asyl. Ikke med mitt pass, ikke med mitt navn. Å få svar på visumsøknaden tok på den tiden opptil fire måneder. Så derfor hadde jeg fire måneder å jobbe for boss. Etter jeg har dratt hjem henter han en ny jente på samme måte. Veldig smart. (Yolanda, offer)

Videre forteller Yolanda at hun ikke fikk innvilget visumsøknaden, og valgte derfor å kjøpe et pass. Yolanda forteller at hun kjenner mange som bor i Norge med falske, eller ingen, dokumenter. Nikki kom til Norge uten dokumenter, bakpersonen har fortsatt hennes identifikasjonspapirer. Sonja har aldri eid et pass. Hennes reisefølge fra Øst-Afrika til Europa ordnet med billetter, og fulgte henne gjennom passkontrollene ved ut- og innreise.

Russiske kvinner er i dag avhengig av privat invitasjon fra norske borgere eller personer med opphold i Norge for å få visum, og i praksis har disse kvinnene blitt gjort mer avhengig av at en tredjepart organiserer virksomheten enn de var tidligere (Renland 2001). Bakpersonen Geir forteller hvordan han håndterte visumproblematikken:

Jeg betalte bare en alkoholiker en femlitserskanne med hjembrent, så skrev han ut visa. Og så forklarte jeg det at hvis det blir noen problemer så sier du bare, ja, jeg inviterte dem men de dukka bare aldri opp. Han kan jo ikke noe for det, ikke sant? (Geir, bakperson)

Lokal tilretteleggelse i mottakerlandet Norge

I bakpersonundersøkelsen har jeg identifisert en rekke forhold som muliggjorde Geirs organisering av kvinner til prostitusjon i Norge. I Norge ordnet Geir med leiligheter kvinnene kunne bo i og selge seksuelle tjenester fra:

Jeg leide fireroms leiligheter. Helst i første etasje i blokk. Da blir det minst trafikk. Før du vet, hvis du bor øverst må du gå alle trappene opp og ned. Men i første etasje er det ingen som legger så mye merke til det egentlig. I en leilighet bodde to sammen, og hadde tre soverom. Så et soverom brukte dem til å pule på, og de to andre sov de på.
(Geir, bakperson)

Videre forteller Geir at leilighetene som ble benyttet til prostitusjon ikke sto i hans navn, men var fremleie av sosialleiligheter:

Det var innvandrere som har fått tildelt leiligheter. Så flyttet de sammen og leide ut svart.
(Geir, bakperson)

For å holde politiet på avstand lærte Geir kvinnene en strategi som gikk ut på å motta betaling i etterkant av sexsalget:

Dem tok betaling i etterkant. Det er jo ikke forbudt å prostituere seg, men det var tilfelle det var politiet eller noe sånn, så måtte politiet i seng med dem før de betalte. Og det gjør ikke politiet nemlig. (Geir, bakperson)

Om sin egen praksis som bakperson fremholder Geir hva han anser som et suksesskriterium; å ikke blande *fornøyelse* og *forretninger*.

Du må jo også passe på da, det er jo kanskje det mange gjør feil og som gjør at det blir politihistorier ut av det; du skal aldri blande fornøyer med business. Hvis man puler deprostituerte blir det problemer, jeg vet ikke, men det holder jeg meg unna. Det er veldig skummelt. Jeg har hørt folk si: "*du puler mye*", og alt mulig. Men som jeg sier til deg, det går ikke an å blande fornøyer med business. Det blir bare rot og tull utav det.
(Geir, bakperson)

Geir utstyrte kvinnene med telefon, sexy undertøy og annonser i avisene. Etter hvert hadde han en kvinne som tok seg av dette. I tillegg hadde Geir kontakt med et knippe kunder, som han formidlet kvinner til. Nå og da dro han innom leilighetene og hentet penger av kvinnene.

Faktorer som opprettholder offersituasjoner

Studiens materiale som helhet blottlegger en rekke av organiseringsidens taktikker for å opprettholde kontroll over kvinner i en offersituasjon. I all hovedsak handler bakpersonenes mulighet til å utøve kontroll over kvinnene om å isolere dem fra samfunnet i mottakerlandet. Det er viktig å merke seg at frykt for utsendelse, sanksjoner mot familie eller redsel for å bli sosialt utstøtt på hjemstedet utgjør viktige forutsetninger for bakpersoners mulighet til å utøve kontroll over

kvinnene (Justis- og politidepartementet 2006). Å flytte en kvinne til et miljø hvor hun er kulturelt, språklig eller fysisk isolert, og avskåret fra en rettslig identitet, tilgang til sosial trygghet og rettssikkerhet, gjør at hun blir sårbar og isolert fra samfunnet. I et fremmed land kan krisesentre og andre hjelpetiltak være vanskelige å oppsøke på grunn av språkproblemer og frykt for utsendelse. Manglende kunnskap om lover og rettigheter, og liten tiltro til rettsystemet skaper avmakt og rettsløshet hos ofrene.

Kvinnene i offerundersøkelsen tilkjenner at den første delen av rekrutteringsprosessen bestod av *lovord*, med ansats i drømmen om en ny tilværelse med økonomiske muligheter:

Han sa at alt skulle bli bra. At jeg skulle få jobb i Europa. Det er hva han fortalte meg. Så dro vi. (Sonja, offer)

Lovordene ble i alle intervjudeltakernes tilfeller kun et lokkemiddel. *Endrede betingelser* underveis er en gjenganger i offerundersøkelsens materiale:

Når jeg gikk til byrået i mitt hjemland fortalte de meg hvordan det var, når jeg kom hit endret Boss avtalen. (Yolanda, offer)

Flere av kvinnene ble utsatt for endrede økonomiske betingelser, i form av gjeld for transport og bolig. *Gjelden* ble et jerngrep bakpersonene utnyttet. Elena og Lucy står fortsatt i gjeld til sine bakpersoner. Elena fikk beskjed om at hvis hun ville slutte måtte hun finne en jente til å ta over hennes jobb. I tillegg måtte hun betale en stor sum, som legges til gjelden. Elena valgte å rømme fra situasjonen som offer for kvinnehandel. Senere fortalte den gamle naboen i hjemlandet at det hadde vært noen der og lett etter henne:

En sort BMW, med sorte ruter, tre menn kledd i sort og med sorte solbriller, hadde vært og spurt etter meg. Så, jeg er ganske sikker på at det var dem. Hvis jeg hadde vært hjemme vet jeg ikke hva de hadde gjort! (Elena, offer)

En annen faktor som bidrar til opprettholdelse av kontroll er kvinnenes *ulovlig opphold* i mottakerlandet. Kvinnene i offerundersøkelsen kom til landet illegalt, og bakpersonene beholdt de forfalskede identifikasjonspapirene. Uten papirer står kvinnene i fare for utsendelse, noe som øker frykten for politi. Videre er misbruk av *tillitsrelasjoner* en identifisert taktikk, både i rekrutteringen av kvinner og opprettholdelsen av offersituasjoner. Nikki ble solgt av sin egen ektemann, Sonja av sin far og Lucy av sin venninne.

En neste faktor som bidrar til opprettholdelse av kontroll over ofrene er at bakpersoner praktiserer *avstand mellom kvinnene*, som fører til manglende nettverk og *sosial eksklusjon*. Dermed får de vanskelig tilgang til informasjon om sosiale rettigheter som hjelpetiltak, bistands- og beskyttelsestilbud. Veien ut av offersituasjonen blir vanskeligere, når sosiale og juridiske rettigheter når ikke frem. Kvinnene i offerundersøkelsen betegner den sosiale eksklusjonen som en bevisst strategi fra bakpersonenes side:

Bakpersonene vil ikke at vi skal snakke med hverandre. Jeg vet det fordi bakpersonen min har sagt til meg mange ganger at jeg ikke skal spørre noen om deres liv, og at jeg ikke skal

snakke med noen om mitt liv. Ingen kan vite det. Ingen! Så jeg tror jentene er redde for å fortelle noe, eller spørre om noe. (Nikki, offer)

Videre praktiserer bakpersoner *hyppig utskifting av kvinner*. Kvinnene selges eller byttes mellom ulike bakpersoner. Ifølge Carling (2005) flyttes ofre for kvinnehandel mellom byer og landegrenser av fire grunner; for å tilby kundene variasjon, for å forhindre at kvinnene blir fortrolige med omgivelsene, for å gjøre politiets arbeid vanskeligere og for å unngå at kvinnene utvikler nære forhold til sine kunder. Disse fire grunnene støttes av mitt materiale. Kvinnene i offerundersøkelsen hevdet spesielt at sirkulasjonen foregår for å tilby kundene variasjon:

Veldig mange jobber med å hente nye kvinner. Hvis det bare er de samme kvinnene blir kundene lei. De vil ikke ha de samme personene hele tiden. Så hvis de bytter ut kvinnene blir det mange kunder og bedre butikk. (Lucy, offer)

Geir anser selve handelen av kvinner som uproblematisk, så lenge kvinnene selv er uvitende om det. Videre mener han at kvinnene selv ønsker å omplasseres, for å selv tjene mer penger:

Jeg har blitt tilbudt 60 000 for et kvinnfolk. Det er jo kjøp og salg, men kvinnfolket er jo uvitende om det da. Og det blir hun også uvitende om hele tiden. Hvis markedet blir dårlig er det klart kvinnene vil en annen plass, for at de kan tjene seg mer penger. At de som organiserer bytter på, eller at de kjøper kontakten kan du si, for 30 000 kr. Du kjøper ikke henne, du kjøper bekjentskapet. Og inntektskilden. (Geir, bakperson)

Språk er makt heter det, og snur man på det virker manglende språk avmektiggjørende. *Manglende språkferdigheter* gjør kvinnene mer isolerte og avhengige av sine bakpersoner. Lucy kom til Norge uten språkkunnskaper utenom sitt asiatiske språk. Språket har vært en faktor som har vanskeliggjort offersituasjonen, i form av å ikke kunne kommunisere med kunder, og å ikke kunne spørre om hjelp. Til slutt fikk Lucy ringt en venninne som kunne engelsk. Venninnen lærte henne en setning hun måtte kunne når hun skulle rømme fra offersituasjonen. "I want to go to the police station" ble ordene som reddet Lucy fra en offersituasjon i slavelignende fangenskap. En annen identifisert taktikk i materialet er at bakpersonene konstruerer et bilde av *politiet som korrump*. Lucy er blant flere som ble fortalt at politiet ville "ta henne". Kvinnene var i mange tilfeller skeptiske til politiet i utgangspunktet, da politiet i hjemlandet er korrump, og i flere tilfeller nøkkelpersoner i rekrutteringsprosessen.

Nettverkene som driver med kvinnehandel knyttes ofte opp mot annen *organisert kriminalitet*. Koblingen mellom organiseringssiden av kvinnehandel og mafiavirksomhet er utbredt i studiens tre undersøkelser. Lucy gir eksempler på hvordan hennes bakpersoner beskyttet seg mot politiet i Norge gjennom å gjøre seg utilgjengelige, reise bort, slå av telefoner og plassere kvinner på midlertidige steder for å se om de ble forfulgt:

De vet hva de gjør disse menneskene. De vet hva de driver med. De har systemer som beskytter dem mot politiet. (Lucy, offer)

Materialet viser en utbredt oppfattelse av at bakpersoner benytter *vold og tvang* for å opprettholde kontroll over kvinner i offersituasjoner. Alle ofrene i undersøkelsen har vært utsatt for psykisk eller fysisk vold av sine bakpersoner, flere i en kombinasjon:

Kvinnene jeg har møtt må gjøre det, fordi noen tvinger dem. På samme måte som at jeg må gjøre det, for hvis ikke blir barna mine drept. Du vet, når jenter kommer inn i den sirkelen, kommer de ikke ut. Aldri. (Nikki, offer)

Videre kommer det frem at kontrollen også opprettholdes ved strenge restriksjoner på hva kvinnene foretar seg:

De kontrollerte meg hele tiden, 24 timer i døgnet. Det var nesten slik at jeg måtte spørre ”*kan jeg gå på toalettet vær så snill?*” (Elena, offer)

Flere av kvinnenes bakpersoner praktiserte ulike former for bevegelseskontroll. Eksempler er innesperring, overvåkning og utmattelsesstrategier for å forhindre at kvinnene rømte:

De hentet meg på jobben min og kjørte meg frem og tilbake til kundene, for at jeg ikke skal rømme. (Nikki, offer)

Lucy forteller at dagene i offersituasjonen var preget av hardt arbeid og minimalt med hvile. Hun ble kontrollert av bakpersonene hele døgnet. Hun jobbet hele dagen, og fikk maks tre timers søvn. Dette for å unngå at hun rømte, eller hadde tid til å planlegge det. Dagene i offersituasjonen forløp slik:

Jeg sto opp kl sju om morgenen, vasket klær, kastet søppel, vasket hele huset, lagde mat. Klokkas ni på formiddagen til tolv om natten måtte jeg ta imot kunder. Etter klokka tolv om natten, når de stenger butikken, kunne jeg ikke gå og legge meg. Sjefen sa at jeg måtte være med henne, for hun liker å spille automatspill. Så da måtte jeg bli med henne. Så hun stod der og spilte i tre, fire timer. Så ved tre-fire tiden om morgenen kunne jeg gå og legge meg. Hun ville ikke at jeg skulle være alene. Hun var redd jeg skulle gå til politiet. For hun kontrollerer alt. Lommeboken min åpnet hun og så hvor mye jeg hadde. Jeg kunne ikke notere noe ned i forhold til penger. For hun kontrollerer alt, hun vil ikke at jeg skal ha penger. (Lucy, offer)

Alle kvinnene i offerundersøkelsen medgir å ha mottatt *trusler og represalier* fra bakpersoner. Nikki har selv mottatt drapstrusler og trusler mot barnas og øvrige families liv og helse:

Da jeg rømte sendte han en melding til broren min; ”*Jeg skal drepe deg og kidnappe barnet ditt, men først skal jeg ta søsteren din. Jeg skal voldta henne, deretter drepe henne*”. Så søsteren min har sittet inne i to måneder, jeg er veldig bekymret for det. Hun har sluttet å jobbe, hun sitter bare hjemme. (Nikki, offer)

Nikki fremholder at trusler og represalier er grunnen til at ofre for kvinnehandel aldri kommer seg ut av det:

Bakpersonene kan gjøre dem noe. Jeg er redd for barna mine. Men for de andre er det kanskje moren de tar, eller brødre og søstere, jeg vet ikke ... Når jentene er kommet inn i sirkelen, kommer de aldri ut av den. Ingen og aldri. (Nikki, offer)

Elena forteller at hun og de andre kvinnene hun jobbet sammen med ble truet med å ”tas til skogen”, hvis de forsøkte å rømme:

Det var sånn at hvis man brøt reglene ble man ”tatt med til skogs”, der de knakk benet ditt eller noe annet, det var det de likte å si, i alle fall. (Elena, offer)

Bakpersonen Geir tar avstand fra maktbruk. Geir forteller at hvis kvinnene ikke ønsket å utføre visse tjenester, henviste han kundene videre. Eksempelvis formidlet han kunder med sadomachosistiske preferanser til kontakt med én kvinne som utførte slike tjenester. Han hevder at kvinnene han organiserte var selvstyrte:

Dem bestemte nøyaktig hva dem ville gjøre, og ikke gjøre, selv. Hvis dem ikke ville ligge med en kar så var det opp til dem selv det. Jeg kan ikke tvinge dem til å gjøre ting dem ikke vil. (Geir, bakperson)

I denne delen av strukturanalysen har jeg identifisert lokale faktorer som muliggjør og opprettholder kvinnehandel, i kvinnens avsenderland og i mottakerlandet Norge. Jeg har vist en rekke organiseringsmessige faktorer som er nødvendige for å rekruttere kvinner fra sitt hjemland. Bakpersoner må ha et lokalt nettverk i landet de rekrutterer kvinner fra, de må ha kjennskap til lokalmiljøets koder og språk, de må ha lokale sikkerhetsgarantister og lokalt rekrutteringspersonell. Videre har jeg redegjort for praktiske faktorer i bakpersonenes organisering av kvinnenes reise. Planlegging av reiseruter, forfalskning av identifikasjonspapirer og bestikkelser av grensekontrollører er faktorer som muliggjør kvinnehandel over landegrensene.

I mottakerlandet har jeg identifisert lokale organiseringsmessige faktorer som gjør kvinnehandel mulig. Fra et bakpersonperspektiv handler dette i stor grad om å omgå norske lover ved å beskytte seg mot politi og kontrollmyndigheter. I praksis skjer dette gjennom å benytte velegnede leiligheter, svart økonomi og uregistrerte adresser og telefonnumre. Virksomheten driver hyppig skifte av telefonnumre, adresser og kvinner, hvilket vanskeliggjør etterforskning. Videre verner bakpersonen handelen fra lokalmiljøets mistenksomhet ved å benytte leiligheter i første etasje. Utenlandsopphold og å opprettholde et skarpt skille mellom ”forretning og fornøyelse” er identifiserte faktorer som vanskeliggjør etterforskning og straffeforfølgelse.

Til slutt gikk jeg inn på bakpersoners taktikker for å opprettholde kontroll over kvinner i offersitasjoner. Den konspiratoriske maktutøvelsen innebærer samfunnsmessig isolasjon, sosial eksklusjon, hyppig omplassering eller salg, fysisk og psykisk vold, trusler og represalier.

Strukturforståelse

I dette kapittelet har jeg vist aktørenes strukturelle forklaringer på kvinnehandel. Videre har jeg til formål å tydeliggjøre de strukturelle betingelsenes *doble kausalretning*. Her vil jeg krysskoble årsaksforståelsene og sammenfatte den kunnskap som er produsert.

Med utgangspunkt i kvinnehandelens *avsenderland* kan globalisering ses som en *struktur* som bidrar til, og tydeliggjør, tiltagende sosiale og økonomiske ulikheter. Samfunnsforhold i kvinnehandelens avsenderland preges av sosial ulikhet, politisk uro og økonomisk deprivasjon. Disse overordnede forholdene kommer til uttrykk, og gjør seg gjeldende, i kvinnenes lokalsamfunn. Offerundersøkelsens utvalg beretter om manglende helse- og utdanningstilbud, vold og maktutøvelse i hjemmet, få inntjeningsmuligheter og diskriminerende normer knyttet til kjønn og etnisitet. Samlet gir disse strukturene, forholdene og faktorer utslag i et påtrengende migrasjonsønske. Gjennom informasjonsrevolusjonen eksponeres utviklingsland for muligheter til bedre livsbetingelser i Vesten, hvilket gir migrasjonsønsket en geografisk retning. En restriktiv vestlig migrasjonspolitik virker hemmende på kvinners mulighet til å migrere legalt, og forutsetter et marked for kriminell virksomhet som tilbyr migrasjon gjennom illegale kanaler. Kriminelle organisasjoners respons på restriktiv migrasjonspolitik er sofistikerte metoder i mange ledd og med internasjonale forgreininger.

De strukturer, forhold og faktorer som virker *utlosende* for kvinners migrasjonsønske, virker samtidig *muliggjørende* for kriminell organisering av kvinner til utnyttelse i prostitusjon. Globale strukturer virker inn på avsenderlandenes politiske samfunnsforhold, som muliggjør organisasjon av illegale migrasjonskanaler. Manglende politisk samarbeid internt og internasjonalt, samt korrupsjon, muliggjør bakpersoners bestikkelser for assistert grensepassasje og utstedelse av falske identifikasjonspapirer. Ved kvinnenes tilslag på en slik migrasjonsmulighet kommer de i en avhengighetsposisjon til bakpersonene. De har ikke egne identifikasjonspapirer, deres grensepassasjer er ikke registrert og de oppholder seg følgelig ulovlig i mottakerlandet. De er videre økonomisk avhengig av bakpersonene gjennom lån de er forpliktet til å tilbakebetale. Avtalen med organisatorer er basert på forespeilinger om gode inntjeningsmuligheter, som senere viser seg å innebære lite gunstige og foranderlige premisser. Gjennom nøyaktig planlegging fra bakpersonens side, misbrukes kvinnenes tillitsrelasjoner, manglende kunnskap om migrasjonsprosessen og manglende økonomisk rådighet til å migrere på egenhånd.

På lokalt nivå er bakpersoner infiltrert i lokalmiljøet og benytter lokale sikkerhetsgarantister. Sett fra et bakpersonperspektiv vil lokal kjennskap og lokalt organisert kontaktnettverk virke muliggjørende for rekruttering av kvinner til utnyttelse i prostitusjon. I migrasjonsprosessen tar bakpersoner seg av bestikkelser for grensepasseringer gjennom transittland, og inn i mottakerlandet. Fremme i mottakerlandet må bakpersonen ha lokal kjennskap og organisert kontaktnettverk der kvinnene skal operere. Egnede leiligheter, uregistrerte telefonnumre og ikke-identifiserbare annonser er faktorer som gjør bakpersoner vanskelig å spore. Videre benyttes en rekke former for konspiratorisk kontroll; til å hemme kvinnenes frihet og fremme bakpersonenes makt og profitt. Kvinnenes økonomiske gjeld, manglende rettsikkerhet grunnet ulovlig opphold og

en situasjon under konspiratorisk kontroll, setter kvinnene i et totalt avhengighetsforhold til bakpersonen.

Med utgangspunkt i kvinnehandelens *mottakerland* er etterspørsel etter seksuelle tjenester en forutsetning. I Norge finnes et marked som etterspør seksuelle tjenester. Kunder med avvikende seksuelle preferanser ses som en etterspørselsfaktor etter sårbar arbeidskraft. Fra et kunde- perspektiv virker deres opplevde seksuelle behov nødvendigjørende for sexkjøp. Videre virker juridiske strukturer muliggjørende ved at sexsalg og sexkjøp er lovlig i Norge. Fra kunde- perspektivet virker den juridiske strukturen støttende, et moment de holder fast ved, og gir sexkjøp legitimitet. Fra bakpersonperspektivet virker den ineffektive juridiske strukturen muliggjørende for store inntjeningsmuligheter og liten risiko for straffeforfølgelse.

Med utgangspunkt i formålet om å skape forståelse for kvinnehandel har jeg så langt sett på aktørenes forståelse av utløsende, muliggjørende og opprettholdende samfunnsmessige strukturer. Etter mitt syn gir ikke samfunnsmessige strukturer en holdbar forståelse av kvinnehandel, men må suppleres med forståelse av aktørenes handlingsvalg. I kapittelet som følger befatter jeg meg ambisjonen om å bidra med en slik forståelse.

Kapittel 5. Kvinnehandelens aktører

I dette kapittelet fremstilles en analyse som søker forståelse for kvinnehandelens aktører, slik de fremstår i materialet. Målsettingen er her å identifisere, analysere og tolke aktørenes selvforståelse, og hvordan aktørposisjonen i kvinnehandel legitimeres.

Analytisk utgangspunkt

Gjennom arbeidet med studien som helhet vokste det frem en forståelse av kvinnehandel som omsluttet av de store flytende kategoriene *kjønn, makt* og *seksualitet*. Intervjudeltakernes forståelse av seg selv og sin tilknytning til kvinnehandel, kan i stor grad sies å foregå innenfor deres forståelsesramme av kjønn, makt og seksualitet. Til tross for at disse kategoriene ikke var eksplisitte samtaleemner i intervjuene utgjør de et underliggende premiss for intervjudeltakernes fortellinger og selvpresentasjoner. På denne måten kan det sies at intervjudeltakernes presentasjoner muliggjøres av samfunnets ulike og motstridende tolkningsrammer. Følgelig vil kjønn, makt og seksualitet være analytiske kategorier som utgjør analysens overordnede forståelsesperspektiv.

I aktøranalysen anvendes en *perspektivanalytisk tilnærming* der intervjudeltakerne ses som *representanter* for den aktørgruppen de tilhører. Som representanter gjøres de til studieobjekter der deres eget forhold til fenomenet vektlegges. Jeg retter lys mot de individuelle forklaringene i materialet, som tematisk setter fokus på representantenes aktørforståelse. I kapittelet som følger veksler jeg mellom å fremstille intervjudeltakernes ytringer som informasjon, og som ytringer der jeg finner grunn til å vurdere intervjudeltakerens hensikt. Det vil si at både *hva* de ytrer og *hvordan* de opptrer, gjøres til gjenstand for analyse og tolkning av *hvorfor* de fremstiller seg slik de gjør.

Kapittelet starter med en fremstilling av aktørenes tilknytning til kvinnehandel og de andre aktørgruppene. Mens offerposisjonen i kvinnehandel ikke kan knyttes til et selvstendig valg, er kunden og bakpersonen bærere av autonome aktørposisjoner. Følgelig analyseres kunden og bakpersonens legitimeringer av egne aktørposisjoner i kvinnehandel. Her benytter jeg *mistankens hermeneutikk* som tolkningsteknikk, der formålet er å avsløre strategiske selvpresentasjoner som virker ansvarsreducerende for handlingene som representeres. Videre har jeg til hensikt å avdekke maktforhold i den interessebestemte diskursen om kvinnehandel og prostitusjon. Som beskrevet i vitenskapsteorikapittelet mener jeg at forskning bør ha en politisk dimensjon og ikke forholde seg nøytral til sosiale fenomener. Etter mitt syn bør forskning virke frigjørende for undertrykte grupper, i dette tilfelle ofre for kvinnehandel. Her kommer *trippelhermeneutikken* til uttrykk, ved at jeg tar et *kritisk standpunkt* til kunden og bakpersonen som undertrykkende aktørgrupper i kvinnehandel. Aktørenes legitimeringer analyseres som *diskursive ressurser*, der hensikten er å identifisere legitimeringer som muliggjør og opprettholder aktørposisjoner i kvinnehandel. Tilslutt ser jeg på kunnskapsprodusentenes rolle i produksjonen og reproduksjonen av samfunnets forståelse for kvinnehandel.

Aktørene og kvinnehandelen

Som en innledende del i aktøranalysen vil jeg sette fokus på aktørenes tilknytning til kvinnehandel. Det rettes lys mot aktørenes møte med kvinnehandel, og deres fremstillinger av de andre aktørgruppene.

Høsten 2002 skapte den kjente svenske regissøren Lukas Moodysson sjokkbølger over store deler av Europa med filmen *Lilja-4 ever*. Historien handler om 16-år gamle Lilja som drømmer om en fremtid utenfor den tidligere Sovjetrepublikken der hun bor. Hun ender som sexslave i Sverige og tar til slutt sitt eget liv. Basert på en sann historie, skapte filmen furore, og var med på å sette problematikken på dagsorden under begrepet ”menneskehandel”. I tiden etter har media skapt overskrifter, mens forskningen har forsøkt å avmytifisere medias elendighetsbilder, ved å nedtone kvinnehandelens brutalitet. I min offerundersøkelse finner jeg derimot at utvalget representeres av kvinner med historier som minner om Liljas. Det er dermed at paradoks at jeg i den norske forskningen har jeg funnet en tendens til å underminere muligheten for at det finnes ”Liljaer” i Norge (Skillbrei 2003, Smette 2003). Dette paradokset vil jeg komme tilbake til i drøftingen av kunnskapsprodusentenes ansvar for samfunnets forståelse av kvinnehandel.

Kvinnene i offerundersøkelsen fremstiller sitt møte med kvinnehandel som preget av sjokk, vanntro og fortvilelse. Flere av intervjudeltakerne trekker frem filmen om Lilja som en referanse til hvordan kvinnehandel oppleves. Elena er blant dem som mener filmen er en realistisk dokumentasjon av faktiske forhold:

Lilja 4-ever er veldig realistisk. Jentene jeg har møtt har hatt ganske lik skjebne faktisk. Filmen viser veldig godt den psykologiske siden av dette. At du kanskje ikke er i stand til å finne tilbake til deg selv lenger. (Elena, offer)

Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen opererer med et skille mellom kvinnehandel og prostitusjon. Kvinnene definerer seg som ofre for kvinnehandel ut ifra *ufribeten* i situasjonen:

Det er prostitusjon når kvinnen har startet dette selv og hun kan stoppe det når hun ønsker, hun må ikke betale noen som organiserer ting for henne. Jeg vet ikke, i mitt tilfelle er det kvinnehandel. Jeg har blitt pushet av noen, jeg skylder noen penger, er avhengig av noen. Han kan kaste meg ut når han vil, når han kommer vil han ha sex med meg fordi han ikke vil betale for det. Jeg måtte betale for å slutte, og finne en ny jente til å ta min plass. Og de kontrollerte meg hele tiden, 24 timer i døgnet. Så når jeg kom vekk fra det fikk jeg følelsen av å være fri. Derfor er det kvinnehandel. (Elena, offer)

Ofrenes fremstilling av bakpersoner og kunder kan etter mitt syn ses som bruk av *posisjonsforventede* karakteristikk. Kvinnene i offerundersøkelsen ga karakteristikk ut ifra posisjonen som offer for bakpersonens kontroll, og uttrykker dermed sterk antipati for bakpersoner. Graden av antipati som uttrykkes varierer imidlertid med den enkelte kvinnens utnyttelsesgrad i offersituasjonen. Erfaringene er steds- og tidsspesifikke og organiseringsformene er forskjellige i kvinnenes ulike hjemland.

Ingen av kvinnene hadde utviklet beskyttelsesmekanismer for sine bakpersoner, og jeg fant ingen spor av empati eller sympati for de overordnede:

Bakpersonene mine var grusomme, de var onde. Av og til tenker jeg: ”*hvordan klarer de å bli så onde?*” Hvordan klarer de det? (Lucy, offer)

Kvinnene i offerundersøkelsen gir uttrykk for at bakpersoner skiller seg vesentlig fra andre mennesker. Hva som skiller bakpersoner fra andre mennesker, og dermed som anses som felles for bakpersoner, kan oppsummeres i at de er *kyniske, utspekulerte og skruppelløse*. Yolanda forteller at bakpersonene ikke behandler kvinner som mennesker:

Boss ser ikke på deg som et normalt menneske, du er som en maskin. En pengemaskin. Ikke mer. (Yolanda, offer)

Intervjudeltakerne i offerundersøkelsen legger vekt på *mangfoldet av kunder* i prostitusjon, og det bekreftes at det finnes kunder i alle farger og fasonger, i alle aldre og fra alle samfunnslag. Slik sett støttes mitt funn om kunden som en alminnelig mann. Det var samstemthet om at kunder ikke har noen kjennetegn, noe de har til felles med andre kunder. Myten om ”den typiske kunde” avvises av ofrene. Kvinnene snakker om kundene med vekslende sympati og antipati. Ofrenes oppfattelser av kunden varierte med den enkelte kvinnens utnyttelsesgrad i offersituasjonen. En avgjørende faktor ser ut til å være kvinnens selvbestemmelsesrett når det gjelder sexsalgets omstendigheter. En av kvinnene hadde større grad av selvbestemmelsesrett enn de andre, med innflytelse på valg av kunder, pris og tjenester. Denne kvinnen fremstiller kunder på en mer sympatisk måte enn motsatsen. Hun har utviklet ”beskyttelsesmekanismer” som gjør at de kan operere tryggere og med mer verdighet. Kvinnene i ekstremt ufrie offersituasjoner fremstiller kunder med sterk antipati. Avtaler om hvilke kunder, antall kunder, sted, tid, varighet, tjenester og pris foregår utenfor disse kvinnenenes rådighet. Det å ikke kunne påvirke noen av disse faktorene gjør sårbarheten total og utnyttelsesgraden fundamental.

Kundene fremstiller sine møter med kvinnehandelen som *uønsket*. Kvinnehandel som en etablert del av prostitusjonsmarkedet medfører store endringer for kundene. At tilbudet på prostitusjonsmarkedet har økt fremstilles som et ubestridt faktum, både i form av etnisk mangfold og antall kvinner totalt sett, på begge prostitusjonsarenaer. Ifølge kundene har salg av seksuelle tjenester blitt mer åpenlyst, og nyetablerte seksuelle miljøer har vokst frem i form av strippebarer, bordeller og massasjeinstitutter. Intervjudeltakerne beskriver også hurtige lokalitetsendringer og forflytninger til nye områder. En annen observasjon som fremholdes er at de nye kvinnene er blitt mer offensive i markedsføringen. Videre oppfattet kundene markedet i Oslo som mettet. Flere begrunner dette med at prisene har dumpet og ligger på samme nivå i dag som for femten år tilbake.

Utvalget bekrefter at kvinnehandel er en observerbar del av det norske prostitusjonsmarkedet. Kvinnehandelen er både *synlig* og *merkbar* på andre måter. Synligheten begrunnes med at

det er mulig å se, og dermed skille mellom, ofre for kvinnehandel og selvstendige prostituerte. Det hevdes at kvinnenes *blikk* og *atferd* utgjør grunnlaget for å vurdere hvorvidt de befinner seg i en offersituasjon eller ikke. Flere trekker også frem at spesifikke nasjonale grupper representerer mer åpenbare ofre enn andre. Mange trekker frem at øst-europeiske kvinner signaliserer noe kundene anser som uttrykk for ufrivillighet. Flere trekker også frem de afrikanske kvinnenes grupperinger på gata som en indikasjon på manglende selvstendighet i sexsalget:

Jeg synes å se at de kvinnene som åpenbart er under tvang skiller seg ut. Jeg ser noe i øynene deres, det er døde blikk. Og noe med måten de står på gata på. De øst-europeiske kvinnene bærer sin tragedie i hele sitt vesen. Det blir for åpenbart. Og de afrikanske går ofte i klynger, to og tre sammen. (Morten, kunde)

Synligheten av kvinnehandel begrunnes også med bakpersonenes tilstedeværelse på prostitusjonsmarkedet. I Kippes (2004) undersøkelse av menn som kjøper sex hadde ingen av intervjudeltakerne konkrete erfaringer med halliker. Materialet fra min kundeundersøkelse viser at en stor del av utvalget har enten direkte eller indirekte erfaring med bakpersoner. Noen har observert dem på gata, i biler og på innendørsmarkedets venterom og korridorer. Flere intervjudeltakere har hørt om bakpersoner fra kvinnene, eller hørt at kvinnene har snakket med dem på telefon. Noen få har også vært i direkte sammenstøt der de er blitt ranet eller presset for penger. Slik jeg tolker intervjudeltakerne, er synlige bakpersoner en sterk indikasjon på at kvinnene er ofre for kvinnehandel.

Kundene gir inntrykk av en omfattende organisering av utenlandske kvinner i Norge:

Jeg var i Trondheim med ei jente fra Singapore. Inne på rommet diskuterte vi pris og tjenester. Det var snakk om et samleie med kondom til 1500 kr. Jeg ville ha det uten. Hun ble usikker og sa hun måtte gå en liten tur. Ti minutter, et kvarter, var å borte. Da sa hun at det kosta 300 kr mer uten kondom. Det sier litt om hva som skjer. (Roger, kunde)

Sitatet er ett av mange illustrerende eksempler som intervjudeltakerne fremholder som bevisførende på bakpersoners kontroll over kvinnene i prostitusjon. Torleif opplever innendørsmarkedet som mer risikofyllt enn gata når det gjelder sammenstøt med bakpersoner. Dette er en av årsakene til at Torleif i dag unngår innendørsmarkedet og kun kjøper sex på gata. Han forteller om et direkte sammenstøt med en bakperson på innendørsmarkedet:

En gang var jeg hjemme hos ei dame, holdt på å kle på meg. Så kom en type inn døra med balltre; ”*Få penga dine?*” sa han. Det var ikke mye jeg hadde, men det jeg hadde tok han. (Torleif, kunde)

I kundeundersøkelsen finnes en rekke eksempler på hvordan kundene påvirkes av bakpersonenes tilstedeværelse på prostitusjonsmarkedet. Enkelte intervjudeltakere har opplevd direkte sammenstøt, og vokter seg vel for å bli utsatt for utpressing og vold. Thomas forteller om en bekjent som ble utsatt for et komplott:

Han er forretningsmann, så dette var avtalt spill mellom kvinnen og bakmennene. Det kom to stykker inn og forlangte 10 000kr. Han måtte bli med dem ned til minibanken. (Thomas, kunde)

Kundene refererer også til at ”stemningen” i sexkjøpsrelasjonen gjør kvinnehandel merkbar. Et sentralt forhold er opplevelsen av kvinnens ”forretningsmessighet”. At en kvinne har ”dårlig tid” refereres som en indikasjon på bakpersoners kontroll, og følgelig kvinnens manglende frivillighet i sexsalget:

Man merker det på dem, de har mer hastverk. De stresser med å bli ferdige fordi de er redde for bakpersonene. (Torleif, kunde)

Ved analyse av materialet kommer det frem at kundene har hatt opplevelser med prostitusjon hvor de har hatt betenkeligheter med om kvinnen de kjøper sex av gjør det frivillig eller under tvang. Det gis gode eksempler på tvilstilfeller. Flere kunder forteller om sine møter med hva de antar er ofre for kvinnehandel:

En gang tok jeg med meg ei russisk dame. Vi dro hjem til meg, men jeg fikk såpass betenkeligheter at jeg ikke hadde sex med henne. Det var noe som skurra. Jeg følte at hun ikke ville - men at hun måtte. Jeg kan ikke fordra og ha sex med et kvinnfolk som ikke vil ha det. Så jeg kjøpte henne tilbake og kjøpte ei flaske vin til henne. (Johan, kunde)

Roger har gjentatte ganger hatt betenkeligheter angående kvinnenes frivillighet i sine sexkjøp. Ved tre tilfeller har tvangen vært så åpenbar at han har avstått den seksuelle avtalen:

Hun ene satt på sengekanten og gråt, hun var nervøs. Jeg synes synd på henne, ga à pengene og gikk. Man tenker jo litt selv også. (Roger, kunde)

Kundene peker på eksempler på hvordan de har avdekket tilfeller av kvinners ufrihet til sexsalg, og hevder på det grunnlag å kunne skille mellom frivillighet og tvang på prostitusjonsmarkedet. Etter mitt syn påberoper kundene seg her en identifiseringsegenskap som er lite troverdig. At kundene lever i troen på at de intuitivt kan peke ut ofre for kvinnehandel kan bidra til redusert ansvarlighet for egne sexkjøp. Slik jeg ser det kan en medvirkende faktor som muliggjør kundenes innbilte identifiseringsevne knyttes til mediekonstruerte ”elendighetsbilder”. Ofre for kvinnehandel er i de fleste tilfeller ikke synlige slik media ofte fremstiller dem, eksempelvis som en misbrukt øst-europeisk kvinne, lenket fast i radiatoren skrikende om hjelp. Gjennom media presenteres stereotype offerbilder som kan medvike til å gjøre kundene blinde for mindre åpenbare tilfeller. Så lenge kvinnen ikke oppfyller kundens stereotypi av ”offer”, blir omstendighetene irrelevante, og kunden beholder skylappene. Ved mer inngående spørsmål om denne identifiseringsegenskapen innrømmet de fleste intervjudeltakerne at de ikke i alle tilfeller kan vite med sikkerhet om kvinnene de kjøper sex av er ofre for kvinnehandel. Derimot var frivillighet noe de valgte å tro på:

Nei, altså... Hvis det er et kvinnfolk du virkelig vil ha, velger du å tro på frivillighet og alt det der! (Johan, kunde)

Kvinnene i offerundersøkelsen avviser kundenes påberopte evne til å skille frivillighet fra tvang på prostitusjonsmarkedet. De mener at kundene verken har forutsetninger for å skille mellom frivillighet og tvang, eller ønske om å se det:

Jeg tror ikke de bryr seg om det. Det er selvfølgelig noen få prosent som bryr seg, men mesteparten bryr seg ikke om dette. Og selv om de tenker at kvinnehandel ikke er bra, selv om de tenker at de ønsker å hjelpe, tar de denne risikoen og bare lukker øynene.
(Elena, offer)

I kundeundersøkelsen var bildet av kvinnene som selger sex ikke ensartet. Synet på kvinnene og forståelsen for offerposisjonen var avhengig av den enkelte kundens erfaringsgrunnlag. Hvilken arena kundene benytter seg av, hva slags tjenester som kjøpes, samt hvilke kvinner de kjøper sex av, virket bestemmende for hvilket bilde de har. Dessuten er kundenes bilde av kvinner i prostitusjon preget av årsaksforståelser til hvorfor de selger sex. Årsakene som utkrystalliseres spenner fra kynisk utnyttelse og tvang til ytterste frivillighet. I materialet identifiserte jeg to kategorier av årsaksforklaringer og to kategorier av formålsforklaringer på sexsalg. *Tvang* og *nød* ses som årsaksforklaringer på et strukturelt nivå, *alternativt arbeid* og *seksuell lyst* ses som formålsforklaringer på et individuelt nivå. Tvang og nød forstås som bakenforliggende årsaker til offergjøring i kvinnehandel. Med *tvang* mener kundene at kvinner ikke selv har valgt å selge sex, men er kontrollert av en bakperson:

Kvinner som selger sex kan være utsatt for tvang. De har ingen utvei. Jeg skrur ikke av TV når det vises dokumentarer om menneskehandel fra Øst Europa på TV. Det er en grunn til at jeg holder meg unna. Bakpersonene står på hjørnet. (Morten, kunde)

Under kategorien *nød*, innlemmes kvinner som ikke har noen reell alternativ inntektskilde i en økonomisk desperat situasjon. Den desperate økonomiske situasjonen kan være på individnivå, som i personlig konkurs eller rusavhengighet, eller situasjonen kan være presset frem på strukturnivå, som fattigdom, krig og konflikt. Majoriteten av kundene refererte til en kombinasjon av faktorer innenfor denne kategorien:

Mange ganger har jeg sett at det er nød og direkte fattigdom som ligger bak kvinners sexsalg. (Johan, kunde)

Kvinner som har et reelt alternativ men likevel velger prostitusjon som levevei, kategoriseres under *alternativt arbeid* som formål med sexsalg. En kunde fremstiller det slik:

Jeg har snakket med godt voksne damer, som har sagt opp jobben for å selge sex. Dem gidder ikke å vaske gulv. (Gaute, kunde)

Seksuell lyst som formål med sexsalg utgjør en fjerde kategori. Rasjonalisering av kvinners lyst som motiv for å selge sex var som forventet tilstede i utvalget, men ikke påtrengende. Jeg har trukket frem et illustrerende eksempel fra intervjuet med Johan:

Det var kun sex som sto i hodet på dem. "*Selvfølgelig selger vi sex - vi elsker jo sex*", sa de.
(Johan, kunde)

I kundeundersøkelsens spørsmål om forskjellighet i lokale versus utenlandske prostituertes årsaker for sexsalg, utkrystalliseres en gjenganger; lokale kvinner selger sex for å skaffe penger til narkotika (nød), utenlandske kvinner selger sex for å skaffe penger til sine bakpersoner (tvang):

De norske trenger penger til stoff, de utenlandske trenger penger til bakmenn.
(Torleif, kunde)

Som tideligere beskrevet har flere av kundene har vært utsatt for utpressing og trusler fra bakpersoner. Slik sett kan også kundens antipatiske fremstilling av bakpersonen sies å være *posisjonsforventet*. Kundenes fremstilling av bakpersoner bar tydelig preg av fordømmelse. Slik jeg ser det har dette nær sammenheng med at bakpersonen representerer en posisjon som er ytterligere stigmatisert enn kundens. Å skifte tolkningsentrum fra egen posisjon som kunde, til bakpersonen, ga kundene en mulighet til å fremme at det finnes verre ting enn å kjøpe sex ; nemlig å organisere det. Gjennom sterk fordømmelse av bakpersoner og deres virksomhet, var den registrerte effekten at kundene komparativt kunne fremstå med en viss sosial verdighet. Majoriteten av utvalget ga uttrykk for en forståelse av bakpersoner som var knyttet til individuelt profittmotiv og maktbehov. Unikt for utvalget ga en intervjudeltaker imidlertid uttrykk for at bakpersoners virksomhet var et produkt av strukturer:

Det er nøden som styrer dem, de har ikke noe valg! De har ikke oppholdstillatelse, ikke jobb. Samfunnet har på en måte drevet det frem. (Gaute, kunde)

Til tross for økning i tilbud og lavere priser er intervjudeltakerne i undersøkelsen svært skeptiske til endringen kvinnehandelen representerer på prostitusjonsmarkedet. Kvinnehandelen ses som en trussel mot det tradisjonelle prostitusjonsbildet representert av selvstendige, ”frivillige” norske kvinner i alle aldre. De utenlandske kvinnene utkonkurrerer de norske kvinnene på pris, og gjør det lite lønnsomt for norske kvinner å operere. De utenlandske kvinnene representerer ikke jevngamle kvinner som er ønsket, men særs unge kvinner. At gjennomsnittsalderen går ned bemerkter flere som et problem, da de ønsker en partner på sin egen alder. De etniske særtrekkene oppleves ikke utelukkende som eksotiske, derimot gjøres etniske særtrekk til gjenstand for seksualisert rasisme:

Man ser ikke de hvite på gateplan, det er bare nigerianere, bare bermen. De eier ikke skrupler de nigerianske. De vasker seg ikke. De går bare bak en container med en mann og vasker seg ikke for neste! Jeg tenker bare AIDS, DØD og PINE! (Roy, kunde)

Deler av utvalget uttrykker sterk misnøye med den etniske mangfoldigheten på markedet. De utenlandske kvinnenenes offensive markedsføring oppleves som skremmende, kvinnenenes unge alder er et minus og redselen for seksuelt overførbare sykdommer fremmes. Sexkjøp av utenlandske kvinner er for mange et substitutt for de utkonkurrerte norske kvinnene.

Bakpersonens møte med kvinnehandel fremstilles som *tilfeldig*. Til tross for å tilkjenne organisering av omlag tyve kvinners prostitusjon i Norge, identifiserer ikke Geir seg som bakperson eller hallik. Debuten som bakperson i kvinnehandel fremstiller han som tilfeldig:

Nei, det var jo tilfeldig, jeg kunne drevet med alt mulig annet hadde jeg villet. Jeg kom inni det uten å være forberedt på det selv. Fordi jeg ble oppsporet og spurt, om jeg kunne hjelpe folk. Altså, det var ikke noe JEG tok initiativet til kan du si. (Geir, bakperson)

Som vist tidligere i fremstillingen fremlegger Geir et syn på kvinnehandel som sterkt overdrevet. Kvinneres sexsalg fremstilles som enten økonomisk eller seksuelt motivert:

Det kan være penger. Og så er det hobbyprostituasjon da. Hun jeg har unge med gjorde det som hobby faktisk. Hvis hun likte noen, så hvorfor ikke, sa hun, så tjente hun penger på det samtidig. Mange gjør fornøyelse av business kan du si. På én og samme ting. (Geir, bakperson)

Geir nekter for at enkelte kvinner i prostituasjon kan betraktes som ofre for kvinnehandel. Dette begrunnes med at kvinnene vet at de skal selge sex, og at kjøp og salg av kvinner foregår utenfor kvinnenens viten:

Det er jo kjøp og salg, men kvinnfolket er jo uvitende om det da. Og det blir hun også uvitende om hele tiden. (Geir, bakperson)

At kvinner i prostituasjon omtales som ofre, mener Geir er basert på ”overdrivelser” og ”misforståelser”. Han mener kvinnene selv ”lager historier” for å fanges opp av hjelpeapparatets definisjon av ”offer for kvinnehandel”. Slik kan de få økonomisk erstatning:

Spørsmålet er jo om kvinnfolkas historier er sanne da! Ja! For det er penger andre veien óg nemlig! Og oppholdstillatelse, ikke minst! Politiet spaner på folk de kjenner, pågriper dem og setter dem i varetekt, så går de løs på kvinnfolka: ”Var det sann og sann?” – ”Ja så klart det var det”. Da sier politiet at de har rett på erstatning, på ... 150 000kr. Er du klar over hvor mye de må jobbe på en fabrikk der nede for 150 000? Det er mange år altså. De hadde ikke klart det. Så da gir de dem beskyttelse mot at dem går med på det og det og det. Så klart dem går med på det kan du skjønnel! Ja, det er jo ikke rart at dem er redde for å dra hjem! Kanskje nabogutten havner i fengsel mens hun får 150 000 i erstatning! Og så slipper hun å gjøre noen verdens ting! (Geir, bakperson)

Sitatet viser et syn på offerposisjoner som muliggjort av en konspirasjon mellom politi og kvinner i prostituasjon. Bakpersonen fremholder et syn på ofre som *konstruert*, at kvinner i prostituasjon lager historier for å fanges opp i det norske hjelpeapparatet, og følgelig få tilbud om økonomisk erstatning og innvilgelse av asyl. Geir mener at tvang ikke forekommer, men at prostituasjon er kvinners frivillige valg.

Når det gjelder kundene hadde Geir gode forutsetninger for å uttale seg. Han har organisert kvinner til prostituasjon i Norge, og fulgt med på mennene som kommer for å kjøpe sex. I noen tilfeller har han også formidlet kontakt mellom kvinnene og kundene. I tillegg har Geir sexkjøpserfaringer selv. Geir snakker ut ifra et bakpersonperspektiv og omtaler de beste kundene som de mest lønnsomme kundene. Førstegangprostituasjon er mest lønnsomt og Geir hadde kontaktlister med menn som var villig til å betale 5000 kr for å ha sex med kvinner som ikke hadde vært i prostituasjon før. Geir hadde mange kundehistorier på lager, og moret seg åpenbart over å snakke om kunder. Å skifte tolkningsentrum fra egen aktørposisjon til kundens, ga bakpersonen

en nøytral plattform. Han ler og mimrer over kunder som henvente seg for å tilfredsstille de mest absurde fantasier:

Det var én som ville ha med seg en prostituert for å pule på trikken i Oslo blant annet! Jeg har hatt mang en god latter utav sånne ting. Det var en annen som ville at den prostituerte skulle bruke nattkjolen til søstera, he he. Ja, det var så mye rart at fy faen ta. Jeg satt og tok en dram og flira over det der vettu. For jentene flira jo selv og av dette, det var like artig for dem som det var for meg. Det er sant det altså! (Geir, bakperson)

Jeg har her sett på intervjudeltakernes møte med kvinnehandel, og deres fremstilling av de andre aktørene. *Ofrene* fremstiller sitt møte med kvinnehandelen som *brutal*. De fremstiller seg som hjelpeløse ofre, hvor bakpersoner er kyniske utnytttere, og kunder er et nødvendig onde i offersituasjonen. *Kundene* fremstiller kvinnehandelen som *uønsket*, hvor ofrene er synlige og merkbare, kunder er i stand til å velge bort sexkjøp av kvinner utsatt for tvang og bakpersoner er kyniske utnytttere. *Bakpersonen* fremstiller kvinnehandelen som *overdrevet*, hvor ofrene er konstruerte, bakpersoner er kvinnes nødvendige hjelpere og kundene fremstilles som driftige rettighetsbevisste menn.

Legitimering av aktørposisjoner

Det faktum at aktørenes fremstillinger er posisjonsforventede og preget av motstridende interesser, gav grunnlag for å rette *mistankens hermeneutikk* mot deres legitimering av egen aktørposisjon i kvinnehandel. Som nevnt anses ikke offerposisjonen i kvinnehandel som et selvstendig valg, og gjøres følgelig ikke til gjenstand for mistankens hermeneutikk.

Gjennom et kritisk blikk på hvordan kunden og bakpersonen legitimerer sin aktørposisjon i kvinnehandel, har jeg i materialet identifisert taleteknikker som virker ansvarsreducerende. Tendensen jeg fant var at intervjudeltakerne benyttet teknikker som virket tilfeldiggjørende, normaliserende, bagatelliserende, nøytraliserende og rasjonaliserende på sine handlinger som aktører i kvinnehandel. Samlet sett vil jeg kalle disse *ansvarsreducerende legitimeringsteknikker*. I analysen tar jeg utgangspunkt i de identifiserte teknikker, og innholdet jeg tilskriver dem er tilpasset materialet. Innholdsmessig ser de identifiserte ansvarsreducerende legitimeringsteknikkene slik ut:

Tilfeldiggjøring referer til teknikker som bidrar til at handlingsvalg fremstilles som tilfeldige og impulsive, til tross for at de etter mitt syn virker intenderte og planlagte. Et illustrerende eksempel kan hentes fra bakpersonundersøkelsen, der en identifisert tilfeldiggjøring er *"hvem som blir bakpersoner er rent tilfeldig"*. *Normalisering* viser til teknikker som bidrar til at handlingene fremstår som utbredte og normale. *Bagatellisering* ses som teknikker der ansvar for egne handlinger omtales i bagatelliserende vendinger. *Nøytralisering* benyttes her om teknikker som nøytraliserer avvikende handlinger før den gjøres, ved å konstruere gode grunner for at en kan handle slik. Et eksempel kan hentes fra kundeundersøkelsen, der en identifisert nøytralisering er *"hvis ikke jeg kjøper sex av henne,*

er det noen andre som gjør det”. *Rasjonalisering* anvendes her om talemåter som kommer *i etterkant* av handlingen, og nærmest kan ses som en form for bortforklaring eller et forsvar av handlingen i etterkant.

Ved analyse av materialet var det ikke alltid gjennomførbart å skille mellom intervjudeltakernes nøytraliseringer og rasjonaliseringer. I noen tilfeller er intervjudeltakerens argument for å nøytralisere en handling før den gjøres sammenfallende med argumentet som benyttes for å rasjonalisere handlingsvalget i ettertid. I andre tilfeller har jeg ikke hatt grunnlag for å vurdere hvorvidt intervjudeltakerens legitimering er etablert i forkant eller etterkant av handlingsvalgene. Jeg har likevel konstruert et analytisk skille mellom nøytralisering og rasjonalisering, selv om materialet ikke tillater en helt konsekvent separasjon.

Ved å anvende ansvarsreducerende legitimeringsteknikker som tolkningsperspektiv, stilles det i analysen spørsmål ved hvorvidt intervjudeltakernes talemåter bidrar til at handlingsvalgene fremstår som (mer) akseptable.

Kundenes tolkning av sin aktørposisjon i kvinnehandel har forbindelseslinjer til spørsmålet om sexkjøp som *avvik* eller *normalitet*. Materialet viser at kategorisering av sexkjøp som avvik eller normalitet varierer med hvilke hensikter sexkjøpet tilskrives, samt i hvilken kontekst sexkjøpet foregår. I denne sammenheng vil jeg trekke frem kundenes tendens til å fordømme andre kunder. En interessant dobbelthet er at intervjudeltakerne identifiserer seg med teksten i annonsen min (menn som kjøper sex av utenlandske kvinner), men ikke med andre kunder. De innrømmer overfor seg selv (og meg) at de *er* kunder, men distanserer seg fra å ha noe til felles med andre kunder. Kippe (2004) påpeker paradokset om forskningens fokus på sexkjøpere som ”vanlige menn”, mens kundene selv har en rekke fordommer mot andre kunder. Morten er av de få intervjudeltakerne som har et reflektert forhold til denne dobbeltheten, som han illustrerer slik:

Jeg ser andre kunder som kjører rundt på strøket og synes dem er noen stakkars jævlere. Når jeg møter en mann i døra på vei ut fra et massasjestituttt er det ikke en person jeg får umiddelbar sympati for. De menn jeg møter i døra eller ser gjennom bilvinduet er ikke noe jeg liker å se i speilet. Jeg liker å lure meg selv til å tro at jeg er en bedre kunde enn andre. Jeg jobber med å holde dette bedraget ved like. (Morten, kunde)

Mennesker som begår sosialt uakseptable handlinger assosieres ofte med stereotyper om den gruppen de antas å tilhøre (Hermstad 2006). I kundeundersøkelsen viste intervjudeltakerne på ulike måter at de opplevde det urettferdig å bli plassert i kundekategorien. De mener at andre kunder har mer kyniske hensikter, mens de selv ikke bidrar til skade. På ulike måter forsøkte intervjudeltakerne å nedtone de moralsk uakseptable trekkene ved egne handlinger i motsetning til ”de andre”. Slik jeg tolker denne tendensen handler ikke dette bare om å miste individuelt særpreg ved å settes i boks, men også det skjebnespreg som forbindes med å ”være horekunde”. Dette kom til uttrykk gjennom intervjudeltakernes fornektelse av å ha kunde som hovedstatus. Å markere avstand fra en hovedstatus som kunde i prostitusjon kan tolkes som en ansvarsreducerende legitimeringsteknikk.

Som oftest kom denne *nøytraliseringen* til uttrykk ved at intervjudeltakeren insisterte på at sexkjøp bare var noe som ble gjort unntaksvis:

Det får du spørre de andre om. Jeg kjøper ikke sex hver dag da. Ikke hver uke eller hver måned heller. (Gaute, kunde)

Svært dominerende er fremstillingen av ”seg selv” som normal i motsetning til ”de andre” avvikende kundene. Denne konstruerte dikotomien, og tendensen til å benytte den, er også identifisert i tidligere undersøkelser (Smette 2003, Kippe 2004). Smette (2003) tolker intervjudeltakernes ”jeg/de andre” presentasjoner som et ønske om å stå i kontrast til voldelige, perverse og avvikende kunder. Denne tolkningen lar seg overføre til, og støttes av, mitt materiale. Tolkningen er i tråd med en rekke andre forskningsbidrag på avvikende handlinger. Lundgren fant i sin studie av menn som mishandler sine koner, at enkelte av mennene skilte mellom ”seg selv” og ”andre menn som slår” (Lundgren 1993). ”De andre” fremstilles som mishandlerne avvikere. På lignende måte fremstiller også Skjørten at enkelte menn som slår partneren ikke identifiserer seg som voldsmenn slik media fremstiller dem (Kippe 2004). Dermed kan de i verste fall oppleve egne voldshandlinger som legitime.

Materialet bød også på andre måter intervjudeltakere skiller mellom ”seg selv” og ”de andre” kundene. Eksempelvis skilles det mellom egne legitime grunner til å kjøpe sex, og andres moralsk uansvarlige grunner til å gjøre det samme. Det skilles mellom hvilke tjenester som etterspørres, der normal sex er mer legitimt enn avvikende seksuelle tjenester. Mønsteret i materialet viser at sexkjøp kan kategoriseres som akseptable og til dels normale handlinger, som kontrast til uakseptable og avvikende handlinger.

Sexkjøp som akseptable handlinger ses som relativt utbredte handlinger som i hovedsak blir forstått som problemløsningsformer enkelte menn velger. Sexkjøp av abstrakte (usynlige) ofre, der (merkbar) tvang ikke indikeres, er dermed akseptabelt. *Sexkjøp som avvikende handlinger* er derimot forstått som uakseptable problemløsningsformer ”perverse kunder” velger. Sexkjøp av konkrete synlige ofre, der merkbar tvang indikeres (stresset atmosfære eller synlige bakpersoner), er uakseptabelt.

Samlet sett kan det skarpe skillet intervjudeltakerne trekker mellom seg selv og andre kunder ses som bruk av nøytraliseringer som viker ansvarsreducerende. Intervjudeltakernes fremstilling av seg selv som *normal kunde* i motsetning til de andre *avvikende kundene*, er en normalisering som virker rettferdiggjørende, hvilket kan bidra til å tilsløre at de foretar nøyaktig de samme handlingene som andre kunder. Videre finner jeg skillet ”jeg/de andre” som en selvpresentasjon som ustanselig slår sprekker. På den ene siden konstruerer intervjudeltakerne et skarpt skille til andre kunder, for så å på den andre siden fremstille seg selv med andre kunder i ryggen. Jeg finner også at intervjudeltakerne *normaliserte* sine handlinger ved å fremstille sexkjøp som normale akseptable handlinger, utbredt blant norske menn. *Ny Seksualvaneundersøkelse* (Folkehelseinstituttet 2003) anslår at 13% av norske menn har kjøpt seksuelle tjenester én eller flere ganger. Intervjudeltakernes omfangsvurdering av sexkjøp blant norske menn var langt høyere enn 13%.

Kundenes legitimeringer av sexkjøp kan i hovedsak ses som varianter av *enkeltindividers løsning på problemer*. Mangel på *spenning* i ekteskapet, karriereprioritering som forutsetter *uforpliktende* seksuelle relasjoner, *ensomhet* og spesielle seksuelle *preferanser* anses som problemer som søkes løst gjennom sexkjøp. Underliggende for legitimeringene er at menn har et sterkt seksuelt behov som må tilfredsstilles. Sexkjøp som *løsning på strukturelt forårsakede problemer* blir bare delvis og implisitt fremmet. I denne sammenheng finner jeg et motsetningsforhold mellom hvordan kundene på den ene siden fremstiller sexkjøp som et individuelt problem, noe de skammer seg over og noe de gjerne ville vært foruten, og på den andre siden fremstiller sexkjøp som noe kulturelt forståelig, noe som alle kan forstå at man under visse omstendigheter kan komme til å gjøre. Gjennom referanser til slike omstendigheter (eksempelvis ensomhet, problemer i ekteskapet, spesielle seksuelle preferanser) synes kundene implisitt å fremstille seg som *ofre for omstendighetene*. Eksempelvis finner jeg at tilbudssiden i prostitusjon omtales i form av å oppleves som en pressende struktur det er vanskelig å motstå. Gaute er blant dem som oppgir at kvinnene i prostitusjon *"byr seg frem"* og at tilbudet er vanskelig å motstå. I motsetning til deler av utvalget anser ikke Gaute sexkjøpsrelasjonen som gjensidig og likeverdig, men som en asymmetrisk maktrelasjon i sin egen disfavør. Denne forståelsen er interessant på to måter: For det første fremstilles tilbudet som en struktur, en kraft han mener å fanges inn av og ikke makter å motsette seg. Å fremstille tilbudet som en uunngåelig kraft gjør det mulig å skyve ansvaret over på kvinnene; det er *kvinnenes* ønske – *kvinnenes* tilbud – *kvinnenes* ansvar. På denne måten skyver Gaute skylden over på det mektige og pressende tilbudet og fremstiller seg selv som offer for omstendighetene. Han innrømmer ikke å ha et individuelt problem der løsningen er sexkjøp, men fremstiller sine sexkjøp som resultat av tilbudet som en tvingende struktur.

Jeg har gjennom kapittelet pekt på legitimeringer som setter kunden i et bedre lys. Jeg vil her trekke frem noen eksempler på generell bruk av legitimeringsteknikker som virker ansvarsreducerende på sexkjøp. Etter mitt syn kan kundenes påberøpte identifiseringsegenskap når det gjelder å skille frivillighet fra tvang, ses som *nøytraliserende* for sexkjøp som handling, og kan dermed tolkes som en ansvarsreducerende legitimeringsteknikk. En annen svært utbredt ytring i utvalget er; *"Hvis ikke jeg kjøper sex av dem, gjør noen andre det"*. I disse tilfellene er problematisk å identifisere om uttalelsene er nøytraliseringer eller rasjonaliseringer. Slike uttalelser kan utvilsomt anses som teknikker som nøytraliserer sexkjøpet *for* det gjennomføres. Ved å konstruere gode grunner forut for en handling (sexkjøp), reduserer kunden ansvarsfølelsen for den intenderte handlingen. Samtidig kan slike uttalelser ses som rasjonaliseringer i *etterkant* av sexkjøp. At noen andre ville kjøpt hvis ikke de hadde gjort det, fungerer også som et forsvar for egne handlinger i ettertid. Få av intervjudeltakerne har et bevisst forhold til egne teknikker for ansvarsreduksjon, Morten er dermed spesiell for utvalget:

Stopper jeg å rasjonalisere, stopper jeg å kjøpe. Jeg er flink til å lure meg selv.
(Morten, kunde)

Deler av utvalget var fanget i et egenkonstruert motsetningsforhold mellom å anse sexkjøp som noe uønsket, for så likevel å praktisere det. Flere intervjudeltakere benytter *nøytraliseringer* som

virker hensiktsfremmende, der hensikten settes over skammen, skyldfølelsen og synet på sexkjøp som moralsk forkastelig. Thomas har sterke moralske motforestillinger til sexkjøp, men kjøper sex som trøst. I et kvinneløst liv med total mangel på intime relasjoner vinner hensikten over moralen.

Deler av utvalget var bevisst sin egen *rasjonalisering* av at kvinnene har glede av den seksuelle akten, da de er klar over at dette er ønsketenkning. De fleste setter likhetstegn mellom horen og madonnaen; de betrakter kvinner i prostitusjon som likeverdige med kvinner flest. Andre intervjudeltakere trekker frem sexkjøp som symptom på patriarkatets kvinneundertrykkelse. Sexkjøpere som støtter likestilling skulle slik sett være en logisk umulighet. En intervjudeltaker ga uttrykk for denne dobbeltheten:

Jeg gikk i 8. mars tog og var horekunde, ikke sant, en ganske rar setting. (Morten, kunde)

Til forbryterstereotypiene i vårt samfunn hører forestillingen om at mennesker som er dømt for straffbare handlinger har en grunnleggende tendens til å lyve (Hermstad 2006). Det finnes imidlertid få holdepunkter for å tegne et bilde av Geir som løgner. Materialet gir derimot grunnlag for å vurdere bruk av legitimeringer som virker ansvarsreducerende. Geirs tolkning av egen aktørposisjon har sterke forbindelseslinjer til spørsmålet om prostitusjon som frivillighet eller tvang. Som tidligere vist fremlegger Geir et syn på prostitusjon som kvinners frivillige valg. Slik sett driver han offensiv offerfornektelse, og gjennom å gjøre egne handlinger overfor kvinnene akseptable, minimaliseres ansvaret for handlingene. Kvinnene "*visste hva de gjorde; de gjorde som de ville*". At Geir fremstiller sine handlinger som offerløse kan ses som en ansvarsreducerende legitimeringsteknikk som bidrar til at hans rolle som bakperson fremstår som (mer) akseptabel.

Som tidligere vist fremstiller offeret og kunden bakpersoner som profittmotiverte. Geirs motiv for organisering av kvinnehandel begrunnes slik:

Det var ikke bare penger jeg var opptatt av. Det var jo bare for å ha noe å bedrive tida med og sånne ting. Så det var like mye det som drev meg på en måte. Det var ikke KUN penger. For det har jeg sagt til en kompis av meg og - det er ikke på grunn av penger, det er vel så mye spenningen i å se om det er mulig å gjøre ting. Det er kanskje derfor jeg ikke har vært så kynisk, kan du si. Fordi penger ikke har vært alt. (Geir, bakperson)

Sitatet viser at Geir nedtoner profittmotivet og likestiller det med et spenningsmotiv. Videre antyder han en sammenheng mellom begrenset profittmotiv og mindre grunnlag for å kalles kynisk. På denne måten motarbeider han innpass i myten om bakpersonen. Etter mitt syn er spenning som motiv en hendig legitimering. Det uforutsigbare fremheves som spennende, om det lar seg gjøre. At spenningsmotivet stadig dukker opp gjennom intervjuene, kan ses som en *nøytralisering* som virker hensiktsfremmende. Geir setter hensikten – spenningen – over konsekvensen, som i hans tilfelle betydde fengselsstraff. Geir fremstiller seg som en spennings-søkende person som gjennomfører det han ønsker i livet sitt:

Jeg har hatt et interessant liv, da? Ja! Med mye spenning! Jeg må ha litt action rundt meg kan du si. Man lever bare én gang her på jorda. Og det er for seint når du er 80 år og sitter på gamlehjem og lurer: ”*Jaen, hvorfor gjorde jeg ikke det?*” Da har du hvertfall prøvd det. Det er ingenting som kommer dalende til deg så lenge du bare sitter der. Du må gjøre et eller annet for å ordne ting. Det er mange som tror det, dem sitter og venter på at ting skal skje. Det er ingenting som skjer da vettu. Skal du ha noe action må du lage det selv, på den ene eller andre måten. (Geir, bakperson)

Ifølge Katz (1988) har kriminelle handlinger en appell til utøverne, og kriminalitet bør følgelig forstås som brudd med moralske barrierer, mer enn tilsvarende på en materiell situasjon. Spenningsmotivet Geir uttrykker kan etter mitt syn tolkes som et uttrykk for *kriminalitetens forførelse*.

Som tidligere vist fremstiller Geir sin debut som bakperson i kvinnehandel som tilfeldig. I materialet som helhet finner jeg en konsekvent *tilfeldiggjøring* av handlinger og sentrale forhold, som følgelig tolkes som at han gjør bruk av en ansvarsreducerende legitimeringsteknikk. Effekten av teknikken er at handlingene ikke fremstår som intenderte, men tilfeldige. Når tilfeldiggjøringen peker mot hans egne handlinger og rolle som bakperson, kan den følgelig tolkes som en teknikk som passiviserer hans rolle. Disse presentasjonene gir inntrykk av at dette var noe som *hendte han*, heller enn noe han aktivt forberedte og gjennomførte. Geir fremstiller organisering av kvinner til prostitusjon som at han blir ”*oppøst*” og ”*spurt om å hjelpe*”. Dette er etter mitt syn et språklig spill der effekten er at hans ”*hjelp*” fremstår som noe hvem som helst ville gjort.

Geir har ikke erkjent straffeskyld i dommen han soner. Ifølge Hermstad (2006) kan benektelse av skyld fremkomme på to årsaksnivåer. Det første nivået er av strafferettslig karakter, og handler om å ikke medgi straffeskyld i rettsaken. Det andre nivået er av psykologisk karakter og handler om et forsøk på å opprettholde selvrespekt og mental overlevelse. Benekting på psykologisk nivå er et uttrykk for fortrenkning, og dreier seg primært om mental overlevelse. Sett i lys av Hermstads teori finner jeg at Geirs fraskrivelse av skyld fremkommer på begge årsaksnivåer. Geir har ikke påtatt seg skyld eller ansvar for sakene han er dømt for. Han stiller seg uforstående til anmeldelsene og dommen han nå soner. Straffen oppfatter han som urettferdig. Etter mitt syn gir også Hermstads teori grunnlag for en tolkning av Geirs fraskrivelse av skyld som uttrykk for opprettholdelse av selvrespekt og mental overlevelse.

Det ligger utenfor denne studien å vurdere straffeskyld, men Geirs ytringer ut ifra en posisjon som ”uskyldig dømt”, er av avgjørende betydning for hvordan hans selvpresentasjon og fremstilling av fenomenet. I studien *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*, finner Brantsæter (2001) at de intervjudeltakerne som forteller sin historie ut ifra posisjonen ”uskyldig dømt”, setter sammen sin historie ved å plukke offerets historie fra hverandre bit for bit. Ifølge Brantsæter fokuserer de ”*uskyldig domte*” på svakheter ved etterforskningen og politiets avhør, og omfatter kritikk av rettsapparatet generelt. Brantsæters analyse lar seg overføre til mitt materiale med Geir i posisjonen ”uskyldig dømt”. Gjennom intervjuene plukket Geir fra hverandre ofrenes forklaringer og presiserer at han kan bevise deres inkonsistens. Videre kritiserer Geir politi og etterforskning generelt og sitt tilfelle spesielt. Videre er han svært kritisk til fengselsvesenet han omgies av og karakteriserer det som ”*korrupt*”, og Norge som et land ”*uten rettsikkerhet*”. Geirs fordømmelse av kontrollmyndigheter kan etter mitt syn tolkes som en *nøytraliserende* teknikk som

består i å ta avstand fra lovgiver, rettsystem, politi og kontrollapparat. Geir mener dessuten av fengselsstraff er kriminalitetsfremmende, også i sitt tilfelle.

I utgangspunktet lå det utenfor denne studien å årsaksanalysere intervjudeltakerens oppvekstvillkår eller å vurdere hvorvidt intervjudeltakeren kan være avvikende i psykologisk forstand. Slike forhold kom likevel frem i intervjuet, og er vanskelig å la ligge ukommentert. Oppveksten i et kriminelt miljø, tidligere anmeldelser og uavklarte rusproblemer ble av intervjudeltakeren omtalt i *bagatelliserende* vendelag.

Min tolkning er klar; kundene og bakpersonens legitimering av egne aktørposisjoner kan ses som bruk av ansvarsreducerende teknikker. Jeg har vist at aktørens legitimering er mulig å forstå som at de gjør bruk av tilfeldiggjørende, normaliserende, bagatelliserende, nøytraliserende og rasjonaliserende taleteknikker. De strategiske selvpresentasjonene tolkes som et uttrykk for aktørens egne tolknings-, identitets- og verdighetsarbeid. Det kan tenkes at bruken av ansvarsreducerende legitimeringsteknikker intensiveres i en intervjusituasjon med meg som kvinnelig forsker.

Aktørens bruk av diskursive ressurser

Når aktørene snakker om kvinnehandel, blir det tydelig at deres ytringer refererer til samfunnets ulike normer og diskurser. Intervjudeltakerne erfarer, tolker og filtrerer erfaringene gjennom verdier, språk og diskurser som jeg igjen forsøker å få tilgang til. I det følgende vil jeg analysere aktørens legitimeringer som *diskursive ressurser*, og vise hvordan de tre aktørgruppene innskriver seg i samfunnets hoveddiskurs om kvinnehandel og prostitusjon. I denne hensikt har jeg benyttet begrepene *roller*, *narrativer*, *normer* og *diskurser* som frie tankerredskaper i analysen.

Analytisk kan aktørens legitimeringer ses gjennom deres *roller* og *narrativer*. I sine selv-presentasjoner fulgte aktørene ulike manus for samhandling (roller), som både kunne ses og høres i intervjusituasjonen. Disse ble komplementert av narrativer, som kom til uttrykk som bestemte typer historiefortelling. Et narrativ forstås som foranderlig, det ”skrives” om ved at nye hendelser inkluderes og andre ekskluderes, eller historien endres ved at nye tolkninger kommer til (Brantsæter 2001). En del av det meningsskapende arbeidet vi alle utfører så å si til enhver tid, består i å pusle sammen biter og narrative elementer på en slik måte at verden fremstår som sammenhengende og logisk for oss, og andre. Aktørens fortellinger er i stor grad strukturert som en meningsskapende jakt på årsaker til egen aktørposisjon i kvinnehandel.

Aktørens roller og narrative fremstillinger refererer til samfunnets ulike *normer* og *diskurser*. Normer benyttes i analysen som den allmenne forståelsen av ordet; *hvordan noe ideelt sett bør være*. Diskurs benyttes i studiens sammenheng som en form for *samtaleordning*. Mitt diskursbegrep er ikke knyttet til poststrukturalismens språkteori, snarere forstås *diskurs* som en ”vinklet” fremstilling av et fenomen. Hensikten her er å tydeliggjøre aktørens diskursive ressurser som normativt forankret, og hvordan dette gir grunnlag for å identifisere aktørens plasseringer i diskurser. Når det gjelder normer har jeg funnet det nyttig å anvende begrepsparet *regulativitet* og *konstitusjon*

(Lundgren 1993) som et analytisk skille. Ved å se aktørenes roller og narrativer som normativt forankret i det regulative (variable, fleksible og foranderlige) eller konstitutive (stabile og tungt foranderlige), vil kjønns- og maktforhold kunne tre frem og tydeliggjøres. De regulative og konstitutive normene representerer ”motsatte” diskurser som er virksomme samtidig (Brantsæter 2001).

Gjennom analysen av materialet fant jeg at hoveddiskursen om kvinnehandel og prostitusjon kan deles i to normative deldiskurser. I studiens sammenheng uttrykkes konstitutive normer som maskulin overordnethet og definisjonsmakt, representert av en *frivillighetsdiskurs*. Frivillighetsdiskursen er basert på en forståelse av prostitusjon som et frivillig valg for kvinner. De regulative normene refererer til likeverd, likestilling og menneskerettigheter, representert av en *tvangsdiskurs*. Tvangsdiskursen er basert på en forståelse av kvinnehandel som produkt av utnyttelse og tvang av kvinner i en sårbar situasjon. Gjennom analyse av aktørenes roller og narrativer er hensikten å vise hvordan aktørgruppene innskriver seg i de to normative deldiskursene. Dette har betydning for hvordan diskursen om kvinnehandel og prostitusjon produseres, og følgelig hvordan samfunnet forstår kvinnehandel.

I offerundersøkelsen fant jeg et fremtredende mønster i ofrenes fremstilling av offerposisjonen som produkt av nød og tvang. Kvinnenes *offerrolle*, som manus for samhandling, kunne både ses og høres i intervjusituasjonen. Intervjuene var preget av dypt alvor i form av kvinnenes forfatning og atferd. Møtene bar preg av gråt, skjelvende stemmer og gjengivelse av intime detaljer. Ofrenes narrativer var preget av hvor langt de var kommet i bearbeidelsesprosessen. Et kategoriserings-utgangspunkt som kan tjene til oppklaring av dette er kvinnenes tidsmessige nærhet/avstand til offersituasjonen. De kvinnene som hadde nærhet til offersituasjonen var midt i en bearbeidelsesprosess. Narrativene var bygget som korthus, der hvert kort hadde svake sammenhenger til de andre kortene. Hvert kort var preget av den tidsmessige nærheten til hendelsene og ble beskrevet i detalj. Når kortene ikke passet sammen ble utfallet bruk av midlertidige mestringsstrategier. Kvinnene utprøvde årsakssammenhenger der og da, i sin leting etter å sette sammen kortene til en meningsfull historie. I kvinnenes arbeid med å skape system i kaos var deres erkjennelsesprosess åpen og tilgjengelig for meg som forsker. Etisk sett var dette en utfordring, fordi ureflekterte forhold plutselig dukket opp og skapte reaksjoner.

De kvinnene som hadde tidsmessig avstand til offersituasjonen var kommet mye lenger i bearbeidelsesprosessen. Dette var svært merkbart, da historiene var solide, oversiktlige og bar preg av sterke sammenhenger. Etisk sett kan dette virke som et bedre utgangspunkt enn motsatsen, men jeg erfarte at avstand til offersituasjonen på ingen måte var uproblematisk. De etablerte murene bød på et etisk spørsmål om hva som ville skje da jeg rokket ved disse. Historiene var bygget på en måte kvinnene kunne leve med, preget av fortrenghninger og overlevelseshemninger. Faren for at inngående samtaler om offersituasjonen kunne bidra til å retraumatisere kvinnene,

opplevdes dermed som større i disse tilfellene. Flere av kvinnene ble overasket over hvor vanskelig det var å ta frem opplevelsene igjen.

Intervjudeltakernes roller og narrativer virket legitimerende for deres offersitasjoner. Offeret for kvinnehandel tolker sin aktørposisjon i kvinnehandel som strukturelt betinget, og ikke som et produkt av selvstendig valg. Offersituasjon ses som en utilsiktet virkning av valg som gjorde dem sårbare for utnyttelse. Ofrenes tvangslegitimerte narrativer er forankret i *regulative normer* som fremholder idealet om likeverd, likestilling og menneskerettigheter. Offeret fremstiller kvinnehandel som muliggjort av bakpersonen og kundens brudd med de idealer regulative normer representerer.

I kundeundersøkelsen legitimeres sexkjøp med referanse til sterke seksuelle drifter og valg av kvinner som selger sex frivillig. I metodekapittelet viste jeg hvordan kundene på ulike måter konstruerte maskulinitet i intervjusituasjonen. Konstruksjonen av kjønn kan knyttes til det maskuline idealet om mannen som erobrer. Enkelte intervjudeltakeres flørtende bemerkninger og fokus på sterke seksuelle drifter kan ses som at de benytter en *machorolle*, som manus for samhandling. Machorollen ble utspilt både gjennom kjønnskonstruksjonen i intervjusituasjonen, og gjennom fremstillingen av kundeoposisjonen. Machorollen ble videre tydeliggjort av *driftslegitimerte narrativer*. "Fordi jeg var kåt!" svarer Johan på spørsmål om hvorfor han har kjøpt sex. Johans eksplisitte uttalelse understreker at drifter virker legitimerende. Implisitt harmonerer også resten av utvalgets fremstillinger av sexkjøp med driftslegitimerte narrativer. I denne sammenheng synes kundenes selvpresentasjoner å referere til kulturelt gjenkjennbare forestillinger om mannlig seksualitet og kvinnelig tilgjengelighet.

Kundenes driftslegitimerte narrativer referer til *konstitutive normer* som foreskriver et "naturlig" maskulint behov for sex. Maskulin seksualitet og mannlig overordnethet virker legitimerende, i kraft av å være tradisjonelt, stabilt og tungt forandelig. Eksempelvis forteller enkelte kunder at de "*ikke får sex andre steder*", hvilket etter mitt syn kan ses som uttrykk for en taleteknikk som får sexkjøp til å fremstå som handling utført i seksualdriftens nødvendighet. De driftslegitimerte narrativene muliggjøres innenfor en overordnet tolkningsramme som jeg vil kalle en *maskulin driftsdiskurs*. Driftsdiskursen kan slik sett bidra til å opprettholde aksept for sexkjøp som respons på maskuline rettigheter til å stille seksuelt behov. I min tolkning fremstår kundenes koblinger til nærhet, ømhet og omsorg som tett forbundet med seksuelt begjær. Sexkjøp; som alternativ, erstatning eller eneste mulighet, er noe mennene *tillater seg å behøve*, med en referanse til sterk mannlig seksualdrift. Den maskuline driftsdiskursen blir dermed samtidig en *maskulin rettighetsdiskurs*.

Den maskuline drifts-, og rettighetsdiskursen refererer til konstitutive "seige" kjønnsrollemønstre der maskulint behov og kvinnelig føyelighet står sentralt. Jeg finner en splittelse i kundenes normative holdninger og idealer på den ene siden, og faktiske handlinger og realiteter på den andre siden. Som tideligere redegjort for, opplever kundene kvinnehandelen som synlig og

merkbar på prostitusjonsmarkedet. Kundene hevder at de kan skille frivillighet fra tvang gjennom å observere kvinnens atferd og blikk. Slik jeg tolker kundenes utsagn, er kvinnens frivillighet til sexsalg en norm som kundene søker å etterkomme. Sexkjøp anses av kundene som *akseptable handlinger* betinget av frivillighetsnormen. For å opprettholde normen om kvinners frivillighet til sexsalg, har kundene en tendens rasjonalisere prostituerte som frigjorte og villige kvinner, der noen av dem også har seksuelt utbytte av sexsalget. Her vil jeg ikke fremheve naivitet, men heller retten til å sette seg selv, egne tolkninger og behov i sentrum.

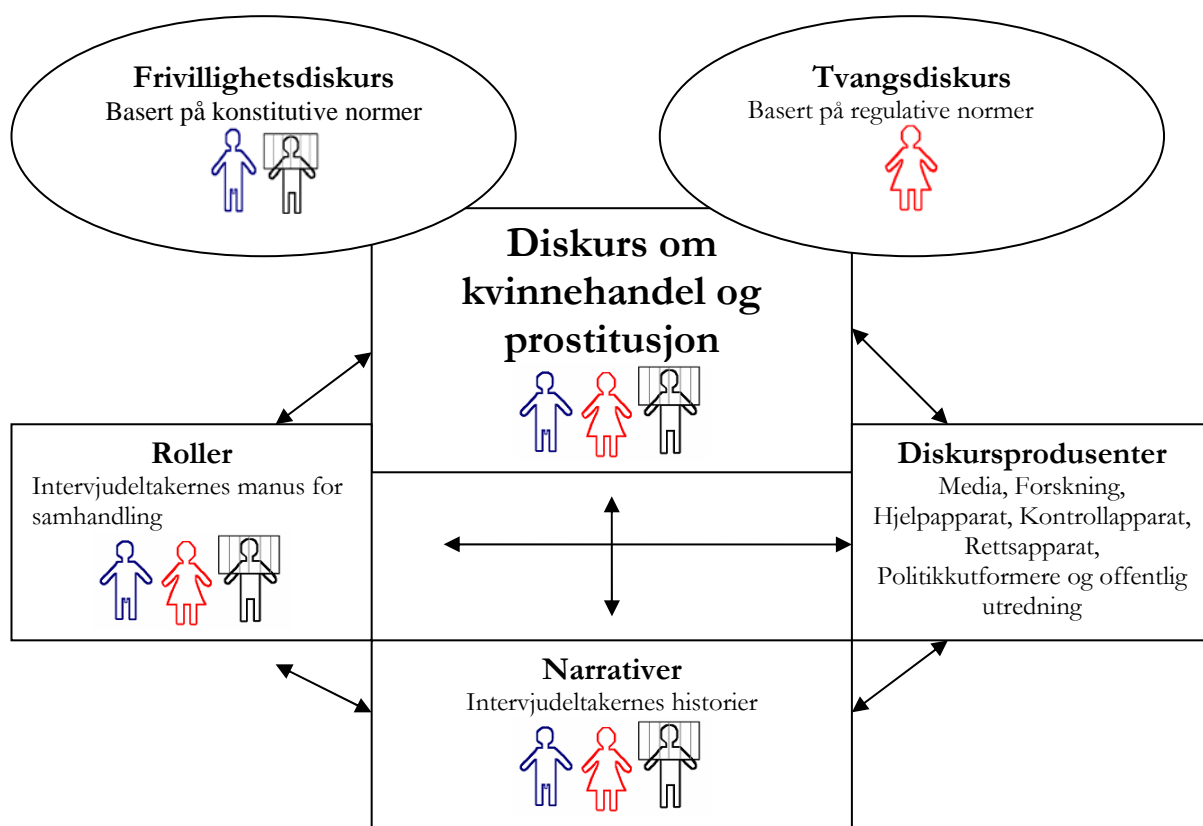
Bakpersonens fremstilling av egen posisjon i kvinnehandel var splittet. Jeg identifiserte en pendling mellom to sett med roller og narrativer. Gjennom fornektelse av skyld, dekonstruksjon av egen sak og hyppige referanser til medmenneskelige sider, spilte Geir en *uskyldighetsrolle*. Han forteller om gode minner om fisketurer med moren og egen innsats som blodgiver. Han viser meg et bilde av sin kommende øst-europeiske kone, og leser opp hverdagsfilosofi fra dagboken sin. Etter mitt syn kan denne rollen tolkes som *konstruksjon av likhet*, for å vinne min sympati. Filosofen Emmanuel Levinas, legger vekt på hvordan etikkens opprinnelse er *gjenkjennelse av oss selv i andres ansikt* (Sandberg & Pedersen 2006). I dette ligger en tanke om at sympati konstrueres gjennom fortellinger om likhet, og at mennesker følgelig sympatiserer lettere med dem som oppfattes som lik dem selv. Geirs uskyldighetsrolle støttes av narrativer som er bygget på forståelsen av prostitusjon som kvinners frie valg.

Det andre, og motsetningsfylte settet med roller og narrativer, kan knyttes til Geirs kriminelle manus for samhandling. I intervjusituasjonen gav Geir innblikk i reaksjonsmønstre og atferd som kan knyttes til kriminelle stereotyper. I metodekapittelet beskrev jeg hvordan min konfrontasjon medførte atferdsendringer hos intervjudeltakeren. Eksempelvis ble Geir opprørt og høyrøstet, blikket ble hardt og slagene fra den ene knyttneven til motsatt handflate intensiverte. Videre forteller Geir om konfliktfylte situasjoner der han fremstiller seg selv som farlig. At ingen skal *"kødde med han"*, og at det kommer de eventuelt til *"å angre på"*. Eksempelvis legger han ikke skjul på sin hevngjerrighet overfor etterforskerne i egen rettsak som *"en dag skal de få vite hvem de har med å gjøre"*, *"dem skal få sitt"*. Ved å benytte en *gangsterrolle*, er hensikten muligens å advare meg mot *"hvem jeg har med å gjøre"*. Denne gangsterrollen ble støttet av narrativer bygget på hans fremstilling av seg selv som en vellykket kriminell, med makt, penger og et omfattende kontaktnettverk i organisert kriminalitet. Geir fremyndet sin kløkt for organisering, la vekt på spenningsmotivet, et actionfylt liv og utstøtelsen i lokalsamfunnet grunnet misunnelse. Videre heroiserte han andre kriminelle; innsatte han kjenner i fengselet, NOKAS-ranerne og hans tidligere sikkerhetsgarantister i Øst-Europa. Samlet sett kan denne delen av Geirs selvpresentasjon ses som en *konstruksjon av annerledeshet*, der avstand til storsamfunnet markeres. Jeg oppfatter Geir som fylt av mistillit til verden og menneskene i den. Pendlingen mellom uskyldighetsrollen og gangsterrollen tolkes som et uttrykk for Geirs eget tolknings-, identitets- og verdighetsarbeid.

Bakpersonens roller og narrativer er forankret i *konstitutive normer*. Kvinnens frivillighet til prostitusjon en norm som bakpersonen hevder å etterkomme. Det finnes ingen ofre; kvinner som selv ønsker å prostituere seg trenger bakpersoners ”hjelp” til organisering av prostitusjon i utlandet. Organisering av kvinnehandel anses av bakpersonen som *akseptable handlinger* betinget av frivillighetsnormen, og at kvinnen forblir uvitende om kjøp og salg av henne som inntektskilde. Videre fremholder Geir et syn på prostitusjon som ”*verdens eldste yrke*”, og en nødvendighet for for å tilfredsstille menns (naturlige) seksuelle behov. Slik fungerer markedet legitimerende på hans virksomhet. Aktørposisjonen som bakperson ses som nødvendig for å tilrettelegge et marked der etterspørselen møter et tilbud.

Diskursen om kvinnehandel og prostitusjon

I denne fremstillingen har jeg vist hvordan aktørenes argumentasjon muligjgjøres av diskursive ressurser. For å *illustrere* hvordan aktørene plasserer seg i den samfunnsmessige diskursen om kvinnehandel og prostitusjon, har jeg utformet figur 3⁴. Formålet er å tydeliggjøre forbindelseslinjene mellom diskursive ressurser, makt og sosial praksis.

Figur 3. Diskursoversikt

Som det kommer frem av figuren består hoveddiskursen om kvinnehandel og prostitusjon av en rekke *diskursprodusenter*. Disse produserer tematiske avisartikler, TV-innslag, vitenskapelige artikler,

⁴ Figurens form er inspirert av Brantsæter (2000: 270).

handlingsplaner, lovbestemmelser med mer. Aktørene i kvinnehandel både påvirker *til*, og påvirkes *av* disse, hvilket kommer til uttrykk gjennom deres roller og narrativer i intervjusituasjonen.

Offeret fremstiller kvinnehandel som muligjort av de andre aktørenes brudd med regulative normer. Offerposisjonen fremstilles som et resultat av bakpersonen og kundens brudd med idealer om likeverd, likestilling og rettigheter. Slik sett innskriver ofrene seg i tvangsdiskursen.

Kunden legitimerer sine sexkjøp gjennom bruk av konstitutive normer om maskulin rett til seksuell tilfredsstillelse, og kjøper sex ut ifra en frivillighetsnorm. Slik innskriver kunden seg i frivillighetsdiskursen.

Bakpersonen legitimerer også sin aktørposisjon gjennom konstitutive normer. Det finnes ingen ofre; kvinner som selv ønsker å prostituere seg trenger hans ”hjelp” med organisering av prostitusjon. Dessuten har menn et seksuelt behov som må tilfredstilles. Slik innskriver bakpersonen seg i frivillighetsdiskursen.

Diskursproduzentenes rolle

Diskursen om kvinnehandel og prostitusjon reiser et viktig spørsmål om diskursproduzentenes rolle i utviklingen og opprettholdelsen av samfunnets forståelse av kvinnehandel. Som kunnskaps- og diskursproducenter har vi ansvaret for hvordan samfunnet forstår, og følgelig håndterer, kvinnehandel. Som tideligere nevnt representerer studiens offerundersøkelse et utvalg der opplevelsene av kvinnehandel minner om historien vi kjenner fra filmen *Lilja-4 ever*. Etter mitt syn er det dermed et paradoks at sentrale kunnskapsbidrag underminerer muligheten for at ”Lilja” finnes i Norge. Kvinnehandelens brutalitet nedtones ved å henvise til at ”*Lilja 4-ever er ren fiksjon og ikke dekning av faktiske forhold*” (Smette 2003) og ”*Lilja 4-ever bare er en film*” (Skillbrei 2003). Slik jeg ser det har slike forsøk på å avmytifisere medias elendighetsbilder alvorlige implikasjoner for hvordan vi forstår kvinnehandel. Så lenge Lilja finnes må Lilja synes, uavhengig av utbredelse og antall.

Årsaken til at kvinnehandelens brutalitet nedtones i andre kunnskapsbidrag har etter mitt syn nær sammenheng med forskningsmetoder og operasjonaliseringer av ”offer for kvinnehandel”. Ved å rekruttere kvinner som ikke har brutt med prostitusjon, vil informasjonen preges av kvinnens manglende mulighet til å uttale seg fritt. Slik jeg ser det vil ofre som ikke har brutt med prostitusjon frykte trusler og represalier fra bakpersoner, og følgelig nedtone utnyttelsesaspekter og tvangsforhold. Når kvinnehandelens sentrale elementer nedtones, blir resultatet en opprettholdelse forståelsen for kvinnehandel som en del av prostitusjon. Følgelig blir kunnskapsproducenter aktive bidragsytere til *frivillighetsdiskursen*. Å produsere kunnskap om kvinnehandel som støtter frivillighetsdiskursen vil virke muligjørende for opprettholdelse av konstitutive ”seige” kjønnsrollemønstre der maskulint behov og kvinnelig føyelighet står sentralt. Maskulin seksualitet og mannlig overordnethet opprettholdes i kraft av å være tradisjonelt, stabilt og tungt forandelig. I frivillighetsdiskursen er det ikke rom for et skille mellom kvinnehandel og prostitusjon, diskursen er basert på en forståelse av prostitusjon som enkelte kvinners frivillige valg. Synet på mennesket som et nyttemaksimerende rasjonelt enkeltindivid, er et menneskesyn som ikke harmonerer med

kvinnehandel. En offersituasjon i kvinnehandel er ikke basert på rasjonelle valg. Ofrenes situasjon kan snarere ses som et resultat av bakpersonen og kundens strategiske valg.

Som kunnskaps- og diskursprodusenter må vi heller koordinere og samordne innsatsen for å styrke *tvangsdiskursen*, og etterstrebe de regulative normene den hviler på. Dette fordrer at vi må stille strenge krav til forskningsmetoder når det gjelder operasjonalisering av ”ofre for kvinnehandel” for rekruttering av intervjudeltakere. Kunnskapen om kvinnehandel må bygges på kvinner som har brutt med prostitusjon og selv definerer seg som ofre for kvinnehandel.

Aktørforståelse

Jeg vil her vende tilbake til problemstillingen om hvordan kvinnehandel forstås av offeret, kunden og bakpersonen, og drøfte den gjennom å trekke veksel på de forståelser kapittelet har bidratt med.

Aktørgruppene i kvinnehandel representerer motstridende interesser i dannelsen og opprettholdelsen av forståelsen av kvinnehandel. Deres selvpresentasjoner, fremstilling av de andre aktørgruppene, og fremstilling av fenomenet, ses som *posisjonsforventede*.

Ofrene fremstiller kvinnehandelen som *brutal*, hvor ofrene er hjelpeløse, bakpersoner er kyniske utnytttere, og kunder er et nødvendig onde i offersituasjonen. Kvinnene uttrykker seg gjennom offerstereotypiske roller og tvangslegitimerende narrativer. Offerrollen og tvangs-narrativet er forankret i regulative likeverdighetsbaserte normer. Kvinnehandel forstås som brudd på demokratiske verdier som likeverd, likestilling og menneskerettigheter. Slik uttrykker ofrene en tvangsdiskurs.

Kundene fremstiller kvinnehandelen som *uønsket*. Kvinnehandel oppfattes som merkelig og har synlige ofre som kan velges bort. Bakpersoner fremstilles som skruppelløse, kyniske jævlere. Til tross for at kundene anerkjenner kvinnehandelens eksistens, tar de ikke ansvar for å bidra til etterspørsel. Kundens legitimeringer av sin aktørposisjon i kvinnehandel kan tolkes som at de gjør bruk av ansvarsreducerende legitimeringsteknikker. Ved å fremstille kvinnehandel som noe de velger bort, fremstår sexkjøpene som akseptable. Ved å fordømme andre kunder kyniske hensikter med sexkjøp, normaliseres egne handlinger. Konstruksjonen av et skille mellom ”seg selv” og ”de avvikende kundene” bidrar til at kunder som etterspør spesielle seksuelle tjenester og/eller som kjøper sex av konkrete ofre, blir avvikende i den kulturelle normaliteten. Kundene uttrykker seg gjennom *maskulinitetsfremmende* roller og narrativer. Machorollen og de driftslegitimerte narrativene er forankret i konstitutive normer, som fremholder mannlig overordnethet og rett til seksuell tilfredsstillelse. Den maskuline drift- og rettighetsdiskursen og den feminine frivillighetsdiskursen bidrar til at sexkjøp fremstår som rettmessige offerløse handlinger, og følgelig anses som normale og akseptable. Kundens bruk av diskursive ressurser kan ses som muliggjørende for opprettholdelse av egen aktørposisjon i kvinnehandel.

Bakpersonen fremstiller kvinnehandelen som *overdrevet*. ”Ofre for kvinnehandel” fremstilles som konstruert av kvinner i prostitusjon, der formålet er økonomisk erstatning og oppholdstillatelse. Kundene fremstilles som driftige rettighetsbevisste menn. Bakpersoner fremstilles som nødvendige tilretteleggere for ”*verdens eldste yrke*”. Bakpersonens strategiske selvpresentasjoner gjøres ut i fra seg selv som tolkningsmessig sentrum, hvilket er tolket og tydeliggjort gjennom

identifisert bruk av *ansvarsreducerende legitimeringsteknikker*. Egen posisjon som bakperson legitimeres gjennom frivillighetsdiskursen. Bakpersonens bruk av diskursive ressurser kan ses som muliggjørende for opprettholdelse av egen aktørposisjon i kvinnehandel.

Samfunnets *diskursprodusenter* har en viktig rolle når det gjelder produksjon og reproduksjon av forståelse for kvinnehandel. Som aktive kunnskaps- og diskursprodusenter må vi basere våre undersøkelser på en forståelse av forskjellene mellom kvinnehandel og prostitusjon. I kapitlet som følger befatter jeg meg med ambisjonen om å tydeliggjøre et slikt skille.

Kapittel 6. Kvinnehandel som fenomen

Spørsmålet som nå reises er hvorvidt studiens aktørforståelse og strukturforståelse kan kobles analytisk og bidra til en samlet forståelse av kvinnehandel som fenomen. Med dette formål vil jeg her vende tilbake til problemstillingen om kvinnehandelens påvirkning på prostitusjonsmarkedet, og drøfte den gjennom å trekke veksler på de forståelser studien har bidratt med. Ambisjonen er å vurdere grunnlaget for en mer eksplisitt fenomenisering av kvinnehandel, som en avgrenset del av prostitusjonsvirksomhet.

Prostitusjon før og nå

I studiens innledning stilte jeg spørsmål ved hvordan kvinnehandel har påvirket prostitusjonsmarkedet. Som et overordnet grep for å drøfte denne problemstillingen tar jeg utgangspunkt i klassikeren *Bakgater* (Høigård & Finstad 1986). Det finnes flere grunner til mitt utgangspunkt i boken til Høigård og Finstad. *Bakgater* var den første norske studien som ga de tre deltakende parter en stemme, og så vidt meg bekjent, også den siste. Boken gir innsiktsfulle beskrivelser av denprostituerte, kunden og halliken. De siste tyve årene har kunnskapsbidragene i prostitusjonsforskningen bestått av enkeltstående studier av henholdsvis kvinner i prostitusjon og prostitusjonskunder. Etter mitt syn er det dermed behov for en analyse som sammenligner prostitusjon før og nå, i lys av de tre deltakende partenes stemmer.

Marked og arena

I 1986 var norsk prostitusjonsvirksomhet knyttet til *norske* kvinner som solgte sex for å finansiere rusmiddelbruk (Høigård & Finstad 1986). I 2006 er prostitusjonsbildet preget av utenlandske kvinner som selger sex for å finansiere en bedre livssituasjon for seg selv og sin familie. De utenlandske kvinnene kommer fra alle verdensregioner. Pro Senteret (2007) har de siste årene vært i kontakt med kvinner fra 50 ulike nasjoner årlig. Fra 2001 til 2006 har Pro Senterets utenlandske brukere økt fra 19% til 73%. Antallet norske kvinner har blitt redusert omtrent tilsvarende. Årsakene til økningen i utenlandsk prostitusjon i Norge kan i stor grad knyttes til organisert kriminalitet, der en betydelig andel av kvinnene er ofre for kvinnehandel (Pro Senteret 2007).

På 1980-tallet var gateprostitusjon den største arenaen for prostitusjon (Høigård & Finstad 1986). I gateprostitusjon etableres kontakten mellom kjøper og selger i det offentlige rom, stort sett innenfor et geografisk avgrenset område. Tjenestene utføres ofte ute, i kundens bil, på hotell eller hjemme hos kunden. I dag anslår Pro Senteret (2007) at 60% av prostitusjon foregår på innendørsmarkedet. På innendørsmarkedet etableres kontakten mellom kjøper og selger gjennom annonsering i ulike mediekkanaler. Innendørsprostitusjon representerer et stadig mer mangfoldig spekter av prostitusjonsformer; massasjeinstitutt, leilighet, hotell, restaurant, bar, klubb og mobilprostitusjon. Sett fra studiens kundeperspektiv tilbyr innendørsmarkedet en *valgfrihet* og en *diskresjon* som ikke har vært mulig i gateprostitusjon. Kundene opplever at tilbudssiden har blitt vesentlig større og mer diversifisert, og at sexkjøp er lettere tilgjengelig. Spørsmålet økt mangfold

og tilgjengelighet reiser, er hvorvidt flere menn velger å kjøpe sex. Det gjenstår å se i Folkehelseinstituttets seksualvaneundersøkelse i 2008.

Tiden etter årtusenskiftet representerte en sterk økning i utenlandske prostituerte, som har medført en betydelig økning i norsk prostitusjonsomfang totalt (vedlegg 1). Utfallet har vært relokaliseringer i markedet, både i form av kvinnens respons på et mettet marked og som følge av offentlige reguleringer. Som tittelen på klassikeren fra 1980-tallet tilsier, fant prostitusjonsvirksomheten for tyve år siden sted i Oslos *bakgater*. I dag observeres derimot den norske prostitusjonsvirksomheten i *Norges hovedgater*. Fra å ha vært et bakgatefenomen forbeholdt hovedstaden, har prostitusjon blitt et hovedgatefenomen i Norges største byer. Siden årtusenskiftet har Oslo vært den nasjonale arenaen for utenlandsk gateprostitusjon. I 2005 fant imidlertid utenlandsk gateprostitusjon veien til Bergen og Stavanger (Pro Senteret 2007). I dag har Oslo, Bergen og Stavanger spesifikke geografiske områder for prostitusjon, der utenlandske kvinner utgjør majoriteten av tilbudet.

Utenlandske kvinner gjør gateprostitusjonen synlig og merkbart i Norges største byer. Hudfargen og den offensive markedsføringen gjør dem svært synlige i det offentlige rom. Spesielt har den nigerianske gruppen vekket mediernes oppmerksomhet, da denne gruppen har beveget seg utenfor det som tradisjonelt har vært geografisk avgrensede prostitusjonsarenaer. I konkurranseøyemed har de nigerianske kvinnene tilbudt sex i sentrumsnære områder, i Oslos paradegate og i boligstrøk (Pro Senteret 2007). Et hovedtema i mediedekningen og de etterfølgende debattene har vært frykten for at prostitusjonen skal komme ut av kontroll, bevege seg inn på nye deler av byen og rokke ved den alminnelige orden og moral. Eksempler kan være VGs artikkel om "*Ullevål Hageby som ble Ullevål Horeby*"⁵. Denne mediedekningen av "ordensdebatten" reiser på nytt spørsmålet om diskursprodusentenes ansvar. I debatten var norske medier aktive produsenter av frivillighetsdiskursen. Forståelsen for de nigerianske kvinnenenes situasjon, som mulige ofre for kvinnehandel, var fraværende. De nigerianske kvinnene ble fremstilt som "*plagsomme*", "*aggressive*" og som VG artikkelen viser; som "*borer*". Anders Heger spør seg om når det ble greit å bruke ordet "*hore*" om prostituerte kvinner. "*Svaret er like forstemmende som det er åpenbart og skamfullt: Da de skiftet farge*"⁶.

Aktører og strukturer

Ofre for kvinnehandel representerer sentrale forskjeller til lokale prostituerte. Høigård og Finstad (1986) fremstiller prostituertes debut som en *trinnsvis prosess*, der kvinnenenes erfaringer fører til en nedbryting av respekt for seg selv. Videre peker Høigård og Finstad på *miljø* og *venninner* som vesentlige sosialiseringsfaktorer på veien frem til prostitusjon. Når prostitusjon er et faktum benytter kvinnene en rekke forsvarsstrategier for å verne eget følelsesliv. Disse innebærer ikke-deltakelse, opprettholdelse av avstand og en rekke identifiserte teknikker som benyttes i forsvar mot invadering av selvet. Beskrivelsen av 1980-tallets prostituerte lar seg ikke overføre til utvalget i min offerundersøkelse. For utvalget i studiens offerundersøkelse var prostitusjonsdebuten ikke et

⁵ VG 12. juni 2006

⁶ Dagsavisen 24. juni 2006

produkt av en trinnvis prosess, men snarere et resultat av bakpersoners kontroll og tvang. Debuten opplevdes som en motvillig og traumatisk opplevelse. Likeens ga bakpersonenes restriktive kontroll, i form av sosial eksklusjon og isolasjon fra andre prostituerte, liten mulighet til sosial læring av mentale forsvarsstrategier. Kvinnene hadde få, eller ingen, mulighet til å utelukke kunder, spesielle tjenester, forlange kondombruk, kle seg ut, avbryte avtaler med voldelige kunder, eller andre beskyttelsesstrategier Høigård og Finstad identifiserte i sitt materiale. Slik sett har ofre for kvinnehandel ikke utviklet metoder for å kontrollere ettervirkninger.

I *Bakgater* utvikles den første norske kunnskapen om kunder i prostitusjon. Kunden fremstilles som en alminnelig mann som av ulike grunner kjøper sex. Dette funnet støttes av en rekke rapporter om menn som kjøper sex. Spørsmålet her er hvorvidt kunden kan ses som en *ny aktør* på et prostitusjonsmarked der kvinnehandel er representert. Kundeundersøkelsen denne studien hviler på indikerer at kunden før og etter kvinnehandel på prostitusjonsmarkedet, er den samme. Majoriteten av utvalget i undersøkelsen hadde kjøpt sex i over 20 år og fremstiller fremveksten av kvinnehandel som negativt. I aktøranalysen viste jeg at kundene ikke identifiserer seg som aktører i kvinnehandel, da de hevder å kunne skille mellom frivillighet og tvang på prostitusjonsmarkedet, og dermed velge bort sexkjøp som understøtter kvinnehandel. Etter mitt syn påberoper kundene seg en lite troverdig identifiseringsegenskap. Selv om endringene i prostitusjonsmarkedet oppleves som uønsket, bidrar kundene til å opprettholde en etterspørsel som understøtter kvinnehandel. Ved å opptre som kunde på et prostitusjonsmarked der kvinnehandel eksisterer, vil kunden bli innehaver av en ny rolle. I tillegg til å være prostitusjonskunde blir han også en aktør i kvinnehandel.

I sin analyse av 1980-tallets prostitusjonsmarked omtaler Høigård og Finstad tredjeparten i prostitusjon som *halliker*. Hallikvirksomhet fastslås som *lite utbredt*, av den grunn at de norske kvinnene ikke er avhengige av en hallik for å selge sex. I min analyse av det nåtidige prostitusjonsmarkedet har jeg omtalt tredjeparten som *bakpersoner*. Organisert prostitusjon fastslås som *svært utbredt* (Pro Senteret 2007), som etter mitt syn er av den grunn at kvinnene er avhengige av bakpersoner for å selge sex i Norge. Høigård og Finstad fremstiller halliken som en *”vaktmann”* med praktiske nyttefunksjoner den prostituerte kvinnen er villig til å betale for. De prostituerte har ofte følelsesmessige relasjoner til sine halliker, noe Høigård og Finstad konseptualiserer som *”kjarstehalliker”*. Halliken har sjeldent mer enn én kvinne i prostitusjon. Beskrivelsen av 1980-tallets hallik skiller seg vesentlig fra bakpersonen i kvinnehandel. Som halliken har bakpersonen praktiske nyttefunksjoner, i form av å utgjøre kvinnens mulighet til å migrere fra en uholdbar livssituasjon i hjemlandet. Når det gjelder følelsesmessige relasjoner bryter dette momentet totalt med utvalget i offerundersøkelsens erfaringer. Disse kvinnene viser sterk mistillit til sine bakpersoner, som omtales i svært antipatiske ordlag. Bakpersoner profiterer dessuten ikke bare på kvinnens sexsalg, men også på kjøp og salg av kvinner seg i mellom. I motsetning til hallikens enmannsforetak, inngår bakpersoner ofte som ledd i organiserte kriminelle nettverk med internasjonale forgreininger. Bakpersoner har ofte mange kvinner i prostitusjon. Gitt disse forskjellene kan det hevdes at bakpersoner er nye aktører på det norske prostitusjonsmarkedet.

Høigård og Finstad (1986) gir innsiktsfulle beskrivelser av *tradisjonell lokal prostitusjon*. Årsakene kan i stor grad knyttes til rusproblematikk og enkelte kvinners valg av prostitusjon som alternativt arbeid. I dag er det norske prostitusjonsmarkedet internasjonalisert og representert av kvinner fra 50 nasjoner. Umiddelbart peker dette i retning av at bakenforliggende strukturer skiller seg fra tradisjonell lokal prostitusjon. Jeg vil her vise til studiens strukturanalyse, der jeg trakk veksel på strukturer, samfunnsforhold og faktorer på globalt, nasjonalt og lokalt nivå. I motsetning til tradisjonell lokal prostitusjon, kan kvinnehandel i Norge ses som et *spesifikt lokalt uttrykk for globalisert prostitusjon*.

Fenomenforståelse

I dette kapittelet har jeg sammenlignet tradisjonell lokal prostitusjon og kvinnehandel som spesifikt utfall av globalisert prostitusjon, gjennom å trekke veksel på de forståelser studien har bidratt med. Med utgangspunkt i de identifiserte forskjellene, vil jeg argumentere for en mer eksplisitt fenomenisering av kvinnehandel, som en avgrenset del av prostitusjonsvirksomhet.

Den samlede fenomenforståelsen forteller at vi står overfor et prostitusjonsmarked med *nye aktører* og *nye strukturer*. Aktørene og strukturene i kvinnehandel skiller seg fra tradisjonell lokal prostitusjon. Tradisjonelt har lokal prostitusjon blitt forstått som enkelte kvinners valgbaserte problemløsningsform, med nær sammenheng til rusavhengighet. På grunnlag av offerundersøkelsens materiale har jeg argumentert for at offerposisjonen i kvinnehandel ikke kan knyttes til valg, men må ses som et strukturelt produkt av globalisert prostitusjon. Kunden på 1980-tallet skiller seg fra kunden i dag, gjennom å være innehaver av en ny rolle som aktør i kvinnehandel. Ved å opptre på prostitusjonsmarkeder der kvinnehandel er representert, opprettholdes etterspørselen. Hallikvirksomhet var for 20 år siden begrenset til enmannsforetak, der profitten var knyttet til sex som vare. Kvinnehandelens bakperson er organisert i kriminelle nettverk med internasjonale forgreininger, der nettverkene profiterer på kjøp og salg av kvinner og kvinnes seksalg.

Gitt studiens samlede fenomenforståelse vil jeg hevde at det er grunnlag for en distinksjon mellom kvinnehandel og prostitusjon.

Kapittel 7. Avslutning

Denne studien kan ses på som et vindu. Gjennom dette vinduet kan leseren få innblikk i hvordan kvinnehandel ble gitt mening av enkelte aktører på et bestemt tidspunkt og i en situasjonell kontekst. Studien gir på denne måten et gløtt inn i fortiden samt glimt av hva som skjedde, hvordan det skjedde og aktørenes presentasjoner av hvorfor det skjedde. Gjennom dette vinduet kan leseren også få tilgang til mine tolkninger av hva kvinnehandel er, hvordan kvinnehandel foregår og hvorfor kvinnehandel eksisterer. Tolkningsgrunnlaget er fundert i et kvalitativt forskningsdesign og med utgangspunkt i et hermeneutisk vitenskapssyn. Inspirert av den hermeneutiske grunntanken om sirkulær forståelsesutvikling, har en åpen og eksplisitt pendling mellom del og helhet, førforståelse og forståelse, gitt studiens tolkninger sporbar forankring. Hermeneutikken har tillatt flytende overganger mellom ulike tolkningsnivåer. Kombinasjonen av et erfaringsnært og et kritisk perspektiv har muliggjort variasjon i graden av analytisk distanse, som har resultert i at ulike lag av mening har vokst frem. Slik blir forståelsen verken et reproduisert produkt av aktørenes ytringer, eller et rendyrket resultat av objektivisering. Med andre ord har hermeneutikk som fortolkende vitenskap fungert som en bro mellom empirinære beskrivelser og abstrakt analyse. Tolkningene jeg har utviklet er ikke avbildinger av aktørenes virkeligheter, men sosiale konstruksjoner av dem. Grunnlaget for tolkningene er forsøkt gjort så eksplisitt at de i hvert enkelt tilfelle kan *vurderes* som overførbare til å gjelde for andre enn intervjudeltakerne i mine undersøkelser. Det betyr at studiens forskningsdesign og resultater gjerne kan påvirke og inspirere andre, men at tolkningene ikke uten videre kan overføres til andre sammenhenger.

Nye aktører, nye strukturer og nytt ansvar

Det overordnede formålet med denne studien har vært å bidra med forståelse for kvinnehandel som fenomen. Studiens forståelsesbidrag viser at kvinnehandel *utløses*, *muliggjøres* og *opprett holdes* av samfunnsmessige strukturer og de undertrykkende aktørgruppenes handlingsvalg.

Strukturene som virker utløsende for sårbare kvinners migrasjonsønske, er de samme som virker muliggjørende for bakpersoners profitt, og følgelig kundens tilfredsstillelse av seksuelt behov. Offeret for kvinnehandel forstår sin posisjon som et produkt av en uholdbar livssituasjon i hjemlandet, der sårbarheten og risikoviljen ble utnyttet av organiserte kriminelle grupper. Kunden og bakpersonens forståelse av egne aktørposisjoner i kvinnehandel bør ses som strategiske selvpresentasjoner, og kan tolkes som at de gjør bruk av ansvarsreducerende legitimerings-teknikker. Slik ses kvinnehandelens aktørgrupper som representerer med motstridende interesser i dannelsen og opprettholdelsen av forståelse for kvinnehandel. De undertrykkende aktørgruppene i kvinnehandel benytter diskursive ressurser som virker muliggjørende og opprettholdene på deres aktørposisjoner i kvinnehandel. Kunden og bakpersonen finner støtte i konstitutive normer og uttrykker seg gjennom en frivillighetsdiskurs, basert på maskuline rettigheter og et syn på

prostituasjon som kvinners frivillige valg. Ofrene støtter seg til regulative menneskerettighetsbaserte normer som samler en underlegen tvangsdiskurs. Aktørenes diskursive ressurser tydeliggjør deres stemmer som muliggjort innenfor ekkoet av splittede og sammenvevde normsett og diskurser som preger vår kjønns-, makt- og seksualitetskultur.

En sammenligning av tradisjonell lokal prostituasjon og kvinnehandel som spesifikt lokalt utfall av global prostituasjon forteller at vi står overfor et nytt og omskiftelig prostituasjonsmarked, representert av nye aktører, begrenset og muliggjort av nye strukturer. Gitt studiens samlede fenomenforståelse hevder jeg at det er grunnlag for en distinksjon mellom kvinnehandel og prostituasjon. Forståelsen av kvinnehandel som bestående av nye aktører og nye strukturer, stiller oss overfor nytt ansvar. Avslutningsvis vil jeg skissere et forslag til ansvarsfordeling:

Diskursprodusenter må ansvarliggjøres for hvordan kvinnehandel forstås og følgelig håndteres. I studien har jeg trukket frem eksempler på hvordan medier og forskning kan bidra til produksjon og opprettholdelse av frivillighetsdiskursen. Etter mitt syn bør forskning på kvinnehandel inneha en politisk dimensjon og baseres på et mål om å produsere kunnskap som virker frigjørende for den undertrykte aktørgruppen. Ofrene forstår kvinnehandel som vesensforskjellig fra prostituasjon. Det bør vi også gjøre. Lilja finnes i Norge, dermed må kunnskapen om kvinnehandel bygge på forståelse av Liljas situasjon. Dette fordrer at vi må stille *strengt krav til forskningsmetoder* når det gjelder operasjonalisering av ”ofre for kvinnehandel”, og rekruttering av intervjudeltakere. Kvinner som har brutt med prostituasjon og selv identifiserer seg som ofre for kvinnehandel, må brukes som forståelsesnøkler i kunnskapsproduksjonen. Ved å bygge kunnskapen på kvinner som er i posisjon til å uttale seg fritt, vil distinksjonen mellom kvinnehandel og prostituasjon tydeliggjøres. Følgelig vil grunnlaget for politikkutforming og håndtering av kvinnehandel styrkes.

Kunden må ansvarliggjøres for sin rolle som aktør i kvinnehandel. Kundeundersøkelsens oppslutning og påfallende interesse (over hundre henvendelser), samt intervjudeltakernes tendens til holdningsendring gjennom intervjuene, indikerer et *definitivt endringspotensiale hos kunden*. Slik jeg ser det består endringspotensialet i at kundenes syn på ofre som konkrete og dermed unngåelige, kan italesettes og påvirkes, og sexkjøp kan fratras muligheten for legitimering gjennom frivillighetsdiskursen. Holdningskampanjer som fokuserer på at det ikke er mulig å sanse og dermed skille frivillighet fra tvang på prostituasjonsmarkedet, vil kunne bidra til en nødvendig ansvarliggjøring av kunden. Kunden må bevisstgjøres som bærer av to roller; prostituasjonskunde og aktør i kvinnehandel. Den nye rollen kan verken fornektes, fortreges eller legitimeres; den må ses som en konsekvens av ansvaret det innebærer å kjøpe sex. Kunden argumenterer selv for at sexkjøp av ofre for kvinnehandel er uforenlig med maskulinitet. Det vil dermed bli en kontradiksjon å legitimere sexkjøp gjennom en maskulin drifts- og rettighetsdiskurs. Å gjøre ofre konkrete og å konstruere sexkjøp som uforenlig med maskulinitet, vil etter mitt syn bety mer for bekjempelse av kvinnehandel enn kundekriminalisering.

Verden er foranderlig, ved at vi endrer bilde av den. Gjennom ny forståelse formes nye diskurser som muliggjør andre typer handlinger. Dette er underlagt koblingen mellom kunnskap og makt, som utgjør diskurser. Kvinnehandel utløses, muliggjøres og opprettholdes av samfunnsmessige strukturer og de undertrykkende aktørgruppens handlingsvalg. Gjennom forståelse av kvinnehandel som et fenomen avgrenset fra prostitusjon – *representert av nye aktører og nye strukturer* – må vi koordinere og samordne innsatsen i kampen mot global kvinnehandel. Kvinnehandel må forstås som uforenlig med demokratiske verdier som likeverd, likestilling og menneskerettigheter.

Litteratur

- Alvesson, M. & K. Sköldbberg. 2004. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Anderson, B & J. O'Connell Davidson. 2003. *Is Human Trafficking being demand driven? A Multi Country Pilot Study*. IOM Migration Research series No.11, Geneva.
- Aronowitz, A. 2001. *Smuggling and trafficking in human beings: the phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it*. European Journal on Criminal Policy and Research 9: 163–195, Kluwer Academic Publishers, Nederland.
- Bales, K. 1999. *What predicts global trafficking?* Paper presented at the International Conference on New Frontiers of Crime: Trafficking in Human Beings and New Forms of Slavery, Verona.
- Bales, K 2000. *Disposable people. New slavery in the Global Economy*. University of California Press, California.
- Barth, F. 2005. *Oss mennesker i mellom*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Brantsæter, M. 2001. *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Avhandling til dr.polit.graden. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Brunovskis, A. & G. Tyldum 2004. *Crossing Borders: An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*, FAFO report 426, Oslo.
- Carling, J. 2005. *Fra Nigeria til Europa. Innvandring, menneskesmugling og menneskehandel*. Prio, Oslo.
- Ek, S & A, Eljarbø. 2002. *Kvinnelige visumsøkere fra Thailand. En studie av visumsøknader til den kongelige norske ambassade i Bangkok*. Juridisk Rådgivning for kvinner, Oslo.
- Fangen, K. 1997. *Fra erfaringsnær til kritisk: fortolkning som samfunnsvitenskapelig utfordring*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Finstad, L & C.Høigård (red). 1997. *Kriminologi*. Pax Forlag, Oslo.
- Fog, J. 1994. *Med samtalen som utgangspunkt*. Akademisk Forlag, København.
- Folkehelseinstituttet 2003. *Ny Seksualvanundersøkelse*. Folkehelseinstituttet, Oslo.
- FN 2000. *Protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn, som supplerer de forente nasjoners konvensjon om grenseoverskridende organisert kriminalitet*.
- Gilje, N. & H. Grimen. 1998. *Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gunatilleke, G 1994. *International cooperation in fighting illegal immigration networks*. IOM, Geneva.
- Guneriussen, W. 1999. *Aktor, handling og struktur. Grunnlagsproblemer i samfunnsvitenskapene*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Hansen, F & K. Simonsen. 2004. *Geografens vitenskapsteori. En introducerende discussion*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

- Hermstad, K. 2006. *Forbrytelse og selvforståelse. Et bidrag til forståelsen av en gruppe menn dømt til fengsel for seksuelle overgrep, i lys av terapi, etikk og strafferett.* Doktoravhandling NTNU, Trondheim.
- Høigård, C & L. Finstad. 1986. *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet.* Pax Forlag, Oslo.
- Hydén, L. 1990. *De osynliga männen. En socialpsykologisk studie av manliga prostitutionskunder.* Rapport nr. 122 fra FOU-byrået ved Stockholms sosialforvaltning. FOU-byrået, Stockholm.
- Johannessen, A, P. Tuft & L. Kristoffersen. 2006. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode.* Abstrakt forlag, Oslo.
- Justis- og politidepartementet. 2003. *Regjeringens Handlingsplan mot handel med kvinner og barn 2003-2005.* Oslo.
- Justis- og politidepartementet. 2004. *Sexkjøp i Sverige og Nederland - reguleringer og erfaringer.* Rapport fra Arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester. Oslo.
- Justis- og politidepartementet. 2005. *Regjeringens Handlingsplan mot menneskehandel 2005-2008.* Oslo.
- Justis- og politidepartementet. 2006. *Stopp Menneskehandelen. Regjeringens Handlingsplan mot menneskehandel 2006-2009.* Oslo.
- Katz, J. 1988. *Seductions of Crime.* Basic Books, Oxford.
- Kelly, E. 2002. *Journeys of jeopardy: A review of research on trafficking in woman and children In Europe.* IOM, University of London, UK.
- Kippe, E. 2004. *Kjøper "ekte mannfolk" sex? En studie av 20 menn som kjøper seksuelle tjenester.* Helse og Rehabilitering, Oslo.
- Kramvig, B. & K. Stien. 2002. *Grenseløs verdighet?* NORUT Finnmark, Alta.
- Krisesentersekretariatet. 2005. *Veileder - Etikk og sikkerhet i samtale med kvinner utsatt for menneskehandel.* Oversatt fra WHO Ethical and safety guidelines for interviewing trafficked women 2003.
- Kristvik, E. 2005. *Sterke hovud og sterke hjarte. Thailandske kvinner på den norske Sexmarknaden.* Seksjon for medisinsk antropologi, institutt for allmenn- og Samfunnsmedisin, Oslo.
- Kvale, S. 2001. *Det kvalitative forskningsintervju.* Gyldendal akademisk, Oslo.
- Lautrup, C. 2005. *Det skal ikke bare være en kropp mod krop-oplevelse. En sociologisk undersøgelse av prostitutionskunder.* Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte, København.
- Lincoln, Y. & E. Guba. 2000. *Handbook of qualitative research.* Thousand Oaks, Sage Publications, California.
- Lisborg, A. 1998. *Bodies across borders. Prostitution Related Migration from Thailand to Denmark.* Roskilde University, Roskilde.
- Lundgren, E. 1993. *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Lyngbye, P. 2000. *Mænd der betaler kvinder - om brug af prostitution.* Roskilde Universitetsforlag, Roskilde.
- Müller-Nilssen, M. 1998. *Prostitusjon på bortebane. Rapport om kvinner med utenlandsk bakgrunn som selger seksuelle tjenester i Oslo.* PION og Oslo Kommune, Oslo.

- Norli, B. 2006. *Utenlandske prostitusjon i Oslo. Pro Senterets kunnskap og erfaringer*. Oslo kommune, Oslo.
- Postholm, M. 2005. *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Prieur, A. & A, Taksdal. 1989. *Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex*. Pax Forlag, Oslo.
- Pro Senteret 2002. *Årsrapport 2001*. Oslo Kommune, Oslo.
- Pro Senteret 2003. *Årsrapport 2002*. Oslo Kommune, Oslo.
- Pro Senteret 2004. *Årsrapport 2003*. Oslo Kommune, Oslo.
- Pro Senteret 2005. *Året 2004 sett med Pro Senterets øyne*. Oslo Kommune, Oslo.
- Pro Senteret 2006. *Året 2005*. Oslo Kommune, Oslo.
- Pro Senteret 2007. *Året 2006*. Oslo Kommune, Oslo.
- Renland, A. 2001. *Internasjonal handel med barn og mindreårige til Norge for kommersiell seksuell utnyttelse*. ECPAT Norge/Redd Barna, Oslo.
- ROSA 2006. *Årsrapport 2005*. Krisesentersekretariatet, Oslo.
- Sandberg, S & W. Pedersen. 2006. *Gatekapital*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skjervheim, H 1992. *Filosofi og dommekraft*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skilbrei, M. 1998. *Når sex blir arbeid. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Pax Forlag, Oslo.
- Skilbrei, M. 2003. *Lilja 4-ever er bare en film! Problematisk sammenblanding av fiksjon og fakta på prostitusjonsfeltet*. Kvinneforskning, nr. 4/2003, Oslo.
- Skilbrei, M, M. Tveit & A. Brunovskis. 2006. *Afrikanske drømmer på europeiske gater. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*. Fafo-rapport 525, Oslo.
- Skilbrei, M. & I. Polyakova. 2006. *My life is so short, I want to live now. Kvinner fra Øst-Europa forteller om veien inn i prostitusjon i Norge*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Skilbrei, M & K. Tveit. 2007. *Facing Return*. Fafo-report 01 2007. Oslo.
- Skogseth, G. 2006. *Trafficking in Women – Fact-finding trip to Nigeria (Abuja, Lagos and Benin City) 12-26 March 2006*, Country of Origin Information Centre, Oslo.
- Smette, I. 2003. *Den seksuelle slavestand? Ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Pro Senteret, Oslo.
- Stenvoll, D. 2002. *From Russia with love? Newspaper coverage of cross-border prostitution in Northern Norway, 1990-2001*. I The European journal of women's studies, 2002, volume 9, side 143-162.
- Sætre, M. 2000. *Grenseoverskridende kjønnsandel i Oslo*. Oslo politidistrikt, Etterrettingsseksjonen. Strategisk analyse nr.20/2000, Oslo.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Truong, T. 1990. *Sex Money and Morality: Prostitution and Tourism in South-East Asia*. Atlantic Highlands, New Jersey.

Tyldum, G, M. Tveit & A. Brunovskis. 2005. *Taking Stock. A review of existing research on trafficking for sexual exploitation*. Fafo rapport 493, Oslo.

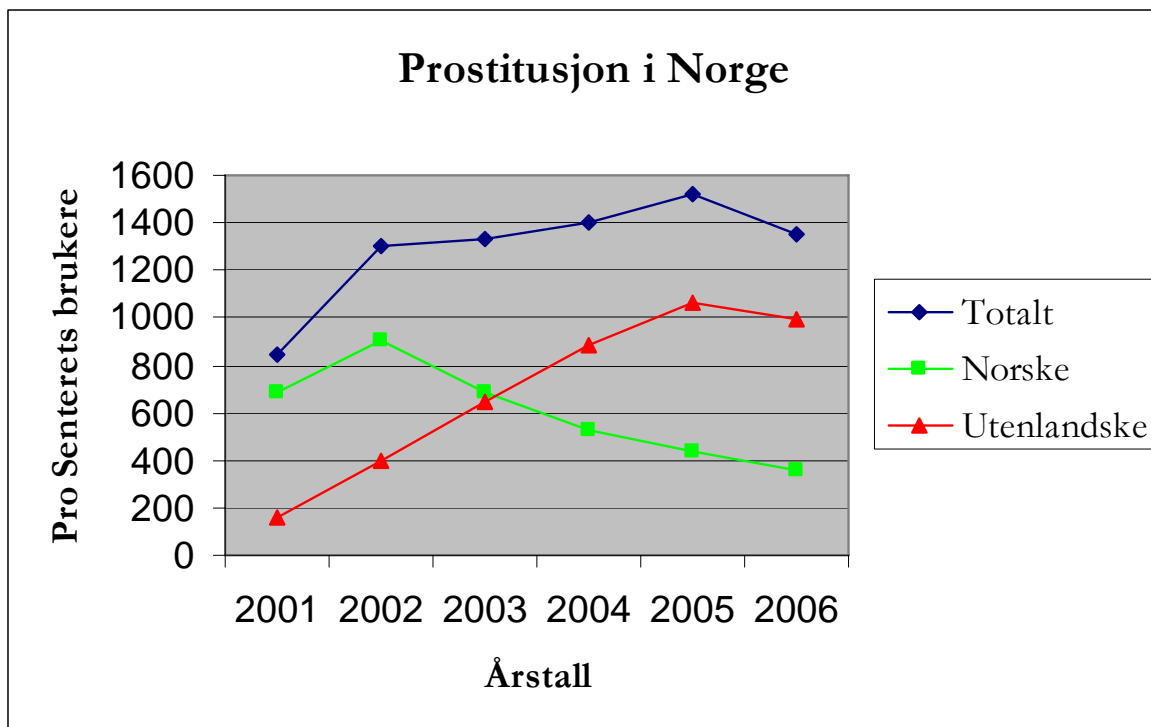
USDS 2007. *Trafficking in Persons Report 2006*. U.S. Department of State, Office of the Under Secretary for Global Affairs, Publication 11335, NY.

Widerberg, K. 1995. *Kunnskapens kjønn. Minner refleksjoner og teori*. Pax Forlag, Oslo.

Widerberg, K. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt- en alternativ lærebok*. Universitetsforlaget, Oslo.

VEDLEGG

VEDLEGG 1: Prostitusjon i Norge 2001-2006

Figur 1. Prostitusjon i Norge 2001-2006⁷

⁷ Figuren er basert på tall fra Pro Senterets årsrapporter 2001-2006.

VEDLEGG 2. Informasjonsbrev offerundersøkelsen

Linda Sannesmoen c/o Jan Hesselberg
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Postboks 1096
0317 Oslo

Do you want to participate in my research project?

My name is Linda Sannesmoen, I am a master student in human geography, at the University of Oslo. My supervisor is Professor Jan Hesselberg.

My master thesis is titled “Norway as a destination country for trafficking in women to the purpose of prostitution”⁸. I try to seek answers on this question through interviews with the three involved parts in human trafficking; the sex-seller, the sex-buyer and the organizers behind. I have just finished the interviews with the two other involved groups.

I would like to talk with you if you have been working in the sex industry in Norway. I will ask questions about your way into prostitution, your experiences with it, and your way out of prostitution. If you like you can tell “your story”. If there is questions you’ll prefer not to answer that is ok. You can also choose to cancel the interview whenever you like.

To participate in this project is voluntary.

I will guarantee that our conversation will be treated with full confidentiality. You will be anonymous, and no one will be able to reveal your identity.

I hope you will participate in my research project. Through participation you will contribute to knowledge that can be used to combat human trafficking.

Yours sincerely,

Linda Sannesmoen
Project manager

⁸ Studien har endret tittel og fokus underveis

VEDLEGG 3. Informasjonsbrev bakpersonundersøkelsen

Linda Sannesmoen c/o Jan Hesselberg
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Postboks 1096
0317 Oslo

Vil du være med i min intervjuundersøkelse?

Mitt navn er Linda Sannesmoen og jeg er mastergradstudent i samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo. Min faglige veileder er professor Jan Hesselberg.

Masteroppgaven min har tittelen ”Kvinnehandel til Norge - hvorfor øker representasjonen av nye nasjonaliteter?”⁹ Jeg vil søke svar på dette gjennom en intervjuundersøkelse med kvinnehandelens tre delaktige parter; offeret for kvinnehandel, kunden og bakpersonen. Formålet er å kunne si noe om hvorfor Norge er blitt et aktuelt mottakerland for menneskehandel.

Jeg ønsker å snakke med deg hvis du kjenner til menneskehandelen til Norge. Du har kjennskap til den organiserte kriminalitetens virke og/eller hallikvirksomhet. Du trenger ikke nødvendigvis å sone en dom for dette.

Intervjuet vil foregå i fengselet uten tilsyn og vil ta ca. 1 time. Jeg vil spørre deg om spørsmål angående kvinnehandel som virksomhet. Du kan selv velge å unnlate å svare på spørsmål du føler deg ukomfortabel med. Du kan velge å avbryte intervjuet når du vil.

Å delta i prosjektet som intervjudeltaker er frivillig. Jeg garanterer deg full anonymitet. Jeg ønsker å anvende båndopptaker hvis det er i orden for deg. Om du er av utenlandsk opprinnelse og ikke behersker norsk eller engelsk er det behov for tolk. Det vil kun være jeg og min veileder (evt. tolk) som under prosjektperioden vil få tilgang til opplysninger som fremkommer under intervjuene. Når oppgaven avleveres vil alle lydbånd og annet identifiseringsmateriale slettes.

Med vennlig hilsen

Linda Sannesmoen
Prosjektansvarlig

⁹ Studien har endret tittel og fokus underveis

VEDLEGG 4. Intervjuguide offerundersøkelsen

Background

Nationality

Age

Situation/history/place

Current situation

How long have you been in Norway

Why did you go to Norway (motive/story)

Who helped you to Norway (recruitment)

Agreements made (what/who)

Travelling route to Norway

Country of destination (time/place/space/market)

Why Norway (who's choice)

Have you been selling sex in other countries/cities (which/where)

Differences in selling sex in Norway/other countries (easier/harder, better/worse- in what ways)

Differences in city/other cities

What arenas (street prostitution/indoor prostitution)

Has the market in Norway changed when you have been working here (in what ways)

Describe the changes in the market (supply and demand/organizers)

The effects of national diversity on the market (environment/competition)

Describe a normal working day

Country of origin (home country)

Where in your home country are you from (urban/rural area)

Is prostitution culturally accepted in your home country

Does your family know what you do in Norway

Do you send money to your family

Can you go back home safely

Sexsale

How old were you the first time you sold sex

Where was the first time you sold sex

Why did you start to sell sex

Who was involved

What do you earn (pimp)

Describe a typical sex sale

Relations in the triad of actors

Why do other women sell sex

Do you identify yourself as a sex-worker/prostitute

Is there any difference between girls who sell sex than women who do not sell sex

What makes you different from other women that sell sex

Have you got friends you have worked together with

Who is buying sex

Do men who buy sex have anything in common

Why do they buy sex

What are the Norwegian customers like (differences to other nationalities, tell me about Norwegian customers)

Describe a typical customer

Is men who buy sex different from men who doesn't buy sex (equal to you)

How much do you know about customers (do you speak with them)

Who are the organizers/pimps

What are they like (tell me about pimps you know,)

What is their tactics

What does pimps have in common (does pimps seem evil to you)

Why are they pimps (motive)

Are pimps different than other people (equal to you)

Who are the recruiters

Use of fake documents

Debt

Trafficking in women to the purpose of prostitution

What do you know about trafficking

What is the difference between prostitution and trafficking

Is trafficking visible (Can you see it, tell the difference)

Can you tell the difference of a victim of trafficking and a prostitute

Do you think trafficking is visible to the customers (how can a customer know)

Do you think customers considers the risk that they might buy sex from a trafficking victim

Do you consider/identify yourself as a victim of trafficking

Why do you think Norway has become a destination country for trafficking in women

Reflection

Why do prostitution/trafficking exist

Can prostitution/trafficking be stopped (how)

What do you think about criminalisation of prostitution

What are the risks in selling sex

What are the risks in buying sex

What are the risks in organizing (pimps)

Why did you want to get interviewed

Do you talk to anyone about this

Have you got interviewed about this before

How do you see the future

Is it anything else you want me to know - that I should have asked you about

How I can use this material (who knows your story)

VEDLEGG 5. Intervjuguide kundeundersøkelsen

Bakgrunn

Alder
Etnisitet (evt. oppholdsstatus)
Sivilstatus
Utdanning/Arbeid
Årsinntekt (klasser)
Fritidsinteresser
Hvor så du annonsen

Sexkjøpserfaring

Hvorfor kjøper du sex (motiv/årsak)
Hvor ofte kjøper du sex
Første sexkjøp (når/hvor/hvordan)
Hvilke kvinner og hvorfor
Forskjeller mellom ulike etnisiteter
Preferanser ved sexkjøp
Hvilke typer tjenester
Arena (gate/innendørs)
Beskriv forløp/ledd/fremgangsmåte i et typisk sexkjøp
Hvor mye penger bruker du på sexkjøp

Sted og marked

Hvor i Norge kjøper du sex
Hvor i utlandet har du kjøpt sex
Norge som sexkjøpsarena
Hva skiller Norge fra andre land
Hva skiller byen fra andre byer
Har markedet forandret seg mens du har vært kunde (på hvilke måter)
Beskriv endringene i markedet (tilbud/etterspørsel)
Betydningen av etnisk mangfold på markedet
Hva betyr økt tilgjengelighet av utenlandske kvinner for deg
Forskjellen på sexkjøp av norske/utenlandske kvinner i Norge
Forskjellen på sexkjøp av utenlandske kvinner i Norge/utlandet

Relasjoner i aktørtrekanten

Hvorfor kjøper andre kunder sex (motiv/årsak)
Identifiserer du deg med kunder flest
Kundens forskjellighet til menn flest
Hva gjør deg annerledes enn andre kunder/andre menn

Hvem er kvinnene som selger sex
Hva har kvinnene til felles
Hvorfor selger de sex (motiv/årsak)
Er motivet forskjellig for utenlandske/norske
Kvinnen som selger sex sin forskjellighet til kvinner flest (likeverdige for deg)
Hvor mye vet du om kvinnene du kjøper sex av

Menneskehandel

Hva vet du om menneskehandel
Er kvinnehandel synlig på prostitusjonsmarkedet
Kan man se på en kvinne om hun er offer for menneskehandel
Hvordan kan man som kunde vite at kvinner ikke er under tvang
Betenkeligheter ved kvinnens tvang/frivillighet
Har risikoen for tvang betydning for ditt sexkjøp
Kan man som kunde vite, eller vil man tro
Hvorfor tror du Norge er blitt et destinasjonsland for menneskehandel

Har du sett/hørt om halliker i dine sexkjøp
Har du noe bilde av hvem hallikene er
Har de noe til felles
Hvorfor driver de hallikvirksomhet (motiv)
Hallikens forskjellighet til mennesker flest

Refleksjon

Hvorfor finnes prostitusjon
Hva er det beste argument for sexkjøp
Hva er det beste argumentet mot sexkjøp
Likheter/forskjeller mellom betalt og ubetalt sex
Kan prostitusjon opphøre
Hva vet du om norsk lovgivning for prostitusjon
Ville en lovendring i form av kriminalisering av kunden endret dine handlinger

Forholdet til sexkjøp generelt
Forholdet til kvinner generelt

Hvilke risikoer innebærer et sexkjøp
Risiko overfor deg selv
Risiko overfor kvinnen

Moralske betenkeligheter
Samvittighet overfor deg selv
Samvittighet overfor kvinnene

Rasjonalisering (bevisst/ubevisst)
Vedkjennelse overfor deg selv
Vedkjennelse overfor nære/kjente (beholder du standpunkt ved diskusjon i omgangskrets)
Vedkjennelse overfor offentligheten (Kunne du ”stått frem” offentlig)

Har du tenkt på å slutte (hvorfor/hvorfor ikke)

Hvorfor vil du intervjues (motiv)
Snakker du med andre om sexkjøp (hvorfor/hvorfor ikke)
Bruk av materialet

VEDLEGG 6. Intervjuguide bakpersonundersøkelsen

Bakgrunn

Alder

Sivilstatus

Utdanning/arbeid/karriere

Fritidsinteresser

(Evt. etnisitet)

(Evt. dom)

Forbindelse til kvinnehandel

Hvilken forbindelse har du til kvinnehandel/hallikvirksomhet

Hvorfor har du denne forbindelsen til kvinnehandel/hallikvirksomhet (motiv/årsak)

Hvilke handelsmønstre kjenner du til (sted/tid/rom)

Beskriv forløp/ledd/fremgangsmåte

Hvordan opprettes kontakt/foregår rekruttering

Nettverk/liga/mafias rolle

Organisering av menneskehandel

Hvorfor eksisterer menneskehandel

Hvorfor representeres stadig nye nasjonaliteter på markedet i Norge

Hvordan avgjøres destinasjonsland

Hvordan avgjøres hvilke kvinner som skal til hvilke land

Forskjellen mellom prostitusjon og menneskehandel

Er ofre for menneskehandel synlige blant andre prostituerte på markedet

Kan man se på en kvinne om hun er offer for menneskehandel

Betenkeligheter ved kvinnens tvang/frivillighet

Norge som destinasjonsland (Sted og marked)

Hvilke faktorer spiller inn på valg av destinasjonsland

Hvorfor er Norge destinasjonsland for menneskehandel

Hvordan er Norge som destinasjonsland for menneskehandel

Hva skiller Norge fra andre destinasjonsland

Hva skiller byer fra andre byer (Norge)

Hva skiller organisering av norske/utenlandske kvinner i Norge

Hva skiller organisering av utenlandske kvinner i Norge/andre destinasjonsland

Har handelen forandret seg mens du har vært aktiv (på hvilke måter)

Beskriv endringene i markedet (tilbud/etterspørsel)

Foretar bakpersoner/nettverk ”markedsanalyser”

Hvor stor rolle spiller etterspørselen (etterkomme markedsnisjer)

Relasjoner i aktørtrekanten

Hvorfor selger kvinner sex (motiv/årsak)

Hvordan er din relasjon til kvinnene

Hvor mye vet du om kvinnene du organiserer

Har kvinnene noen medbestemmelsesrett til hvor hun ender (land/by/arbeidssted/bosted)

Forskjell på prostituerte og ofre for menneskehandel

Hvem blir ofre for menneskehandel (kjennetegn)

Hva har kvinnene til felles (kjennetegn)

Er motiv/årsak forskjellig for utenlandske/norske

Hvorfor kjøper noen menn sex (motiv/årsak)
Hvem er kundene (kjennetegn)
Kundens forskjellighet til menn flest (likeverdige for deg)
Kan en kunde vite om kvinnen han kjøper sex av er under tvang
Hvordan er din relasjon til kundene

Hvordan er din relasjon til andre bakpersoner/halliker
Hvorfor driver de hallikvirksomhet (motiv/årsaker)
Identifiserer du deg med bakpersoner/halliker flest (hvorfor/hvorfor ikke)
Hvem blir bakpersoner/halliker (kjennetegn)
Bakpersonens forskjellighet til mennesker flest

Aktualitet

Synspunkter på medias fremstilling av menneskehandel

Refleksjon

Hvordan er ditt forhold til kvinner generelt
Horen og madonnaen (likeverdige)
Hvordan rasjonaliserer du din virksomhet (bevisst/ubevisst)
Moralske betenkeligheter ved din virksomhet
Samvittighet overfor deg selv
Samvittighet overfor kvinnene

Hvilke risikoer innebærer din virksomhet
Risiko overfor deg selv
Risiko overfor kvinnen

Fremtiden som bakperson/hallik
Er det noe som kunne fått deg til å vurdere å slutte din virksomhet

Hvorfor vil du intervjues (motiv)
Snakker du med andre om ditt forhold til menneskehandel/hallikvirksomhet (hvorfor/hvorfor ikke)

Bruk av materialet